

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

**2000 YILI SONRASINDA YAYIMLANAN SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTAPLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra GÜNEŞ

Sivas

Mayıs 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Başkanlığı

**2000 YILI SONRASINDA YAYIMLANAN SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTAPLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra GÜNEŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Fatih ARSLAN

Sivas

Mayıs 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : 2000 Yılı Sonrasında Yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyolojik Analizi
Savunma Tarihi : 30.04.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Fatih ARSLAN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MAZLUM

Üye : Doç. Dr. Fatih ARSLAN

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Büşra GÜNEŞ tarafından hazırlanan 2000 Yılı Sonrasında Yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyolojik Analizi başlıklı tez, kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

17/05/2019

Büşra GÜNEŞ

ÖNSÖZ

Birkaç saatlik çoktan seçmeli sınavlardan alınan puanlarla yaptığım tercihler sonucunda sosyolojiyle tanıştım. Başlarda kulağa havalı geldiğini düşündüğüm için sevdiğim bu bilim dalı zamanla tüm hayatıma yön veren bir rehber haline geldi. Bu süreçte gerek derslerinde gerekse dersler haricinde benim için yol gösterici olmuş çok değerli hocalarım olmuştur. Ancak yüksek lisans süreci özellikle de tez dönemi benim için ayrıca önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Bu süreçte tez konusunun belirlenmesinden savunma sınavına kadar sabrı, anlayışı, destek ve önerileriyle çalışmanın bu halini almasındaki büyük katkıları için tez danışman hocam Doç. Dr. Fatih ARSLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Gerek derslerinde gerekse savunma sınavımda değerli önerilerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MAZLUM hocama, yapıcı öneri ve eleştirileriyle savunma sınavımdaki katılımlarıyla Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ hocama ve ismini saymadığım diğer saygıdeğer hocalarıma teşekkür ederim.

Son olarak maddi-manevi destek ve özverileriyle hayatımdaki en önemli yere sahip olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Babam Adnan GÜNEŞ ve annem
Şahnaz GÜNEŞ'e ithafen...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ	v
RESİMLER LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	7
1. EĞİTİM, İDEOLOJİ VE DERS KİTAPLARI.....	7
1.1. Eğitim Nedir?.....	7
1.2. İdeoloji Nedir?	12
1.3. Eğitim, İdeoloji ve Ders Kitapları.....	14
2. EĞİTİM VE TOPLUM İLİŞKİSİNE DAİR MODELLER	23
2.1. Devletin İdeolojik Aygıtları: Louis Althusser	23
2.2. Bankacı Eğitim Modeli: Paulo Freire	26
2.3. Okulsuz Toplum: Ivan Illich.....	29
II. BÖLÜM	33
1. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİ	33
2. EĞİTİM SOSYOLOJİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSİ	43
III. BÖLÜM	51
1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	51
1.1. Araştırmanın Varsayımları	57
2. SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ	59
2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Milliyetçi Değerlerin İncelenmesi	73
2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Demokratik Değerlerin İncelenmesi	85

2.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Ekonomik Değerlerin İncelenmesi	96
2.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Manevi Değerlerin İncelenmesi	106
DEğERLENDİRME VE SONUÇ	113
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ.....	129

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	Aktaran
ÇYDD	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DİA	Devletin İdeolojik Aygıtları
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
SBDÖP	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluğu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TES	Türk Eğitim Sistemi
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

TABLolar LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1:	Ders kitaplarının sınıf düzeylerine göre dağılımı	51
Tablo 2:	Ders kitaplarının yayın yılına göre dağılımı	52
Tablo 3:	Kod sistemi	55
Tablo 4:	Vatandaş/Yurтта Kelimelerinin Frekans Değerlerinin Yıllara Göre Dağılımı	63
Tablo 5:	4.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri.....	64
Tablo 6:	Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişı (1)	65
Tablo 7:	Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişı (2)	66
Tablo 8:	Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişı (3)	66
Tablo 9:	5.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri.....	67
Tablo 10:	Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişı (4)	68
Tablo 11:	6.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri.....	70
Tablo 12:	7. Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri.....	71
Tablo 13:	Ders Kitaplarında Yer Alan Vatan/Yurt, Ulusal/Milli, Millet/Ulus Ve Toplum Sözcüklerinin Yıllara göre Frekans Değerleri	74
Tablo 14:	Ders Kitaplarında Yer Alan Vatan/Yurt, Ulusal/Milli, Millet/Ulus Ve Toplum Sözcüklerinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri	77
Tablo 15:	Ders Kitaplarında Yer Alan Türk Kelimesinin Yıllara göre Frekans Değerleri	77
Tablo 16:	Ders Kitaplarında Türk Kadını	78
Tablo 17:	Ders Kitaplarında yer alan bayrak, marşı, ülke ve devlet kelimelerinin yıllara göre frekans değerleri.....	79
Tablo 18:	Ders Kitaplarında Yer Alan Barış, Düşman Ve Savaş Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri	84
Tablo 19:	Milliyetçi Değerler Kategorisi İçin Kodlanmış Olan Tüm Kelimelerin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri.....	85

Tablo 20: Ders Kitaplarında Yer Alan Demokrasi Kelimesinin Yıllara Göre Frekans Değerleri	86
Tablo 21: Ders Kitaplarında Yer Alan Demokrasi Kelimesinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri.....	88
Tablo 22: Ders Kitaplarında Yer Alan Siyasal Katılımla İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri.....	89
Tablo 23: Ders Kitaplarında Yer Alan Siyasal Katılımla İlgili Kodların Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri	91
Tablo 24: Ders Kitaplarında Yer Alan Yönetim Birimleri İle İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri.....	91
Tablo 25: Ders Kitaplarında Yer Alan Gönüllük, Sivil Toplum, Hoşgörü, Hak/Özgürlük Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri	92
Tablo 26: Ders Kitaplarında Yer Alan Gönüllük, Sivil Toplum, Hoşgörü, Hak/Özgürlük Kelimelerinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri .	94
Tablo 27: Ders Kitaplarında Yer Alan iş, işçi, çalışma, ürün ve üretim kelimelerinin Yıllara göre frekans değerleri	97
Tablo 28: Ders Kitaplarında İşçi Kelimesinin İşlenişi	101
Tablo 29: Ders kitaplarında yer alan para, alışveriş, tüketim/tüketici, satış/satma/satıcı, satın alma, reklam ve ithalat/ihracat kelimelerinin yıllara göre frekans değerleri	102
Tablo 30: Ders Kitaplarında Yer Alan Ekonomik Faaliyetler İle İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri	104
Tablo 31: Ders Kitaplarında Yer Alan İslami Değer Kodlarının Yıllara Göre Frekans Değerleri	106
Tablo 32:Ders Kitaplarında Yer Alan İnanç, Kutsal, Tanrı Ve Din Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri	109
Tablo 33: Ders Kitaplarında Yer Alan Diğer Manevi Değer Kodlarının Yıllara Göre Frekans Değerleri.....	110
Tablo 34: Tüm Değer Kodlarının Frekans Değerleri	116

RESİMLER LİSTESİ

Resim No	Resim Adı	Sayfa
Resim 1:	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Süreleri ..	62
Resim 2:	Yavuz 2006:130.....	67
Resim 3:	Etkin Vatandaş Ne Yapar?.....	69
Resim 4:	Mesleki Eğitimin Amacı (Gültekin vd. 2018: 177).....	72
Resim 5:	Demokrasinin Temel İlkeleri (Gültekin vd. 2018: 197).....	73
Resim 6:	(Sosyal Bilgiler 4- Tekerek vd. 2005:77).	75
Resim 7:	(Sosyal Bilgiler 4, Tüysüz 2018: 169).....	76
Resim 8:	(Sosyal Bilgiler 4, Tüysüz 2018: 52).....	79
Resim 9:	(Sosyal Bilgiler 5, 2012: 138-139).	81
Resim 10:	(Sosyal Bilgiler 4, 2018:170).....	83
Resim 11:	(Sosyal Bilgiler 5, 2017:13).....	87
Resim 12:	(Sosyal Bilgiler 5, 2017: 26).....	87
Resim 13:	Kaynak: http://www.cumhuriyet.com.tr	88
Resim 14:	(Sosyal Bilgiler 6, 2000:13).....	89
Resim 15:	(Sosyal Bilgiler 5, 2007:48).....	94
Resim 16:	(Sosyal Bilgiler 7, 2018: 36).....	96
Resim 17:	(Sosyal Bilgiler 4, 2012:95).....	99
Resim 18:	(Karagöz vd, 2005: 103).....	100
Resim 19:	(Sosyal Bilgiler 6, 2006: 140).....	101
Resim 20:	(Sosyal Bilgiler 5, 2012-2:81).....	105
Resim 21:	(Sosyal bilgiler 7, 2015:63).....	108
Resim 22:	(Sosyal bilgiler 7, 2012:72).....	108
Resim 23:	(Sosyal Bilgiler 5, 2012: 142).....	111

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, devlet denetimiyle hazırlanan ders kitaplarında oluşturulmak istenen istendik vatandaş formunu ortaya koymaktır. 21.yy. küreselleşme ve AB tartışmalarının hız kazandığı bir dönem olmaktadır. Toplumsal değişimlerin de bu yüzyılda ivme kazandığı herkesçe bilinen ve tecrübe edilen bir durumdur. Türkiye'nin 21.yy. sosyolojisine bakıldığında ilk dikkat çeken unsurlardan biri sürekli iktidarın tek elde olmasıdır. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde iktidarlar politikalarını hayata geçirebilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için taraftarlara ihtiyaç duyarlar. Bunu sağlamanın en temel yolu da eğitimden geçer. Eğitimin temel unsuru olan ders kitaplarında egemen ideolojinin izlerini görmek mümkündür. Nitekim Türkiye'de ders kitapları devlet denetiminden geçerek ücretsiz dağıtılmaktadır.

2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının sosyolojik analizini konu alan bu çalışmada içerik analizi yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. 2000-2018 yılları arasında ders kitabı olarak kullanılmış olan toplamda 32 adet ders kitabı incelenmiştir. Kitapların ayrıntılı incelenmesiyle oluşturulan kod kategorilerinin MAXQDA 2018 programı ile frekans analizleri yapılmıştır. Frekans değerleri ders kitaplarının niteliksel incelemesi ile desteklenerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Sonuç olarak 18 yıllık süreçte vatandaşlık kavramında değişiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra ders kitaplarında yer alan milliyetçi, demokratik, ekonomik ve manevi değer kodlarında da bir takım değişiklikler olduğu görülmüştür. Ancak manevi değer kategorilerinin frekans değerlerinin artacağı varsayımına yönelik bulgulara ulaşılamamıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Sosyal Bilgiler, eğitim, ideoloji, ders kitapları, küreselleşme

ABSTRACT

The main purpose of the study is to reveal the desired citizen from which is to be prepared in the textbooks prepared by the state control. The 21st century is a period in which globalization and EU discussions are accelerating. It is well known and experienced that social changes are fast in this century. Referring to Turkey's 21st century sociology is one of the factors attracting attention at first permanent of power. In the countries governed by democracy, governments need supporters to implement their policies and sustain their existence. The state needs education to provide this aim. It is possible to see the traces of the dominant ideology in the textbooks, which are the basic elements of education. Indeed, textbooks are distributed by state control for free in Turkey.

The subject of the study is the sociological analysis of the Social Studies textbooks. Content analysis methods and techniques were used in his study. A total of 32 textbook were used as a textbook between the years 2000-2018. Frequency analyzes was performed by MAXQDA 2018 software for the code categories created by detailed review of the textbooks. Frequency values are supported by qualitative review of the textbooks.

As a result, there are changes in the concept of citizenship in 18 years. In addition, there have been some changes in the nationalist, democratic, economic and sentimental values in the textbooks. However, there is no evidence that the frequency values of the sentimental value categories will increase.

KEYWORDS: Social Studies, education, ideology, textbooks, globalization

GİRİŞ

İçerisinde yaşamakta olduğumuz 21.yüzyıl hızla küreselleşmekte olan, toplumsal değişimlerin ve etkileşimlerin eskiye oranla çok daha hızlı yaşandığı bilgi-iletişim çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu denli hızlı ve görece kalıcı değişimlerin yaşanmakta olduğu dönemde bireylerin toplumsallaşmasının aileden sonraki adresi olan okullar ve okullardaki eğitimin temel aracı olan ders kitapları, uzun yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Ders kitaplarının ücretsiz temini konusu da uzun yıllar boyunca gündeme gelmiş fakat bir takım gerekçeler sebebiyle hayata geçirilememiştir. Bayrakçı'nın (2005) Milli Eğitim Dergisinde yayımlanan makalesinde açıkladığı projeye göre "Millî Eğitim Bakanlığı 2003 yılında almış olduğu bir kararla ülkemizde zorunlu eğitim basamağı olan ilköğretimde okuyan öğrencilere ders kitaplarının ücretsiz olarak verilmesini amaçlayan "İlköğretimde Ücretsiz Kitap Dağıtım Projesi"ni uygulamaya koymuştur. Hükümet programında da yer alan bu projeye göre ders kitapları beş yıl süreyle geçerli olacak ve ücretsiz olarak dağıtılacaktır. Öğrenciye ücretsiz olarak dağıtım yapılan ve zimmetlenen kitaplar en az beş sene kullanımda olacak. Yapılması gereken zorunlu değişiklikler için ise yeniden kitap basılmayacak. Değişiklik yapılan bölümler öğrencilere bilgi notu olarak dağıtılacak. Üst sınıfa geçen öğrenci bitirdiği kitabı okul idaresine teslim edecek; bu kitaplar alt devreden gelen öğrencilere verilecek. Bakanlığın hedeflerine göre proje uygulanmaya başladıktan sonra Bakanlığa maliyeti sıfır olacak. Ders kitapları ile ilgili harcamalar için reklam anlaşmaları yapılarak kitapların maliyetleri karşılanmış olacaktır." Ancak teorideki mükemmellik pratikte mümkün olmamış ders kitapları yıllar içerisinde belirli bir sistematiği olmaksızın yenilenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda "Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır."(42.madde). ifadesiyle eğitim-öğretimin devlet tekelinde olduğu bilinmektedir. "21. yüzyılda küreselleşme süreciyle birlikte eğitim, dünya vatandaşlığı, insan hakları, demokratik yurttaşlık, katılımcılık, öğrenci merkezlilik gibi demokratik değerlerin ve ideallerin dillendirildiği bir alan olmanın yanında,

küresel piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına endekslenen ve eşitsizliğin kaynağını oluşturan iktisadi yapıyı yeniden üretmeye koşullanan iki farklı yönelimin biçimlendirdiği bir çatışma alanıdır.”(Ertürk 2006: 19). Dolayısıyla bu denli hızlı değişimlerin yaşandığı dönemde sosyal süreçlerin yarattığı değişimlerin toplumsal açıdan tekrar incelenmesi gerekmektedir.

Modern anlamda sosyal bir süreç ifadesi olan eğitimin 21.yy.da geçirmiş olduğu değişimler çalışmanın ana fikrinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bir tekelden yürütülen her faaliyette olduğu gibi eğitim faaliyetlerinde de egemen ideolojilerin izlerini görmek mümkündür. Buradan hareketle çalışmanın cevap arayacak olduğu temel problem; 2000 yılı sonrasını kapsayan on sekiz yıllık süreçte, eğitim faaliyetlerinin temel aracı olan ders kitaplarında nasıl bir istendik vatandaş modeli oluşturulmuş olduğudur. Bu temel problemden hareketle çalışmanın alt problemleri de şöyledir:

- 2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık kavramının işleniş biçiminde yıllar içerisinde, sınıf düzeylerine göre değişikliklere rastlanmış mıdır?
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan milliyetçi değerler yıllar içerisinde, sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermiş midir?
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan demokratik değerler yıllar içerisinde, sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermiş midir?
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan ekonomik değerler yıllar içerisinde, sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermiş midir?
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan manevi değerler yıllar içerisinde, sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermiş midir?

En genel manasıyla “davranışta kalıcı izli ve istendik yönde değişim” olarak tanımlanan eğitim devletin görev ve sorumlulukları arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Devletler, onların varlığını sağlayan temel unsur olan bireyleri eğitim yoluyla istenen vatandaş formuna sokmayı amaçlar. Okullarda verilen eğitimin içeriği, hedef ve kazanımları yine devletin belirlemiş ya da onaylamış olduğu ölçütlere göre hazırlanır. Eğitimin en önemli araçlarından biri olan ders kitapları; istendik vatandaş formunda bireyler yetiştirmenin temel unsurlarıdır.

Toplumları etkilemenin en etkili yolu eğitim faaliyetlerinden geçer. Eğitimin belli başlı açık işlevleri haricinde gizli işlevleri de vardır. Eğitim yoluyla egemen sınıf ekonomik, siyasi ve ideolojik amaçlarına uygun vatandaşlar yetiştirerek yeni bir düzen oluşturmak ya da mevcut düzenin meşrulaştırılıp devamını sağlamayı hedefler. Bu hedefin devlet tekeliyle yürütülen eğitim faaliyetlerinin gizli işlevlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Disiplinler arası içeriğe sahip olan Sosyal Bilgiler dersi içerdiği konular itibarıyla bu amaçlara yönelik aktarımın sağlanması için en uygun derslerden biridir. Çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler ders kitaplarının 2000 yılı sonrasında geçirmiş oldukları içerik değişimleri ve bu değişimlerin toplumsal alanda yaratmış olduğu etkileri sosyolojik bağlamda analiz etmeye çalışmaktır.

Temelini tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerin oluşturmuş olduğu Sosyal Bilgiler dersi bireyi sosyal yaşama hazırlamaya aracılık eder. Sosyal Bilgiler ders kitapları bu dersin okullarda verilmeye başlamasından sonra eğitim bilimciler ve bu dersin öğreticiliğini üstlenmiş olan öğretmenler tarafından birçok kez farklı açılardan incelenmiştir. Bu çalışmayla aynı doğrultuda yapılmış, literatürde rastlanan ilk çalışma Kemal İnal’ın 1998 yılında yazmış olduğu yayımlanmış doktora tezidir. “*Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*” başlığıyla yapılmış olan çalışmada 27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri müdahale dönemleri çerçevesinde “Yurttaşlık Bilgileri, Din Bilgileri ve Tarih alanlarından toplam 13 ders kitabı incelenmiştir.” Esin Ertürk’ün 2006 yılında yapmış olduğu çalışmada ise “*Ders Kitaplarında Toplum, Yurttaşlık, Vatanseverlik Ve Ekonomi Anlayışının Dönüşümü*” başlığıyla 1997 ve 2004 ilköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarından

seçilen dönemi en iyi yansıttığı düşünülen toplamda 8 Sosyal Bilgiler Ders kitabı incelenmiştir. Bireyin toplumsallaşmasında giderek gelişen, değişen, küreselleşen dünyada devlet eliyle/onayıyla hazırlanan ders kitaplarında işleniş biçiminin incelenecek olduğu bu çalışma, evrenin tamamına ulaşılarak yapılması ve toplamda 18 yıllık bir süreci içerisine alan (2000-2003 yıllarına ait olanlar hariç) ders kitaplarının ücretsiz dağıtıldığı dönemin incelenecek olması açısından önemlidir.

İlgili Literatür Örnekleri

Çalışmada spesifik olarak 21.yy.da Türkiye’de, ilk ve orta dereceli okullarda okutulan “Sosyal Bilgiler Dersi” incelenmektedir. İlgili literatür taramalarında ders kitapları ve daha özeldede Sosyal Bilgiler dersi kitaplarının çokça incelenmiş olduğu görülmektedir. Ancak bu incelemelerin çoğunlukla eğitim bilimleri alanında yapılmış olup, odak noktalarının ders içeriklerinin çeşitli açılardan incelenmesiyle, başarı düzeylerinin karşılaştırılması, kavram ve kapsam yeterliliğinin ölçülmesi gibi amaçlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Literatürde rastlanan birçok farklı çalışma olmakla beraber dikkat çeken birkaç örneğe bu bölümde yer verilecektir.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin (ÇYDD) 1991 yılında yayımlanmış olduğu “*Türkiye’nin Ders Kitapları*” adlı kitabı eleştirel bakış açısıyla dönemin ders kitaplarının detaylı incelenmesiyle hazırlanmış örnekler arasında ulaşılan kaynaklar arasındadır. Kitapta Türkçe-Dil Bilgisi-Edebiyat, yabancı dil, sosyal bilgiler, felsefe, din ve ahlak, sanat tarihi ve resim dersleri incelenmiştir. Sosyal bilgiler dersi olarak değil ancak disiplinler arası bir içeriğe sahip olan bir kavram olması sebebiyle bu başlık altında tarih, inkılâp tarihi ve Atatürkçülük, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi ders kitapları incelenmiştir.

Firdevs Helvacıoğlu’nun “*Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*” adlı kitabı 1996 yılında yayımlanmıştır. Kitapta 1928-1995 yılları arasında ilk ve orta dereceli okullarda okutulan ders kitapları toplumsal cinsiyet rolleri açısından “kadın” teması üzerinde ayrıntılı incelemeler içermektedir. Kitabın temeli Helvacıoğlu’nun 1994

yılında yazmış olduğu “1928'den 1994'e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik” başlıklı yayımlanmış yüksek lisans tezi ile atılmıştır.

2010 yılında Başar Arı “Türkiye Cumhuriyetinde Din Ve Ulusal Kimlik İnşası: 1930-1950 Dönemi İle 1950-1960 Dönemi Lise Ders Kitaplarının Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Çalışmada Türk milli kimliğinin oluşumunun 1930 – 1950 dönemi ile 1950 – 1960 döneminde okutulan lise ders kitapları üzerinden karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Didem Seyis 2014 yılında yazmış olduğu yüksek lisans tezinde “Türkiye'deki İlköğretim Ders Kitaplarında İdeal Vatandaş Tasvirleri: Adalet Ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Süresince Değişimler ve Devamlılıklar” başlığıyla “Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde inşa edilen Türk ulusal kimliğinin etnik ve dini kimlik bileşenlerindeki değişimi ve devamlılığı ölçmeyi” amaçlamıştır. 2000-2012 yılları arasında yayımlanmış olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının karşılaştırmalı içerik ve söylem analizlerinin yapıldığı çalışmada “Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde farklı etnik ve dini kimlik grupları, kurulan hiyerarşik ulus algısında farklı derecelerde ulusa kabul edilir veya ulustan dışlanır. Böylece, kanun önünde eşitliğe sahip yurttaşlar ders kitaplarının kimliksel içeriğine ve söylemine göre inşa edilen ulus algısının farklı basamaklarında yer alır.” sonucuna ulaşılmıştır.

Ali Babahan'ın 2014 yılında yayımlanmış doktora tezi ise “Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarında Milliyetçilik ve Din” başlığıyla 1924-1950 yılları arasında ders kitabı olarak kullanılmış olan tarih, sosyoloji, yurt bilgisi ve din bilgisi dersi kitapları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı “bu dönemin tüm ders kitaplarına otoriter nitelikli seküler bir milliyetçiliğin hâkim olduğuna dair literatürdeki yaygın varsayımın yeniden bir değerlendirmesi”dir. Bu bağlamda “literatürdeki yaygın kanının aksine, laikliğin katı bir yorumuna dayanan milliyetçilik anlayışı ders kitaplarında sadece 1931-1939 yıllarını kapsayan ikinci dönemde hâkim olduğu” sonucuna ulaşılmıştır.

Tarih Vakfı, Türkiye Bilimler Akademisi ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı işbirliğiyle ders kitabı inceleme alanının kurumsallaşması amacını destekleyen ilk çalışmasını 2003 yılında *Ders Kitaplarında İnsan Hakları* adıyla; ikinci çalışmasını 2009 yılında *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Projesi* adıyla raporlayıp yayımlamıştır. Bu iki çalışmanın devamı niteliğinde olan, Tarih Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığıyla hazırlanan, “Biz” Kimiz? *Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık ve Haklar* adlı kitapta (Çayır 2014) ilgili literatür kısmına örnek olarak verilebilir.

I.BÖLÜM

1. EĞİTİM, İDEOLOJİ VE DERS KİTAPLARI

1.1. Eğitim Nedir?

Dünyaya geldiğimiz andan, hayatımızın son bulacağı ana kadar hayatımızın devamı için gerekli olan bilgileri çeşitli yollardan edinme süreci içerisine gireriz. Toplumsal yaşamın en önemli getirilerinden olan iletişim ve etkileşim yoluyla öğrenme hayatın ilk evrelerinde yeterli olurken; hızla gelişen ve değişen yaşam şartlarına uyumlu bir biçimde hayata devam edebilmek, istenilen yaşam biçimine ulaşabilmek için öğrenme sürecini sistematikleştirme ihtiyacı “eğitim” kurumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sosyal Bilimlerin kapsamındaki birçok kavramda olduğu gibi eğitim kavramının da çokça tanımlaması yapılmaktadır. Erden (2011: 13) eğitimi en geniş anlamıyla “bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci” olarak tanımlamış ve bu tanımdan hareketle eğitimin üç temel özelliğine vurgu yapmıştır.

1. Eğitim bir süreçtir.
2. Eğitim sonucunda bireyde davranış değişikliği meydana gelir.
3. Davranış değişikliği bireyin yaşantıları sonucunda oluşur.

Eğitimin kelime anlamını Türk Dil Kurumu (2018) “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye.” şeklinde tanımlamıştır.

Töremen’e göre (2010: 13) “Eğitim kavramı, ilk insanla var olan, her dönemde önemini koruyan ve farklı dönemlerde sosyal özellikler paralelinde farklı tanımlanan bir kavramdır”.

Yıldırım ise (2011: 14) eğitime ilişkin görüşlerini “...eğitim “bir kişiyi bir duruma uyumlu hale getirme” süreci olarak düşünülürse bu durumda eğitimin ilk insanlar ve onların kurduğu yaşam alanlarıyla oluşup geliştiğini söylemek mümkündür. ... Eğer eğitim bir kişiyi toplumsallaştırmaya dönük bir süreç ise eğitimin tarihini de ilk insanlarla başlatmak mümkündür” şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde Akyüz (1992: 13) “insanlık tarihinde, eğitim kadar eski, ikinci bir faaliyet biçimi gösterilemez. O, insanla ilgili temel bir dokudur. Onun içerisinde tabii unsurlarla beraber zihni ürünler de yer alır.” ifadelerini kullanmıştır. Bu halde “eğitim, bireyin tüm yaşamı boyunca sürmekte ve okul dışında ve içinde yaşam boyu edindiği tecrübelerin bütününe kapsamaktadır (Varış 1988: 13).

Tufan (2004: 62-63) “Eğitim, çağdaş insanın bütün yaşamını organize eden bir süreçtir. Endüstrileşmenin gelişmesi ve teknolojik yenilikler artık becerili bir insanın gücünü gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çağdaş toplumlarda insan yaşantılarının en verimli yıllarını resmi eğitim kurumlarında geçirmektedir.” ifadesiyle bu kavramın insan hayatındaki önemine ve eğitimin sistematikleşmesinde aracı olan okulların önemine vurgu yapmıştır.

Dewey’e (2004: 87) göre eğitim “ne içten gelen bir olgunlaşma ne de zihinde kendisinde var olan yeteneklerin geliştirilmesi sürecidir. Eğitim, bireyin kendisinin dışındaki eğitim teması üzerinden belirli içeriksel çağrışımların ya da bağlantıların oluşturulması suretiyle zihnin biçimlendirilmesidir. Eğitim, gerçek anlamda bilgilendirme yoluyla zihnin dışarıdan sağlanan formasyonudur.” Bu tanımla Dewey’in eğitimi dışsal ve deneysel bir içeriğe ve işlevsel bir değere sahip olduğunu vurguladığı söylenebilir (Yıldırım 2011: 13).

Eğitim kavramı sosyolojik olarak kültürel mirasın aktarımını sağlayan bir sosyalizasyon sürecini ifade eder. Eğitim sosyolojisi, sosyolojik metot ve kuramlar aracılığıyla eğitimi inceler. Toplumsal çevre ile eğitimin karşılıklı etkileşimini araştırır. Eğitim sosyolojisinin kurucusu olarak nitelendirilen Durkheim (2016: 54) eğitimi “yetişkin nesillerin sosyal yaşama henüz hazır olmayan bireyleri etkilemesi” şeklinde betimlemiştir; eğitimin amacının, “ bir bütün olarak politik toplumun ve çocuğun bilhassa yazgılı olduğu özel toplumsal çevrenin ondan talep ettiği bir takım fiziksel, entelektüel ve ahlaki şartları çocuğun içinde harekete geçirmek ve

geliştirmektir. Kısacası, eğitim, genç nesillerin toplumsallaşmasıdır.” şeklinde açıklamıştır. “Durkheim'e göre, eğitim ve özellikle de tarih aracılığıyla çocuklar, toplumdaki ortak değerlere ilişkin, ayrı fertlerden oluşan topluluğu birleştirici bir anlayışa ulaşırlar. Bu ortak değerler, dinsel ve ahlaki inançları ve bir öz-disiplin anlayışını içerir. Durkheim, eğitimin, çocukların, toplumun işlevini yerine getirmesine katkıda bulunan toplumsal kuralları içselleştirmelerini olanaklı kıldığına inanır” (Giddens 2012, 732). Yine Durkheim’ın bireysel gibi görünen şeylerin bile aslında toplumsal nedenlere dayandığını ileri sürdüğü bilinmektedir.

Başka bir sosyolog Ergun (2005: 26) ise eğitim ve öğretim kavramlarının anlamsal farklılıklarına dikkat çekerek şu tanımlamayı yapmıştır: “Eğitim bireylerin gelişmelerine ve davranışlarına yön veren bir kurallar bütünüdür. Bu genel tanımıyla eğitim, bir toplumdaki bütün kesimleri, bütün birim ve bütün kuruluşları kapsar. Öğretim ise, okul adını ve niteliğini taşıyan kuruluşlardaki planlı programlı etkinlikler bütünüdür.”

Tüm bu tanımlamalardan hareketle eğitimin süreklilik gerektiren *sosyal bir süreç* olduğu söylenebilir. Çünkü eğitim her şeyden önce sosyal manada etkileşimi gerektirir. Çelikkaya (2014: 50-51) eğitimin neden sosyal bir süreç olduğunu şu yedi madde ile açıklamıştır:

1. Çocuğun sosyalleşmesi ve topluma kazandırılması ancak eğitim ile mümkün olmaktadır.
2. Millî kimliği oluşturan millî kültürün yeni nesle aşılması ve halka intikali, ancak eğitim sistemiyle gerçekleşmektedir.
3. Ekonomik ve teknolojik kalkınma ancak eğitim ile mümkün olmaktadır.
4. Keza üstün vasıflı devlet adamlarının ve ilim adamlarının yetişmesi ancak eğitim ile mümkün olmaktadır.
5. Kezâ çocukların (öğrencilerin) kabiliyetlerine göre seçilmeleri ve yetiştirilmeleri yine eğitim ile mümkün olmaktadır.

6. Demokratik ve insani ilişkilerin oluşturulması yine eğitim ile mümkün olabilmektedir.

7. Dolayısıyla toplumun huzuru ve emniyeti için gerekli bu manevî değer ve disiplinler ancak eğitim sistemi ile kazandırılmaktadır.

Marshall'ın (2009: 174) yapmış olduğu tanımlamaya göre “Sosyolojik olduğu kadar felsefi bir kavram olan eğitim, bilgi aşıl原因 ve bilgiyi yönlendiren ideolojiler, müfredat programları ve pedagojik teknikler ile kişiliklerin ve kültürlerin toplumsal bakımdan yeniden üretilmesini kapsar.” Bu açıdan eğitim sistematik olma gerekliliğini de beraberinde getirir. Aksi halde sosyal ortamda bireyler arası etkileşim yoluyla bir takım bilgiler öğrenilebilir ancak bu her toplumsal küçük grupta farklılıklar gösterebileceği gibi eğitim kavramını da ifade etmeye yetmeyecektir.

Eğitim kavramı, dar anlamda öğretim yerine kullanılmakta ve insanın teknik ve bilimle olan ilişkisini anlatmaktadır. O halde eğitim, 19.yüzyıldan itibaren sistemli ve güdümlü olarak resmi öğretim kurumlarında ve bu iş için özel olarak yetişmiş kimselerce yapılan, bilgi ve değerlerin öğretilmesiyle insanlara yeni davranışlar ve becerilerin kazandırılması sürecidir (Özkalp 1987:142). Bir süreç ifadesi olarak anlam bulan eğitim kendine has bir yöntemi olması açısından bilim olma özelliği de taşımaktadır. “Eğitim geniş anlamda kişinin, toplum değerlerine ve yaşama biçimlerine sağlıklı uyumuna yardım eden bir süreç olarak görülebilir. Kişinin uyum yapması söz konusu olan bu değerlerin iki seviyede düşünülmesi gerekir: kazanılması istenen değerler ve gerçek değerler” (Varış 1988:132). Bu açıdan bakıldığında eğitimin bir sanat olma özelliği taşıdığı tartışmalarına da materyal sunan geniş bir kavram olduğu söylenebilir. Çünkü bilimsel yaklaşımlar üreterek belirli bir sisteme göre ilerleyen eğitim, bu yaklaşımların hayata geçirilmesindeki aktörler olan öğretmenlerin uygulama kısmındaki yaratıcılıkları ile hayat bulmaktadır. Burada belirleyici olan da kazandırılması beklenen değerler ve gerçek değerlerin öğrenciye aktarılış biçimi olmaktadır.

Eğitim kavramı zamanın şartlarına ve toplumsal değişimlere bağlı olarak çeşitli anlam farklılaşmaları içermektedir. Örneğin; “Ortaçağlarda, eğitim deyince papazların eğitimi anlaşılırdı. Rönesans'tan son zamanlara dek eğitim, kibarların

eğitimi demekti” (Russell 1981: 9). Ancak tđm bu anlam farklılaşmalarına rağmen Russell’a (1981: 38) gđre bđtđn çağlarda eğitimin iki amacı olmuştur: օđretim ve iyi davranışlar. İyi davranış anlayışı, toplumun siyasal kurumlarına ve geleneklerine gđre değiştiği için eğitim faaliyetleri ve içerikleri de toplumdan topluma farklılıklar gđstermektedir.

Eğitim yoluyla bireyin yalnızca davranışları değil, tđm davranış օrđntđlerinin değişmesi gerekir. đnkđ meşhur o“istendik davranış” baskı altında gerçekleşebilir ve baskı kalkınca yok olur veya օdđllendirildiđi için sergilenir ama օdđlđn etkisi geçince sօner. Dolayısıyla, dışarıya yansıyan açık davranışın belli bir sđre sergilenmesi mutlaka eğitimin başarılı olduğu anlamına gelmez. օnemli olan davranış değişikliğini kalıcı kılacak bilgi, anlayış, değer, inanç, tutum ve varsayımların da tutarlı bir biçimde değiştirilmesidir. Fakat bu değiştirme bizzat bireylerle, օđrenmenin tanımındaki gibi “kazanımlarını kişiliğinin doğal bir parçası haline getirmiş” օznelerle gerçekleşecektir (Kaya 2013: 11). Basit bir օrnekle eğitimin kalıcı izli değişiklik yarattığı օlde başarılı olduğu dđřđnđlecek olursa; minimum zorunlu ilk eğitimden geçen bireylerin hırsızlık yapma eğilimlerinin olmaması gerekmektedir. Ancak kimsenin onları gօrmediđi yerde bu davranışı sergileyebiliyorlarsa etkili bir eğitimden sօz edilemez.

օđretimi ve iyi, istendik davranış kazandırmayı amaçlayan eğitim faaliyetleri; temelinde bir takım programlara dayanmaktadır. Bu programlar en iyi eğitim dđzeyine ulaşmanın altyapısının oluştururlar. İnsan doğasına ve beynin işlem yapma dđzenine bakıldığında her insanın kendine օzgđ, biricik olduğu gօrđlmekte ve eğitim faaliyetleri de eğitimin felsefi boyutundaki değişikliklere paralel olarak değişiklik gđstermektedir. “Eğitim felsefesi eğitici faaliyetler sırasında uyulması gereken kurullarla ilkelerin ve eğitilen insana aktarılacak değerlerin ne olması gerektiğini sorgular, ahlak eğitiminin mahiyetini araştırır” (Cevizci 2011: 13).

Birçok dđřđnđr eğitimi bireysel açıdan ele almıştır. օrneđin Kant’a gđre eğitim, “insanın mđkemmelleřtirilmesidir. J.S. Mill’e gđre, bireyin kendisi ve başkaları için bir mutluluk aracıdır. H. Spencer’a gđre de iyi yaşama olanakları sağlayan etkinliklerin tđmüdür.” Weber, eğitimi, “birey ve grupları օzel bir yaşam biçimine hazırlayıcı” olarak gօrmüřtur. Manheim ise eğitimin amaçlarından birinin

birlikte yaşayan insanların daha başarılı olarak yaşamalarını sağlamak için onlara yardımcı olmak olduğunu ifade etmiştir. (Tezcan 1999: 5-14).

Kimi düşünürler eğitimde bireyi ölçüt olarak alırken, kimileri de toplumu ölçüt almaktadırlar. “Eğitimde bireyi dikkate alan düşünürlerin başında J.J. Rousseau ve ardılları gelir. Eğitimde toplumu dikkate alan düşünürlerin başında E. Durkheim ve ardılları gelir, ülkemizde özellikle Z. Gökalp’ı gösterebiliriz” (Hesapçioğlu 2009: 128). Eğitimin kalıcı davranış değişiklikleri oluşturmayı amaçlayan bir süreç olduğu konusuna yukarıda değinilmişti. İlk insanla başlayan bu süreç insanın doğası gereği sosyal bir yaratık olması sebebiyle sosyal bir süreç olma özelliği de taşımaktadır. Eğitim, bireysel aktiviteler bileşkesi olarak düşünüldüğünde öğretene ve öğreneni ifade ederken; daha genel anlamda düşünüldüğünde çok daha geniş bir kitleyi yani toplumun tamamını içerisine almaktadır. Hesapçioğlu’na (2009: 128) göre “Eğitim etkinliklerinde “birey” ve “toplum” aynı anda beraberce vardılar. Bu, “birey” ve “toplum” kutuplarını aşma anlamına gelir. Bu aşma, “hür ve âdil insan yetiştirme” ideali ile gerçekleştirilebilir. Yani: biz eğitim etkinliklerimizde sadece bireyi değil ve sadece toplumu değil, ikisini de birleştiren “hür ve âdil insan” hedefini dikkate almalıyız. Buradan giderek eğitimi yeniden tanımlayabiliriz: eğitim olayı, insanın bir özgürleşme sürecidir. Eğitim, öğretene ve öğrenen arasında gerçekleşir. Bu ilişkinin özünü sevgi ve sorumluluk oluşturur. Bu ilişkide eğitim, öğrenenin değer ve moral dünyasını inşa eder. Eğitim yoluyla, öğrenen çocuk kendi kendini belirler, birey olma yetisini kazanır, bir ahlakî ve moral yapı oluşturur. Fakat bu ahlâksal ve moral yapı tarafsız (nötr) değildir.” Buradan hareketle eğitim faaliyetlerinin o toplumun hâkim düşünce sisteminden bağımsız olmadığı, belli ahlaki, toplumsal ve ideolojik değerlerin devamına hizmet eden bir sistem olduğu söylenebilir.

1.2. İdeoloji Nedir?

Devletler varlıklarının meşru olmasına ve devamlılığına ihtiyaç duyarlar. Bunu başarmanın yolu da ideolojilerinin aktarılmasına ve sürdürülmesine bağlıdır. Peki “ideoloji” kelimesi neyi ifade etmektedir? Fransız düşünür Louis Althusser (2014: 64) ideolojiyi “bir insanın ya da toplumsal bir grubun zihninde egemen olan fikirler, temsiller sistemi” olarak tanımlamıştır.

Akın ve Arslan (2014: 88) ideolojilerin, insanla birlikte var olduğunu ileri sürülebileceğini ifade ederek; ideoloji kelimesinin tanımlamasını şöyle yapmışlardır:

“Ancak ideoloji kavramının günümüzdeki anlamıyla kullanımı ve insanlığın bilinç haritasında yerini alması aydınlanma sonrasındaki döneme denk gelmektedir. Temel olarak ideoloji insan topluluklarının yaşayışlarına yön veren fikirleri ifade etmektedir. İdeolojinin eleştirisi ise nasıl oluştuğu ve neye hizmet ettiği noktasında yapılmaktadır. Bu eleştiriler ideoloji kavramına, sınıfsal bir anlam kazandırmış ve ideoloji bilinç çarpıtması (yanlış bilinç) olarak ifade edilmiştir. Bu anlamıyla ideoloji, egemen sınıfın oluşturduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni devam ettirmeye hizmet eden fikirler olarak kendini göstermektedir. Devlet bu fikirleri eğitim yoluyla toplumun tüm üyelerine aktarmakta ve kendi sınıfsal düzenini yeniden üretmektedir.”

Tezcan (1985:81) ideolojiyi “Evren ve onun içinde insanın yeri hakkında toplumsal bakımdan ölçümlendirilmiş inançlar, hastalık kaynakları ve diğer tehlike çeşitleri, kavramlar, ait olma ile ilgili tutumlar, kişi, obje, yer ve zamanla ilgili duygular, ne yapılması ve yapılmaması gerektiği ile ilgili değerler ideolojiyi oluşturan örneklerdir, ideoloji yoluyla okullar sosyo-kültürel sisteme temel katkıda bulunurlar. Diğer kurumlarla birlikte kültürel mirasın aktarılmasına çalışırlar.” şeklinde tanımlamıştır.

İnsanlar; içerisinde doğdukları toplumdan, yaşadıklarından ve aldıkları eğitimden hareketle çeşitli düşünme biçimlerine sahiptirler. Toplumlar, tarihsel süreç içerisinde farklı iktidar yapılarının farklı görüşlere farklı yaklaşım tarzlarına şahit olmuşlardır. “Eğitim, hemen her siyasal iktidarın egemen ideolojisini ya da ideolojilerini yeniden üretmede kullandığı temel araçlardan biridir. Siyasal iktidarlar kendi çıkarlarına uygun olan bilgi ve değerleri eğitim kurumu içinde tanımlayarak egemenliklerini sürekli kılmaya çalışırlar” (İnal 2008: 105). Her dönemin iktidar yapısı egemen ideolojisini eğitim yoluyla aktararak uygun gördüğü düşünceleri destekleyip, uygun görmediği düşünceleri ise çeşitli metotlarla baskı altına alarak yok etmiştir.

1.3. Eğitim, İdeoloji ve Ders Kitapları

İnsanlığın ilk dönemlerinde insan topluluklarının ilkel, sınıfsız ve devletsiz yaşadıkları bilinmektedir. Doğal durumda kuralsız ve sınıfsız bir biçimde yaşamını sürdüren insanlar zamanla, sayıca fazlalaşmalarının da etkisiyle sınıfsal ayrışmalar yaşayarak sınıf mücadeleleri başlatmışlardır. Toplumsal yaşamda insanlar, bireyler arası ilişkileri, hak ve özgürlükleri belirleyen yasalara ve bu yasaları uygulayacak bir kuruma ihtiyaç duymuş ve bu durum devletin ortaya çıkışını sağlamıştır. Devletin ortaya çıkışına dair, farklı kesimlerden insanların bir araya gelerek anlaşip oluşturulduğu görüşü düşünce tarihi araştırmalarında yer alsa da; günümüzde de açıkça görülebildiği gibi farklı çıkarlara sahip sınıfların çatışmasıyla, toplumu onların çıkarlarını koruyup onları temsil edebilme konusunda ikna edebilmiş olan sınıfın egemenliğinin kurumsallaşmasını ifade eder. Egemen sınıfın amaçlarına ulaşabilmesi için toplumsal hayatın her alanına müdahale etmesi gerekecek ve bunun aracı devlet olacaktır. “Her devletin bir siyasal sistemi ve o sistemin kuramsal temelini oluşturan siyasal bir ideolojisi vardır. Her devlet mevcut siyasal sistemini korumak ve varlığın sürdürmek istemektedir. Siyasal sistemin dayandığı ideoloji ne olursa olsun bu istek her devlette vardır. Hem demokratik rejimlerde hem de otoriter rejimlerde bu isteği ve çabayı görmek mümkündür. Her devlet siyasal sistemine ve o sistemin dayandığı ilkelere sadakati öğretir. Bir yerde devletin ayakta kalması ve varlığını sürdürmesi buna bağlıdır. Bunun bilincinde olan devlet kendisine sadık, kendisini destekleyen insanlar yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Bu amacını gerçekleştirebilmek için de eğitimin amaçları ve içeriği üzerinde etkili olmak gereğini duymuştur.” (Kızılloluk 2013: 91). Toplumlara nüfus etmenin en etkili yolu eğitim faaliyetlerinden geçer. Egemen sınıf eğitim yoluyla ekonomik, siyasi ve ideolojik amaçlarına uygun vatandaşlar yetiştirip, mevcut durumun meşrulaştırılıp sürdürülmesini sağlar.

Yaşamı boyunca sosyolojinin yanı sıra pedagoji eğitimi de vermiş olan Durkheim (2016: 62-63) devletin eğitim konusundaki yükümlülüklerini ve bireyi yönlendirme konusundaki sınırlarını şöyle açıklamıştır:

“Denir ki, çocuk öncelikle ebeveynlerine aittir; o halde çocuğun entelektüel ve ahlaki gelişimini kendi bildikleri gibi yönlendirme işine sahip olan da yine onlardır. Bu durumda

eđitim, esasen özel ve hane içi bir Őey olarak dűŐünűlmektedir. Bu bakıŐ ačíından bakıldıđında, devletin bu konuya műdahalesini, dođal olarak en aza indirme eđilimi sűz konusudur. Devletin, ailelerin yardımcısı ve yedeđi olarak hizmet vermekle kendisini sınırlandırması gerektiđi sűylenir. Aileler kendi yűkűmlűlűklerini yerine getiremediklerinde devletin sűz konusu yűkűmlűlűkleri űstlenmesi ve hatta eđer isterlerse, ailelere çocuklarını gűnderebilecekleri okullar sađlayarak onların iŐini olabildiđince kolaylaŐtırması dođaldır. Fakat devlet, kesinlikle bu sınırlar ičíerisinde kalmalı ve belirli bir yűnelimi genčíliđin zihnine sokacak herhangi bir pozitif ayrımcılıđı yasaklamalıdır.”

Durkheim’ın ifadelerinden hareketle devlet eđitim faaliyetlerinde űđretim yűnűne ađırlık vermeli ancak herhangi bir yűnlendirmeden kačíınmalıdır. Ancak bu gűn dűnya genelinde bu denli yűnlendirmeden arınık bir eđitim faaliyeti űrneđine rastlanmamıŐtır.“Eđitim sistemlerinin bir bűtűn olarak toplumdaki egemen sınıfların kabul ettiđi ulusal çıkarlara hizmet ettiđi kabul edilmektedir. Bűyle bir eđitim devletin elinde olmak, temel olarak devletin kurumu olmak zorunluluđunu beraberinde getirmiŐtir.”(Gűven 2000: 35). “Eđitim esas olarak toplumsal bir iŐlev olduđu sűrece, devletin eđitime karŐı ilgisiz kalması sűz konusu olamayacaktır.” (Durkheim 2016: 64).Devletin, kűçük yaŐlarda baŐlayan zorunlu eđitim sűreci ile insanların eđitimli birer birey olmasını sađlamak amacının yanı sıra yanlıŐ ya da eksik eđitimlerden geemelerini űnlemek amacı da vardı. Eđitimdeki yanlıŐlık ya da eksikliđin űlűtű ise egemen ideolojilerdir.

Eđitim sistemindeki son kűklű deđiŐiklik olan 2005 yılı deđiŐikliđine bakıldıđında amacın bireysel eđitimi űn planda tutarak, kendi baŐına karar alıp uygulayabilen bireyler yetiŐtirmek olduđu gűrűlmektedir. Ancak devlet tekelinde yűrűtűlen eđitim sistemi devletin varlıđı ve devamının sađlanması amacıyla devletin egemen ideolojisinin aktarıldıđı sistemler halini almıŐtır. “Eđitimin egemenlerin ideolojilerine hizmet eden bir araca dűnűŐtűrűlmesiyle aslında ideal olarak eđitimden beklenen űrűnleri elde etmek de olanaksızlaŐmaktadır. Bireyin dođuŐtan getirdiđi gizil gűlerini ortaya çıkarma ve bunları yeteneđe dűnűŐtűrme ideali yerini bireyin sivriliklerini giderme çabasına bırakmaktadır. Oysa eđitimin amacı her bir bireyin insan olarak mutlu olabileceđi bir bilince eriŐmesini ve yeteneklerini keŐfederek űretken ve yararlı bir birey olmasını sađlamak olmalıdır. Bűylece bireysel ve toplumsal amaçlar uzlaŐtırılmıŐ olacaktır” (Akın ve Arslan 2014: 89). Bu açıdan

bakıldığında bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı söylenebilir. Çünkü eğitim süreci içerisindeki öğrenci ne kadar uysalsa o kadar iyi öğrenci olarak nitelendirilmektedir.

Klasik Alman idealizminin kurucusu İmmanuel Kant (2017: 51) “*Eğitim Üzerine*” adlı eserinde, eğitim aracılığıyla, ideolojik amaçlar doğrultusunda istendik bireyler yetiştirirken, çocuklara *özgür iradesini kullanma yetisini* de kazandırmak gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Eğitimin en büyük meselelerinden biri çocuğun özgür iradesini kullanma yeteneğinin zorunlu sınırlamaya boyun eğmeyle nasıl birleştirileceğidir. Çünkü sınırlama zorunludur! Sınırlamaya (itaat edilmesi mecburi güce) rağmen özgürlük duygumu nasıl geliştireceğim? Talebemi özgürlüğünün kısıtlanmasına tahammül etmeye alıştıracam ve aynı zamanda özgürlüğünü doğru kullanmasına kılavuzluk edeceğim. Bu olmadıkça her türlü eğitim mekanik (bir eğitim) olmaktan öteye geçemez ve eğitimi tamamlandığında çocuk özgürlüğünü yerli yerinde kullanabilecek duruma hiçbir zaman ulaşamayacaktır.”

Eğitim programlarının temel unsurlarından biri ders kitaplarıdır. Eğitim programlarının öğrenciye aktarılmasının yolu ders kitaplarından geçer. Gülersoy’a göre (2013: 8) ders kitapları, “bir derste kullanılan ve dersin geliştirilmesine esas oluşturan araçlardan birisidir. Başka bir deyişle ders kitabı, belli bir dersin (Sosyal Bilgiler, Matematik vb.) öğretimi için ve belli bir düzeydeki (İlkokul 1, ortaokul 7 gibi) öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynak.” Çayır’a (2014: 1) göre ise ders kitapları; “bizzat kapaklarıyla, içerdiği görsellerle, seslendiği diliyle, ele aldığı ya da almadığı konularla bize temel bir mesaj verirler. Bu mesaj yoluyla ders kitapları, bir ülkede hakim ve “normal” sayılan söylemin kodlarını gösteren, hangi konular hakkında konuşulabileceğini, hangi konuların ise tabu olduğunu belirleyen kaynaklardır.”

Aynı doğrultuda İnal (2008: 106-116) “Ders kitapları, her siyasal iktidarın meşru ve savunulur gördüğü resmi bir ideoloji ve ona uygun resmi tarihin çerçevesine uygun olan bilgi ve değerlerin aktarıldığı ve yeniden üretildiği eğitsel araçlardır. Her milli devlet, benimsediği dünya görüşünü ya da ideolojisini ders kitaplarında açıkça tanımlamaya çalışır.” “Ders kitapları, her zaman resmi bir tarih, toplum ve ekonomi politikası görüşünü yansıtır” ifadeleriyle ders kitaplarının hâkim ideolojiden bağımsız olamayacağını dile getirmiştir.

Okullarımızda okutulacak ders kitaplarının belli kurallara göre hazırlanması ve Millî Eğitim Bakanlığınca uygun bulunması koşulu, eskiden beri uygulanan bir husustur. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 53. maddesi, eğitim kurumlarımızda okutulacak ders kitaplarının hazırlanması, geliştirilmesi, değiştirilmesi, kitapların okutulma süresi, fiyatının belirlenmesi, telif haklarının tespiti hususundaki yetkiyi eskiden olduğu gibi yine Millî Eğitim Bakanlığına vermiştir. Eğitim sistemimizde ders kitapları diğer eğitim araçlarına göre daha önemli bir konumdadır. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı, ders kitapları konusunda çok duyarlı davranmaktadır. Ders kitabı hazırlama konusunda 29-05-1995 tarih ve 22297 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan yönetmeliğe göre ders kitapları 5 şekilde sağlanmaktadır: 1-Yarışma, 2-Sipariş, 3-Satın alma, 4-Yazdırma, 5-Özel kesimce hazırlama. Önceki yıllarda, bu usullerden, çoğunlukla “sipariş” ve “Bakanlıkça hazırlama” yoluyla ders kitapları temin edilmiştir. Son yıllarda ise ders kitapları daha çok “yazdırma” ve “özel kesimce hazırlama” usulüne göre temin edilmektedir (Tosunoğlu vd. 2001, 21-28'den Akt. Şanlı 2007: 39).

Bilindiği gibi ders kitapları Türkiye'de ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Ders kitaplarını devletin hazırlayıp dağıtması ya da devletin onayından geçerek yine devlet aracılığıyla dağıtılması bunun ne kadar objektif olduğu sorusunu akla getirmektedir. Çünkü her devlet ya da her iktidar kendi politikaları doğrultusunda bir eğitim anlayışını yürütür. Okullarda okutulacak ders kitapları da bu düşünce doğrultusunda hazırlanır. Egemen iktidar bunu meşru bir hakkı olarak görür. Sosyal bilgiler ders kitapları da bu durumdan en çok etkilenebilecek ders kitapları arasındadır. Sosyal bilgiler ders kitapları disiplinler arası bilgilere dayalı olarak hazırlandığından iktidar sahipleri ideolojilerini rahatlıkla yayabilirler. Çünkü bu kitapların içeriği tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk, antropoloji, psikoloji ve felsefe gibi üzerinde ideolojik doğrultuda düzenlemeler yapmaya müsait sosyal bilimler alanlarından yararlanılarak hazırlanır. (Şanlı 2007: 4). “Ders kitaplarının içeriğinde hangi bilgi ve değerlerin yer alacağını merkezi olarak belirlenmesi, öğretmenlerin özerkliklerini yitirmelerine neden olur. Ders kitapları standartlaştırılmış araçlar olurken öğretmenler de kitapların bir uzantısı haline gelirler. Bürokratik otorite ise, ders kitapları aracılığıyla öğretmenlerin okul ve sınıf içindeki günlük işlerini yönlendirerek iktidar yapısının simgesel merkezi olur.

Dolayısıyla devlet, bürokratik otorite aracılığıyla müfredat ve ders kitaplarını kullanarak öğretmen ve öğrenciler üzerinde resmi bir toplumsal denetim uygular.” (İnal 1996: 13–14). Denetim mekanizmaları bütünlük ve eşitlik sağlayabilmek açısından bakıldığında gerekli ve yararlı olsa da; eğitim gibi sosyal bir süreci ifade eden faaliyetler, uygulanacak olduğu yerelde en azından asgari boyutta özerklik barındırmalıdır. Aksi halde merkezde alınan kararın taşrada uygulanması birçok açıdan imkânsız olabilmektedir. Bu da sadece denetim zamanı kuralına uygun biçimde uygulanıp geri kalan zamanlarda illegal bir biçimde farklılaşmaları doğuracaktır. Böylesi durumlarda bütünlük ve eşitlikten bahsetmek anlamsızlaşmaktadır.

Okullar kültürel aktarımın yapıldığı kurumlardır. Ailede başlayıp okulda devam eden eğitim sürecinde çocuklar kültürün gelecek nesillere aktarımını sağlayacaklardır. “Devlet, özde ideolojik olarak bir eğitimcidir aynı zamanda üretimde düzenleyici ve planlayıcıdır da. Bu karşılıklı olarak bir belirlenmişlik ilişkisidir. ... Taraftar kazanmak, halkın bilincini değiştirmek ve modern üretim koşullarına adapte etmek için süreçler temelde özellikle eğitsel süreçlerdir ve bu nedenle okullar devletin toplumu şekillendirmesinde önemli bir araç rolü görmektedir” (Güven 2000: 36). Okullar aracılığıyla devletin ideolojik unsurlarının da taşıyıcılığını yapan çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde istenilen biçimde vatandaşlar haline geleceklerdir. “Hemen her devlet, eğitim aracılığıyla bilgi ve değerlerin öğretilmesini kendi çıkarları adına değil, tüm toplum için tarafsız biçimde gerçekleştirdiğini öne sürer. Oysa devletin denetimindeki eğitimin (örneğin müfredatın), tarafsız bilgiler ürettiğini düşünmek yanlıştır. Devletin aile, din, tarih, kültür, toplumsal yaşam gibi hemen her konudaki (resmi) görüşleri doğrudan müfredat içinde yer alır” (İnal 2008: 108). Bu durumda eğitimin yansızlığından bahsedilemeyeceği gibi ders kitaplarının yansız olabileceği de düşünülemez. Eğitim programlarının ve müfredatların şekillendirdiği devlet denetimindeki eğitim faaliyetlerinin aracı olan ders kitaplarının bağımsız, salt bilgiler içeren materyaller halini alması özünde ideal olan ancak uygulamada henüz mümkün olmayan bir durumdur.

İnal (2008: 119) genel olarak ders kitaplarında altı tür yanlışlık görüldüğünü aktarmıştır. Bunlar:

1. *Ötekileri görünmez kılma (invisibility)*: Bu kavram, bazı alt kültürlerin (microcultures) ders kitaplarında düşük düzeyde temsil edilmesini ifade eder. Ders kitaplarında kadınlar, azınlıklar, engelli bireyler, yaşlı insanlar gibi öteki olarak değerlendirilen gruplara, diğer konulara göre daha az yer verilerek, bu tür grupların değer ve öneminin düşük olduğu imgesi ortaya konulmaya çalışılır.
2. *Kalıp yargılama (stereotyping)*: Bu kavram bu gruba geleneksel ve katı roller atfedilmesini ifade eder. Bu yanlışlık türü, bireylerin çeşitliliğini, karmaşıklığını ve farklılığını yadsır. Özellikle mesleki alanda kalıp yargılar kullanma eğilimi yaygındır. Kadınlara ve erkeklere uygun meslekler olduğunu öne sürme, bir çeşit kalıp yargıdır.
3. *Seçmecilik ve dengesizlik*: Bu yanlışlık türü ders kitaplarında konuların belli bir (çoğunluğun) görüş açısından incelendiğine işaret eder. Ders kitabı yazarları, belli bir grubu ya da grupları ders kitabından tümüyle ya da kısmen atmaktadırlar.
4. *Gerçekçi olmayış (unreality)*: Ders kitaplarında tarihsel ve çağdaş birçok olay, gerçekçi olmayan bir biçimde anlatılır.
5. *Parçalama ve yalıtma (fragmentation and isolation)*: Bazı konuların ders kitabının sonuna atılması, ana konular dışında ayrı bir bölüm olarak alınması, bazı konuların/olguların da tarihsel ve çağdaş gelişmelerin bütünsel bir parçası olarak görülmemesi, parçalama ve yalıtma örnekleridir.
6. *Dil*: Erkeksi (masculine) dilin kullanılması ve farklı ırktan/renkten insan adlarına yer verilmemesi, dil açısından yapılan bir ayrımcılıktır. (D. M. Gollnick and P. C. Chinn, 1986. Multicultural Education in an Pluralistic Society, Ohio: A Bell and Howell Com., s.258-260).

“Ders kitapları bir toplumun “resmi öyküsü”nün anlatıldığı temel kaynaklardan biridir. Müfredat doğrultusunda ders kitaplarını şekillendirenler ve yazarlar, toplumun kimlerden oluştuğuna, nasıl bir geçmişe sahip olduğuna, bugünkü konumuna ve gelecek vizyonuna dair bir anlatı sunarlar. Başka bir deyişle ders

kitaplarında devlet ve toplum, tarihsel bir bağlama oturtulur ve bu tarihsellik içinde insanlarda bir ortak aidiyet duygusu, yani bir “biz anlayışı” geliştirilmeye çalışılır” (Çayır 2014: 9). Bu nedenle ders kitaplarının incelenmesi yoluyla o ders kitabının ait olduğu topluma dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Nitekim bu çalışmanın amacı da budur. “Eğitim, ideolojilerin yeniden üretilmesinde önemli işlev gören kurumlardan biridir. Okullar ve ders kitapları, egemen toplumsal sınıfların ideolojilerini açıkça tanımladığı iki temel alandır. Bu iki alanda demokrasi adına ya da demokrasi adı altında yapılan çeşitli ayrımcılıklar (milliyet, sınıf, etnik köken, ırk/renk, din/mezhep, dil, bölge vb.) gösteriyor ki, özellikle kapitalist toplumlarda eğitim, eşitliğin oluşturulmasında değil, eşitsiz toplumsal ve iktisadi yapıların yeniden üretilmesinde önemli roller oynamaktadır” (İnal 2008: 126). “Biz” ifadesi beraberinde “diğerleri” ifadesini gerektirmektedir. Bu da bir açıdan birleştirici işleve sahip olan “biz”in dışında kalan “diğerleri” için ayrıştırıcı işlev görmektedir. Her iki unsuru birden içerisinde barındıran eğitim ve kültür gibi genel kavramlar üzerinde kesinlik belirtici atıflarda bulunmak yanıltıcı olabilmektedir.

Türkiye’de milli eğitim sisteminin öncelikli hedefi, resmi ideolojinin, Atatürkçülüğün yeniden üretilmesi, yurttaşların Atatürk ilke ve inkılâplarına ve Atatürk milliyetçiliğine bağlı olarak yetiştirilmesidir. Bununla birlikte, resmi ideoloji ve onun etrafında örülen milliyetçi söylem, farklı tarihsel dönemlerde, farklı siyasal söylemlerin etkisiyle, farklı renklere büründürülebilmıştır. Örneğin, 1930’lu yıllarda müfredat ve ders kitaplarında etnik milliyetçi anlayış, 1980’li yıllardan sonra ise resmi milliyetçiliğin Türk-İslam sentezli yorumu hâkim olmuştur. Hak ve özgürlükler açısından baktığımızda ise, 1961 anayasasının etkisiyle, 1968 ilköğretim müfredatında demokratik hak ve özgürlükler daha çok ön plana çıkartılmışken, 1980 sonrasında devlete karşı ödev ve sorumluluklarıyla tanımlanan militan yurttaş anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bugün de küreselleşme ve AB sürecinin getirdiği siyasal ve iktisadi dönüşümlere paralel olarak, milliyetçiliğin Batılılaşmacı ve özellikle iktisadi anlamda serbest piyasa sistemine uyum sağlamaya hevesli tutumu ön plana çıkartılmakta ve milliyetçilik, iktisadi ve rekabetçi bir karaktere büründürülmektedir (Ertürk 2006: 22-23). İçerisinde yaşanan dönemin şartları ve egemen ideolojilerin bu şartlara bakış açısı milli eğitim sistemlerini etkilemiştir. Ancak genel hatlarıyla Türk eğitim sistemi 1980 anayasası ile şekillenmiştir. Genel

biçiminde köklü değişimler henüz yaşanmamış olsa da Türkiye’de politikalar yönünden sürekli olarak değişimlere uğrayan sitemlerin başında eğitim gelmektedir. Bir süreç ifadesi olan eğitim politikalarındaki yeniliklerin getirileri ve götürülerinin anlaşılabilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Ancak yine Türkiye yakın tarihine bakıldığında kısa vadede henüz sonuçları dahi analiz edilemeden bir başka yenilik yapıldığı herkesçe bilinen bir durumdur.

Eğitim sisteminin kademe dağılımı ve sınavlı geçiş sistemlerindeki değişimlerin dışında, Türk Eğitim Sisteminde köklü bir değişim sayılabilecek niteliksel değişim 2004 yılında yapılan müfredat değişikliğidir. “Müfredattaki değişikliğin reform ya da devrim olduğu iddiası, “Türk” eğitim sisteminin eğitim felsefesinin değiştirildiği savıyla açıklandı. Buna göre yeni müfredat “düz”, “doğrusal”, “tetikçi”, “kaba indirgemeci” vb. şeklinde bir mantığa dayalı Newton tarzı bilim anlayışına değil, “olasılıkçı”, “çok yönlü nedensellikçi”, “eğitimsel”, vb. Kuantum teorisi üzerine kurulmuştu (İnal 2008: 153-154). Bu köklü değişim sonrasında zaten araştırmacılar tarafından çokça incelenmiş olan eğitim, eğitim bilimciler ve sosyal bilimciler tarafından yeniden incelenmeye açık hale gelmiş oldu. Bu da eğitim sisteminin ve daha özelden ders kitaplarının sistemli bir şekilde incelenmesini gerekli hale getirmiş oldu.

Tarih Vakfı, Türkiye Bilimler Akademisi ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı işbirliğiyle ders kitabı inceleme alanının kurumsallaşması amacını destekleyen ilk çalışmasını 2003 yılında *Ders Kitaplarında İnsan Hakları* adıyla; ikinci çalışmasını 2009 yılında *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Projesi* adıyla raporlayıp yayımlamıştır. Bu iki çalışmanın devamı niteliğinde olan, Tarih Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığıyla hazırlanan, “*Biz” Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık ve Haklar* adlı kitapta Çayır (2014), 2004 yılı müfredat değişikliğinden bu yana Türkiye’de eğitim alanında yaşanan değişimleri şöyle ifade etmiştir:

“2009 yılında tamamlanan ikinci çalışmadan bu yana Türkiye’de eğitim alanında önemli gelişmeler yaşandı. Oldukça sorunlu bir içeriği olan Milli Güvenlik dersi kaldırıldı. Okullara seçmeli Kurmanci, Zazaki, Abazaca, Adigece, Lazca dersleri konuldu. Uygulamada birçok sorun hala devam etse de yasal olarak özel okullarda Kürtçe eğitimin önündeki engel

kaldırıldı. Süryaniler anadillerinde eğitim yapabilme hakkı elde etti. Zorunlu eğitim 12 yıla çıkarıldı ve seçmeli Kuran-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri müfredata dâhil edildi. ”

Çayır'ın da belirtmiş olduğu bu değişimler toplamda 5 yıllık bir süreç içerisinde meydana gelmiş olan değişimlerdir. Bu da bir çocuğun eğitim hayatına başladığı andan bitireceği ana kadar geçen süre içerisinde eğitim sisteminde yaşanan değişimlere şahit olduğu ve olabileceğini ifade etmektedir. Çalışmanın ana fikri egemen ideolojilerin toplumu biçimlendirdiği düşüncesiydi. Buradan hareketle eğitimin toplumun beğenisine hitap etmesi gerekliliği ve eğitimde yönlendirici etkiye sahip egemen ideolojiler karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir denebilir. Daha net açıklama getirmek gerekirse; eğitim dünyaya geldiğimiz anda başlayan bir süreçtir ancak modern toplumda kurumsallaşarak sistemli hale gelmiştir. Sistemli bir biçimde uygulanabilmesi için gerekli olan plan, program vb. yönergelerin bütünü (müfredat programı) devlet tarafından belirlenmekte ya da devlet onayından geçmektedir. Bu da ideolojik tarafsızlığı olanaksızlaştırmaktadır. Dolayısıyla devletin varlığı nasıl ki onun destekleyen insanlara bağlıysa, eğitimin başarısı da yine insanların beğenisine ve toplumsal hayatta yer bulabilmesine bağlıdır. Ancak demokrasilerde devletin vatandaşları temsil yetkisi vatandaşlar tarafından seçilen/seçilmesi gereken kişilere devretmesi ile mümkün hale gelirken; bu temsil yetkisi sonrasında ideolojik yönlendirme örtük bir biçimde belirli amaçlara hizmet edebilmektedir. Bu örtük mesajların görünür hale gelebilmesi de ancak ders kitaplarının incelenmesi ile olabilmektedir. Sonuç olarak eğitim, ideoloji ve ders kitaplarının birbirleriyle doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir.

2. EĞİTİM VE TOPLUM İLİŞKİSİNE DAİR MODELLER

Sosyal bir olgu olan eğitimi anlamak, ancak toplumu tanımak ile mümkün olacaktır. Toplum modelini tanıyıp teorik çerçevesini çizmeden eğitim sosyal olgusunun anlamak imkânsızdır. “Sosyal bilimlerde bilimsel yaklaşımlardan yararlanmak bir zorunluluktur. Sosyal olgular arasındaki karşılıklı ilişkiler örüntüsünü anlayabilmek için, bu ilişkilerin içinde meydana geldiği toplumsal çevre ile ilgili bilimsel yaklaşımlardan yararlanmak gerekir.” (Kızılloluk 2013: 35). Dolayısıyla diğer sosyal/toplumsal olgulardan bağımsız olarak düşünilemeyecek olan bu olguyu bir bütün olarak tanıyıp ifade edebilmek için bilimsel yaklaşımlara başvurmak gerekecektir.

İçerik analizi yöntemlerinin kullanıldığı ve eleştirel bakış açısıyla incelemelerde bulunulan çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın problem ve hipotezlerine alternatif bakış açıları getirebilecek olduğu düşünülen birkaç eğitim modeli incelenecektir.

2.1. Devletin İdeolojik Aygıtları: Louis Althusser

Fransız düşünür Althusser “*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*” adlı eserinin giriş kısmında açıkça ifade ettiği biçimiyle, Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) olarak nitelendirerek açıklamış olduğu yapıtına getirilen “işlevselcilik” yakıştırmasını ve Marksizme mal etme girişimini çürüterek; DİA’ları “temelindeki mantık nedeniyle sınıf mücadelesine hiçbir şekilde imkân tanımayan, neredeyse diyalektik olmayan bir yorum” biçiminde ifade etmiştir. Althusser kapitalist toplumun devlet aygıtını “baskıcı devlet aygıtları” ve “ideolojik devlet aygıtları” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Marksist kuram; hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapisaneler, idare vb. baskıcı aygıtlarını kapsarken DİA’lar din, eğitim, aile, hukuk, siyaset, sendikalar, haberleşme araçları ve kültür olmak üzere ideolojik aygıtlardan oluşur. Althusser ister baskıcı olsun ister ideolojik olsun, devletin her aygıtının hem şiddet hem de ideoloji kullanarak işlediğini belirterek; baskıcı devlet aygıtları ile ideolojik devlet aygıtları arasındaki temel farkı şöyle açıklamıştır:

“Baskıcı Devlet Aygıtı, öncelikle baskıya (fiziksel baskı dahil) ağırlık vererek işler, ancak ikincil olarak ideolojiyi kullanır. Bütünüyle baskıya dayanan aygıt yoktur. Örneğin; Ordu ve polis hem kendi birliklerini ve yeniden üretimlerini sağlamak için, hem de dışarıya sundukları “değerler” üzerinden, ideolojiyi kullanarak işlerler.

Aynı biçimde ancak ters yönde, Devletin İdeolojik Aygıtlarının da öncelikle ideolojiye ağırlık vererek işlediğini, ancak ikincil anlamda ise baskı kullanarak işlediğini söylemek gerekir; bu baskı uç durumlarda, ama yalnız uç durumlarda, çok hafifletilmiş, gizlenmiş, hatta sembolik olsa bile. Salt ideolojik aygıt yoktur. Dolayısıyla kiliseler ve okul, ceza, ihraç, seçme vb. gibi uygun yöntemlerle, yalnız kendi çobanlarını değil, sürülerini de “yola getirir”. Aile de böyledir... Kültürel DİA’lar da (tek bir örnek vermek istersek sansürü sayabiliriz), vb.” (Althusser 2014: 52)

“Althusser, eğitimi, kapitalist devlet aygıtlarından biri olarak ele alır; Ona göre, toplumun üst yapı kurumlarının tümü devlet aygıtının parçalarıdır. Oysaki geleneksel Marksist kuramda devlet, toplumsal üst yapı kurumlarından sadece bir tanesidir.” (Tezcan 1993: 19). “Althusser’e göre egemen kılınan Devletin İdeolojik Aygıtı, öğrenimsel ideolojik aygıttır. Hatta eskinin Kilise-Aile çiftinin yerini, Okul-Aile çifti almıştır. Okul, yıllar boyunca çocuğun etkiye en açık olduğu çağda, egemen ideolojiyi aşılır. Okul sayesinde işçiler, köylüler, beyaz yakalılar, küçük ve orta devlet memurları, küçük burjuva tabakaları, sömürü görevlileri, baskı görevlileri oluşur. Alçak gönüllülük, feragat, itaat, hayâsızlık, kibir, küstahlık, güven, gibi erdemlerin tamamı ailede, kilisede, orduda, kitaplarda, filmlerde, hatta stadyumlarda öğrenilebilir.” (Koçak Tarihsiz: 5). “Okul; tüm toplumsal sınıfların çocuklarını anaokulundan başlayarak alır ve de anaokulundan başlayarak yeni ya da eski yöntemlerle, yıllar boyunca, çocuğun “etkiye en açık” olduğu çağlarda, devletin Aile aygıtı ve devletin Okul aygıtı arasında sıkıştığı yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış “beceriler”i (dil, aritmetik, doğa, tarih, fen bilgisi, edebiyat), ya da sadece saf egemen ideolojiyi (ahlak, felsefe, yurttaşlık eğitimi), çocukların kafasına yerleştirir.” (Althusser 2014: 61).

Althusser eğitimin, egemen ideolojinin aktarımı ve devamını sağlaması açısından, kapitalist yapının ve burjuvazinin sürdürülebilmesi işlevine sahip olduğunu ifade eder. Egemen ideolojinin devamını sağlama işlevi Orta çağlarda kilise tarafından sağlanırken; sekülerleşmenin de etkisiyle artık bu işlevi eğitim kurumları yerine getirmektedir. Okullar aracılığıyla kapitalist üretim ve sınıf

ilişkilerinin yeniden üretimi sağlanmaktadır. Althusser, “başka hiçbir ideolojik devlet aygıtının, yıllar boyunca haftanın 5-6 günü 8’er saat kapitalist toplumsal oluşumların çocuklarının tümünü, zorunlu olarak dinleyicisi yapamayacağını” (Althusser 2014: 62) ifade eder. Althusser’in “yeni den üretim” kavramında ideolojik aktarımın merkezi olan okullar önemli bir yere sahiptir. Zira onun teorisinde temel ideolojik aygıt eğitimidir. Yeni den üretim için ilk koşul üretim araçlarının yeni den üretimidir. Bu da okullardaki ideolojik biçimlendirme ile gerçekleşecektir. Üst yapının bir parçası olarak nitelendirdiği eğitim ile kişiler egemen ideolojik yapılanmaların bir parçası haline gelerek uyumlu birer vatandaş haline gelirler. Bunu yanı sıra birkaç teknik beceri de öğrenirler. Böylece egemen ideolojik yapının devamına hizmet eden bireyler, okullarda öğretilen sınırlı teknik beceriler ile de toplumsal iş bölümündeki yerlerini alırlar. Yani kapitalist sistemlerde yeni den üretimin aracı olan eğitim, emek gücünün yeni den üretimini ifade etmektedir. Burada yeni den üretimden kasıt üretim süreci için gerekli becerilerin kazandırılmasıdır.

Althusser'e göre gelişmiş kapitalist sistemlerde temel İdeolojik Devlet Aygıtı eğitimidir. Çünkü eğitim, çocuğu, en uygun olduğu zayıf çağında ve zorunlu olarak ele geçirir ve etkiler. Çocuğa, gelecekteki mesleği için gerekli beceri ve teknikleri öğretir. Aynı zamanda gelecekteki ekonomik rolüne uyan iyi davranış kurallarını aktarır. Bu kurallar, işçilerce tevazu, boyun eğme, hakkına ve durumuna razı olmaktır. Baskı ve sömürünün aracı rolünü üstlenecekler ise, kuşkuculuk, yırtıcılık, kin, hile öğretilir (Tezcan 1993: 21). O’na göre okul çocuklara egemen ideoloji aşılar.

“Althusser, eğitimin örtük işlevinin egemenlerin emek-gücü gereksinimini karşılamak ve yeni den üretmek olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada eğitim öğrencileri yetenekleri doğrultusunda üretimin çeşitli aşamaları için yetiştirmektedir. Bu yetiştirme süreci birçok bakımdan yalnızca teknik düzeydedir ve aslında sorgulamaya kapalıdır. Bu süreçte öğrenci çok fazla konuda ama yüzeysel olarak bilgi sahibi olmaktadır.” (Akın ve Arslan 2014: 88). Ona göre, eğitilmiş gençlerde herhangi bir yaratıcılık, bağımsız tepki ya da farklılaşma olabileceği düşüncesi, gerçek dışıdır. Devletin baskı aracılığı ile uyguladığı baskı sonucu, çocukların aynı tornadan çıkmış kalıp adamlara dönüşmesi kaçınılmazdır (Tezcan 1993: 21).

Althusser'e göre; toplumun büyük çoğunluğu okul yoluyla kapitalist üretim biçimi için gerekli beceri ve ideolojiyle yetiştirilerek üretimdeki yerini alır. Geriye kalan bir kısım beyaz yakalıları oluşturur. En sonunda küçük bir azınlık ise aydınları, profesyonel işçileri (asker, polis vs.) ve ideologları oluşturur. Devlet Marksist kuram da üst yapı kurumlarından birini oluştururken, Althusser de devlet tüm yapıyı kapsamaktadır.

2.2. Bankacı Eğitim Modeli: Paulo Freire

Brezilyalı eğitimci ve filozof Paulo Freire'ye göre "tarafsız eğitim süreci diye bir şey yoktur. Eğitim ya genç kuşağın bugünkü sistemin mantığına entegrasyonunu kolaylaştırmakta, sisteme uymasını sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler ya da erkeklerin ve kadınların gerçekliği eleştirel ve yaratıcı olarak ele aldıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını keşfettikleri bir araç, "bir özgürlük pratiği" haline gelir" (Freire 1995: 16). "Freire eğitimi, politik bir süreç olarak görür. Ona göre okullar ve eğitim kurumları, "ebeveyn, iş dünyası ve toplum tarafından kullanılan ve bunlar tarafından inançların ve değerlerin dayatıldığı araç" olmuştur. Eğitimi bir şekillendirme süreci olarak değerlendirmek yanlılığı, taraflılığı da beraberinde getirir. ... Eğitimin yanlılığı söz konusu olduğuna göre politik ve ideolojik bir araç olmaması için de bir neden yoktur" (Yıldırım 2011: 109-110).

Freire "sessizlik kültürü" adını verdiği bir kavram ortaya atmıştır. "Sessizlik kültürü sınır durumlardan kurtulamamanın bir sonucudur. yani bireyin sürü haline gelmesi, zincirlerini kıramamasıdır. Bu anlamda sessizlik yanıltıcıdır çünkü bu konuşmayan bir sessizlik değildir. Yalnızca kendi adına konuşulmasını yasaklayan bir sessizliktir (Baudrillard 1998: 20'den Akt. Yıldırım 2011: 107). "Sessizlik kültürü içindeki insanlar, dünyalarını değiştirmek için bir şey yapmamaktadırlar." (Tezcan 1993: 26). Freire "*Ezilenlerin Pedagojisi*" adlı eserinde eğitimi "anlatım hastalığından mustarip" bir şey olarak niteler. O'na göre "Okul içinde veya dışında, herhangi bir düzeydeki öğretmen-öğrenci ilişkisinin dikkatli bir analizi, bu ilişkinin temel olarak anlatı (narrative) niteliğinde olduğunu ortaya koyar. Bu ilişki, anlatan bir özne (öğretmen) ve sabırla dinleyen nesnelere (öğrenciler) oluşur. Anlatılan şeyler ister değerler, ister gerçekliğin ampirik boyutları olsun, anlatılma sürecinde

cansızlaşma ve taşlaşma eğilimindedir.” (Freire 1995: 50). “Anlatı (öğretmenin anlatıcı oluşuyla) öğrencilerin, anlatılan şeyi mekanik olarak ezberlemelerine yol açar. Daha beteri, onları, öğretmen tarafından doldurulması gereken "bidonlar"a, "kaplar"a dönüştürmesidir. Öğretmen kapları ne kadar çok doldurursa, o kadar iyi bir öğretmendir. Kaplar ne kadar pısrıksa, doldurulmalarına izin veriyorsa, o kadar iyi öğrencidir.”(Freire 1995: 51).

“Freire, sessizlik kültürünün oluşmasına neden olacak türden eğitime, negatif bir anlam yükler ve yanlış eğitim uygulamalarının insanın bilincine ulaşmasını engellediğini düşünür. Freire göre mevcut şekliyle geleneksel eğitim böyle bir yapıya sahiptir ve insana bilinçli bir yaşam sunacak dayanaklardan yoksundur. Freire, geleneksel eğitim uygulamalarını, bir bankada yapılan işlemlere benzeterek, bu modeli “bankacı eğitim” modeli olarak adlandırır. Bu modelde eğitim, bir “tasarruf yatırımı” olarak düşünülür. Öğrenciler “yatırım nesnelere”, öğretmenler ise “yatırımcı”dır.” (Yılmaz 2015: 304). Bankacı eğitim modelinde kendilerini bilgili olarak gören öğretmenlerin, mutlak bilgisiz saydıkları öğrencilere bilgi aktarımı söz konusudur. Bu yönüyle, eğitimde bilgi edinme olayının araştırmaya dayalı bir süreç olduğu gerçeği ihmal edilmektedir. Öğrencinin bilgi eksikliği sebebiyle öğretmenin varlığı meşru kabul edilmiş olmaktadır. Ancak öğrencileri pasif birer alıcı haline getiren bu eğitim modeli ile öğrenciler bilgileri asla keşfedemezler.

Freire bankacı eğitim modelinin bir takım çelişkileri içerisinde barındırdığını ifade eder. Bankacı eğitim modelinin bazı davranış ve uygulamalar yoluyla çelişkiyi artırdığını belirtir. Bu davranış ve uygulamaları şöyle maddeler;

- a) Öğretmen öğretir ve öğrenciler ders alır.
- b) Öğretmen her şeyi bilir, öğrenciler hiçbir şey bilmez.
- c) Öğretmen düşünür, öğrenciler hakkında düşünülür.
- d) Öğretmen konuşur, öğrenciler uslu uslu dinler.
- e) Öğretmen disipline eder, öğrenciler disipline sokulurlar.
- f) Öğretmen seçer ve seçimini uygular, öğrenciler buna uyarlar.

- g) Öğretmen yapar, öğrenciler öğretmenin eylemi yoluyla yapma yanılısamasındadırlar.
- h) Öğretmen müfredatı seçer ve (kendilerine danışılmayan) öğrenciler buna uyarlar.
- i) Öğretmen bilginin otoritesini, kendi mesleki otoritesiyle karıştırır ve bu otoriteyi öğrencilerinin özgürlüğünün karşıtı olarak öne sürer.
- j) Öğretmen öğrenme sürecinin öznesidir, öğrenciler ise sadece nesnedirler (Freire 1995: 52).

“Bankacı eğitimin öğrencilerin yaratıcı gücünü asgarileştirme veya mahvetme ve safdilliklerini körükleme imkânı, dünyanın ne tanınmasını ne de dönüştürülmesini isteyen ezenlerin çıkarına hizmet eder. Ezenler¹ kâr getiren bir durumu korumak için "insancılık"larını kullanırlar. Bu yüzden de, eleştirel yetenekleri harekete geçiren ve gerçekliğin kısmi bir görünüşüyle yetinmeyip daima bir noktayı ötekiyle, bir problemi öbürüyle birleştiren bağları arayan eğitim denemelerine karşı âdeta içgüdüsel bir tepki gösterirler.”(Freire 1995: 53).

“Bankacı Eğitim Modelinde öğretmen-öğrenci ilişkisi, bilginin aktarımı ve yeteneklerin paylaşımı dikey ve zorlamaya dayalı bir ilişki içinde işler. Bankacı eğitimin bu yetkeci niteliğine ve uygulamalarına karşılık Freire için sorun tanımlayıcı model önemli bir yer tutar” (Yıldırım 2010: 56). “Problem tanımlayıcı eğitim modeli, insanların dünyayı nesneleştirmelerini ve onu eleştirel bir bakışla değerlendirip değiştirmek için eylemde bulunmalarını sağlayacak bir yapıya sahiptir. Bu eğitim modelinde öğrenciler, kendi kişiliklerinin farkına varır ve eleştirel düşünebilme becerisi edinirler” (Yılmaz 2015: 306). “Problem tanımlayıcı yöntem öğretmen-öğrencinin eylemini bölmez; bir yerde "idrak eden", başka yerde "aktaran" değildir. Onun yerine, ister bir eğitim projesini hazırlıyor olsun, ister öğrencilerle diyalog içinde olsun, hep "idrak etme" halindedir. İdrak nesnelerini kendi özel mülkü olarak görmez, kendisinin ve öğrencilerin düşüncesinin nesnelere olarak görür. Bu şekilde problem tanımlayıcı eğitimci, kendi düşüncesini öğrencilerinin düşüncü

¹ Freire'nin ezenler olarak ifade ettiği kuralları koyanlar, ezilenler ise bu kurallara uyumak zorunda olanlardır. Ezenler sadece kendilerini önemser, diğerleri onlar için sadece “şeyler”dir.

içerisinde sürekli yeniden biçimlendirir. Öğrenciler artık uysal dinleyiciler değildirler artık öğretmenle diyalog içinde eleştirel araştırma ortaklarıdır. ... Problem tanımlayıcı eğitimcinin rolü, öğrencilerle birlikte, doxa düzeyindeki bilginin yerini logos düzeyindeki gerçek algının aldığı koşulları yaratmaktır.”(Freire 1995: 60).

Freire’ye göre “okul bir eğitim kurumu olmaktan çok bir pazar, işletme odaklı bir kurum, bireyleri tımar etmeye çalışan bir bakımevi, gözetim altına almaya çalışan bir hapisane ve de insanları eleştirel düşünceye karşı duyarsızlaştıran ideolojik bir araçtır” (Yıldırım 2011: 120). Problem tanımlayıcı eğitim modelinde öğretmen-öğrenci arasındaki diyalog büyük öneme sahiptir. Bankacı eğitim modelinde pasif birer alıcı durumunda, aktarılan bilgiyi sorgulamadan kabul etme rolüne sahip olan öğrenciler; problem tanımlayıcı modelde öğretmenin verdiği bilgiyi yorumlayıp kendi zihninde bilgiye yeni yorumlar katarak öğretmene dönüt sağlar. Böylece öğrenci, öğretmenin vermiş olduğu ön bilgiler doğrultusunda asıl bilgiye ulaşmış olur.

2.3. Okulsuz Toplum: Ivan Illich

20. yy.dan beri eğitim felsefesi araştırmalarına konu olan “okul” kavramı; Illich’in “Okulsuz Toplum” teorisi ile bambaşka bir boyut alarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Illich kitabın ilk bölümünde “Okulu Neden Devlet Kurumu Olmaktan Çıkarmalıyız?”ın cevabını veriyor. O’na göre okul toplumdaki sınıfsal ayrışmanın daha da derinleşmesini sağlıyor ve bu sınıfsal ayrımlar okullarda görünür hale geliyor. Illich, “daha önceleri kendi kendilerine yeterli olan insanların geleneksel becerilerinden yoksun kalmalarına ve sağlık için doktora, eğitim-öğretim için öğretmene, eğlence için televizyona ve geçimlerini sağlamak için patrona bel bağlamalarına neden olan bir süreç” (Giddens 2012: 752) olarak betimlediği modern ekonomik gelişmeye yönelttiği eleştirileriyle de dikkatleri Okulsuz Toplum’a çeker.

Illich okul kavramını ekonomik, politik, sosyal vb. birçok açıdan eleştirmiştir. İlk dikkat çeken eleştirilerinden biri, bir fenomen olarak okulun insanları yaşlarına göre ayrıştırması olmuştur. Bunun ardından öğretmen odaklı öğretim faaliyetlerini de eleştirmiştir. “Illich, eğitimi sadece öğretmenlerin tekeline bırakılmayacak, herkesin

herkesten öğrenebileceği yaşam boyu süren bir etkinlik olarak görür ve çocukların sadece okulda öğrenebileceği yaygın kabulünü reddeder ve bununla ilişkili olarak okula devam zorunluluğuna karşı çıkar. Ona göre zorunlu eğitim aracılığıyla gerçekleştirilen, büyük ölçüde, tüketim toplumunun hizmetine sorgulamaksızın girmeye hazır bireylerin yetiştirilmesidir” (Kaya 2015: 85). Zorunlu eğitim, kaçınılmaz bir şekilde toplumu kutuplaştırdığı gibi uluslararası kast sistemine göre dünya milletleri arasında bir sınıflamanın oluşmasına da yol açmaktadır. Kastlar halinde düşünülen ülkelerin eğitim alanındaki itibarları, vatandaşların okulda geçirdikleri yılların ortalamasına göre belirlenmektedir. Bu değerlendirme, ülkenin gayri safi milli hasılasıyla yakından ilintilidir ve bu yüzden de çok daha iç karartıcıdır (Illich 2014: 22). “Illich, okulun eğitimin verildiği tek kurum ya da eğitimin sadece okulda uygun bir biçimde verilebileceği düşüncesini şiddetle eleştirir. Illich öğrenmenin sadece okulda gerçekleştirilen bir eylem olmadığını, bir paylaşım unsuru olması gerektiğini vurgular. Bu olmadığı zaman bir kıtlığın, kısırlığın yaşanabileceğini dile getirir.” (Yıldırım 2010: 75). O’na göre edindiğimiz bilgilerin çoğunu zaten okul dışında, öğretmene ihtiyaç duymadan öğreniriz.

“Illich, okulda reform ya da köklü değişiklikler yapmaktan çok, okulu ortadan kaldırmak gerekir demektedir. Ona göre insanlar dolaysız deneyimler yoluyla en iyi öğrenir. Hatta bugün en önemli öğrenim, okul dışında gerçekleşir. İnsanlar kitaplardan, evlerden, TV den, sokaktan, arkadaşlardan, gözlemlerinden ve pratik sorunları çözümlenmek yoluyla öğrenirler.” (Tezcan 1993: 61). “Illich, okulsuz toplumu savunur. Zorunlu eğitim-öğretimin görece yeni bir icat olduğuna ve kaçınılmaz bir şey olarak benimsenmesi için hiçbir neden olmadığına işaret eder. Okulları, şu anki yapılarıyla, eşitliği sağlamadıkları ya da bireysel yaratıcı yetenekleri geliştirmedikleri sürece neden terk etmeyelim? Bununla birlikte, Illich, eğitim kurumlarının bütün biçimlerinin yok edilmesi gerektiğini söylemez. Öğrenmek isteyen herkes, yalnızca çocukluk ya da yetişkinlik dönemlerinde değil, yaşamının herhangi bir anında, var olan kaynaklara ulaşma hakkına sahip olmalıdır.”(Giddens 2012: 752-754).

Illich, “Okulsuz Toplum” adlı eserinin bir bölümünde “Toplumsal Kurumların Görünümü” başlıklı makalesi ile kurumsal sistemler ve kurumsal yapılar üzerinde

durmuştur. “Kurumların yapılarını ve işlevlerini çözümlerken ‘kurgulayıcı biçim’ olarak adlandırdığı bir tanımlama kullanır. Illich’in kendi oluşturduğu kurgulayıcı biçimi (kurumsal sistem görüntüsünü) bir doğru gibi düşünmek onun anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu doğrunun sağ tarafında, teknolojiyi elinde tutan, üretimi düzenleyen, tüketici alışkanlıklarını belirleyebilen ve siyasi iktidarla ortak çalışan ‘kapitalist kurumlar’ vardır. ... Doğrunun sol tarafında ise tüketici amaçlarını belirlemekten uzak, teknolojiyi yönetmeyen, ideolojik belirleyiciliği bulunmayan ve eğitici özellikleri olan kurumlar vardır. Illich’in kurumsal sistem görüntüsünü bu şekilde belirlemesinin sebebi, tarihsel süreçte kurumların soldan sağa doğru evrimini göstermek istemesidir” (Yayla 2011: 43). Kurgulayıcı biçim, kurumları sağ ve sol diye birbirine paralel olmayan taraflar olarak nitelese de; birbirinin varlığının ve işlevinin devamı için gerekli olan bir sözleşmeye sahiptir. Bu sözleşmeyi sağlayan da devlettir.

II. BÖLÜM

1. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİ

Toplumlar içerisinde yaşayan insanların belli aşamalardan geçerek oluşturup devamını sağladığı yaşayış biçimlerine sahiptir. Bu yaşayış biçimleri yaşanan coğrafya özellikleri, insanlar arası iletişim/etkileşim biçimleri, yönetim biçimleri ve hatta iklim özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Farklı toplumların farklı değer yargıları eğitim faaliyetlerinin de toplumdan topluma değişmesini zorunlu kılmıştır. “Her toplumun kendine özgü bir eğitim sistemi vardır. Bu sistem, o toplumun kültürel, sosyal, ekonomik özelliklerine ve değerlerine göre kurulur, biçimlenir ve gelişir. Her eğitim sistemi, o toplumun içerisinde geçerli olan değerleri yansıtır ve o toplum tarafından beklenen görevleri yerine getirir” (Gürsel 2012: 5). Kültürel aktarımın sağlanması ve istenilen vatandaş formunda insanlar yetiştirilebilmesi amacı toplumların eğitim faaliyetlerinin yönünü ve işlevini belirler.

Eğitim hayatın her anını içine alan bir kavram olmakla beraber modern anlamda eğitim dünya genelinde 19.yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Türkiye’de çağdaş anlamda eğitimin başlangıcı 19.yüzyılın ikinci yarısındaki Tanzimat İslahatlarıyla başlamakla birlikte eğitim faaliyetlerinin gelişimi Cumhuriyet Türkiye’sinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Laiklik anlayışıyla birlikte, okullar çağın koşullarına göre düzenlenmiş, mahalle mektepleri, medreseler, tekkeler, zaviyeler ve tarikatlar kapatılmıştır (Özkalp 1987:148). Uzun yıllar süren savaşta yaşlısından gencine, yetişmiş akıllarının büyük kısmını kaybeden Türkiye; yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminde eğitime olan ihtiyacın giderilmesi ve çağdaş anlamda eğitim sisteminin yenilenmesi için köklü değişiklikler yoluna gitmiştir. Kaplan (2005: 133) bu değişiklikleri “1920’li yıllarda, emperyalizme ve kuklalarına karşı Bağımsızlık Savaşı, Büyük Millet Meclisi’nin kurulması, Osmanlı monarşisinin ve halifeliğin lağvedilmesi, Cumhuriyet’in ilanı. Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek parti yönetiminin kurulması, Komünist Partisi’nin yasaklanması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının

kapatılması ve Kürt isyanının bastırılması” şeklindeki kronolojik sıralamayla ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinde devletin bütün eğitim kurumlarını ekonomik, idari ve eğitimsel olarak bir çatı altında toplaması ancak Cumhuriyet dönemi ile gerçekleşmiştir. Öğretim kurumları ile yeni oluşturulan devrim ve kurumların ideolojisi kitlelere ulaştırılmak istenmiştir. Eğitim kurumları tam bir Cumhuriyetçi yetiştirmeyi hedeflemektedir. Cumhuriyete içten bağlı, laik ve batılılaşmayı ön plana alan iyi vatandaşlar yetiştirmek, eğitim kurumlarında temel hedeftir. Egemenliğin bir gruptan millete geçmesi, laik ve çağdaş bir devletin oluşturulması en önemli hedeflerden birisini oluşturmaktadır (Güven 2000: 73). 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Kurtuluş Savaşı yıllarında kurulmuş olan yeni Türk devletinin rejiminin adı konulmuştur. Ancak cumhuriyetin nitelikleri, aynı günde (3 Mart 1924) kabul edilen üç önemli inkılap yasasıyla belirginleşmiştir. Bu yasalar şunlardır:

- Şeriye ve Evkaf Vekâletinin Kaldırılması
- Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu
- Halifeliğin Kaldırılması Hakkında Kanun (TES 2017).

Şeriye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılmasıyla modern hukuk sistemine geçiş için ilk adım atılmış oldu. Devlet yönetimindeki dine dayalı/şeri hükümlerin kaldırılmasıyla dine dayalı olarak yürütülen eğitim faaliyetleri de yerini akla ve bilime dayalı yeni bir eğitim sistemine bırakmış oldu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretimde birlik sağlanmış oldu. Medreseler, mahalle mektepleri ve azınlık okulları kapatılıp, ülkedeki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı tekelinde toplandı.

Eğitim ile ilgili konuların görüşülmesi, tartışılması ve milli eğitim politikalarının oluşturulması amacıyla Heyet-i İlmiye tarafından 1921 yılında düzenlenen ilk toplantının adı “Maarif Kongresi” idi. “Cumhuriyetten sonra Milli Eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm yolları, belirli zamanlarda toplanan “Maarif Şûraları” nda ele alınıyordu. Bu Şuralarda alınan tavsiye niteliğindeki kararlar Milli Eğitim Bakanlıklarınca değerlendirilmekte olup, günümüzde de bu uygulama devam

etmektedir. İlk Milli Eğitim Şûrası 17-19 Temmuz 1939'da, ikinci şûra ise 15-21 Mart 1943'te toplandı" (Çetin 2003: 170). Şûra; Bakanlığın en yüksek danışma kuruludur. Türk millî eğitim sistemini geliştirmek, niteliğini yükseltmek için eğitim ve öğretimle ilgili konuları tetkik eder; tavsiye kararları alır. Şûranın, Bakanın daveti üzerine 4 yılda bir toplanması esastır. Bakan, gerektiğinde Şûrayı olağanüstü toplantıya çağırabilir. (MEB 2018). Milli Eğitim Şûralarının ilkinde (1939) köy okullarının iyileştirilmesi, yüksekokul ve fakültelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması kararlarının yanı sıra ders kitaplarında tek tip (devlet sistemi) kitap uygulaması kararları alınmıştır. İkinci şûrada (1943) ilk kez ahlak eğitimi konusu gündeme getirildi ve okulların tüm kademelerinde ahlak eğitimine verilen önemin artırılması ile ders kitaplarında milli tarihin aktarılması kararı alındı.

Türk eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan yasa ise 1973 yılında yürürlüğe giren 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu olmuştur. Bu kanun kapsamında Türk Millî eğitim sisteminin temel ilkeleri;

- Anayasada ifadesini bulan tüm ilke ve prensipler doğrultusunda laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

- Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, insan haklarına saygılı, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

- İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

- Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan Millî birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (TES 2017).

Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 sayılı) -*Bu Kanun, Türk milli eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve Devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar.*-Türk Milli Eğitiminin genel yapısını belirlemiştir. Türk Milli Eğitim Sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki ana bölümden oluşur. Bu iki bölüm, bir bütünlük içinde, birbirini tamamlar biçimde organize edilmiştir (Gürsel 2012: 10). Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar. Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar (MEB 2018). Milli eğitimin amaçları ülkemizde genç, yetişkin, herkesin kazanması gereken davranış standartlarını simgeler.

Mustafa Kemal Atatürk eğitime dair görüşlerini 1924'te yapmış olduğu bir konuşmada şöyle dile getirmiştir: “Eğitim kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman, herkes kendine göre bir anlam çıkarır. Ayrıntıya girilirse eğitimin hedefleri, amaçları çeşitlenir. Mesela dini eğitim, milli eğitim, beynelmilel eğitim... Bütün bu eğitimin hedef ve gayeleri başka başkadır... Yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği eğitim milli eğitimidir.” (Atatürkçülük I.kitap 1997: 290). Cumhuriyet döneminde, ulus-devlet ve ulusal eğitim gibi örtüşen model ve uygulamalar Türk modernleşmesinin özünü oluşturur. Atatürk'ün “başöğretmen” unvanı, başka hiçbir kurucu liderde görülmeyen bir unvandır. Modern bir devlet ve toplumun inşasının eğitim yoluyla mümkün olabileceğinin bir göstergesi gibi anlaşılmalıdır. Atatürk'ten sonra hiçbir dönemde eğitim-öğretime aynı düzeyde öncelik verilmemiştir (Konuk 2003: 285).

Türk Eğitim Sistemi “1920’lerde ilköğretim alanında geçici bir “yeni eğitim”/deneycilik/pragmatizm etkisi dışında tüm cumhuriyet tarihi boyunca Ziya Gökalp’in savunduğu sosyolojizm kökenli Durkheimci bir eğitim sistemi olmuştur” (Hesapçioğlu 2009: 130). Türkiye’de çağdaş anlamda eğitimin Osmanlı’nın son dönemlerinde başlamış olduğu konusu yukarıda ifade edilmişti. Dönemin aydın ve entelektüellerinin Fransa kökenli sosyolog Durkheim’ın eğitim anlayışından etkilendikleri bilinmektedir. Yapısal-işlevselci kuramın savunucularından olan

Durkheim, eğitimin toplumsal düzeni sağlaması gerektiğini yani eğitilen bireylerin toplumun yararına çalışması gerektiğini vurguluyordu. Yukarıda belirtilen Milli Eğitim Temel Kanunu maddelerinden de anlaşılacağı gibi bireyin Türk toplumunun yararına yetiştirilmesi gerektiği yönündeki ifadeleri Durkheim'ın eğitim görüşüyle paralellik göstermektedir. Durkheim sosyolojisinde, genel olarak, psikolojik olayların bile temelinde toplumsal gerekçelerin yattığı görüşünü ileri sürmüştür. O'na göre eğitimin işlevi toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, toplumun korunması ve geliştirilmesini sağlamak, bireyleri içinde yaşadıkları topluma uyumlu hale getirmektir. Batıda Comte ve Durkheim tarafından geliştirilen bu anlayışa “*sosyolojizm*” adı verilmiştir. Bu anlayışın Türkiye'deki öncüsü ise Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp, Durkheim'ın bu görüşlerini Türk eğitim sistemine yansıtmış, kurmuş olduğu Sosyoloji Kürsüsü ile de bu ekolün ülkenin resmi görüşü haline gelmesine öncülük etmiştir.

Sosyal Bilimler insanların diğer insanlarla olan iletişim, etkileşim vb. etkinliklerinin bilimsel yöntemler aracılığıyla incelenmesini amaç edinen, doğa olayları gibi doğal bir süreci değil insan ve yaşantısı sonucu oluşan durumları inceleyen bilimler topluluğunu ifade eder. Sosyal Bilimler ise temelini sosyal bilimlerden alan, içinde yaşadığı toplumun yararı için yetiştirilmesi hedeflenen bireylere bu yönde bilgi, beceri ve davranış kazandırmayı amaçlayan, Milli Eğitimin ilk ve orta dereceli okullarından ders olarak aktarılan bir disiplindir. “Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak tüm derslerin programının arasında yer almasına rağmen bazı derslerin bu konuda sorumluluğu daha fazladır. Sosyal Bilimler dersi de toplumsal ihtiyaçları karşılama sorumluluğu en fazla olan derslerden biridir. ... Milli ve evrensel değerleri benimsemiş, sahip olduğu hak ve sorumlulukların farkında olan, yaşadığı yeri ve dünya coğrafyasını tanıyan, birbirine bağlı etkin vatandaş yetiştirmek Sosyal Bilimler dersinde kazandırılması beklenen toplumsal ihtiyaçlardan bazılarıdır” (Gömleksiz ve Cüro 2011: 146). Sosyal bilgileri tanımlamak coğrafya ya da tarih gibi bir disiplini tanımlamaktan daha zordur; çünkü sosyal bilgiler disiplinler arası ve çok disiplinli bir alandır (Doğanay 2002: 16). MEB(2005:2) tarafından “Sosyal Bilimler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olmak amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını

yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir.” şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir (Anayasa, Madde 3). Eğitim ve öğretim diline ilişkin olarak Anayasanın 42. Maddesinde; “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.” ifadesi yer almaktadır. Aynı doğrultuda “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Dil ve Anlatım, Türk Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler; yabancı dille okutulamaz ve öğretilemez (TES 2017) ifadesi ile Türk Eğitim Sisteminin Türk diline vermiş olduğu önem vurgulanmıştır.

“Sosyal bilgiler dersi, değişik etnisitelerden ve muhtelif kültürlerden oluşan yeni kentli yaşamında bir sosyal birlik ve ideal vatandaşlık projesi olarak 20. yüzyılın başlarında en büyük göçmen ülkesi olan ABD’de sosyal bilgiler öğretimi olarak uygulamaya konulmuş ve oradan dünyaya yayılmıştır. 1968’den beri çeşitli fasıllarla Türkiye’de de yürürlükte olan sosyal bilgiler dersi tarihin ve dönemin ritmine uygun olarak geliştirilmeye çalışılan öğretim programlarına göre işe koşulmaktadır” (Kara 2013: 23). “Dünyaya Amerika’dan yayılan Sosyal Bilgiler ülkemize 1968 yılında bu isimle girmiş ve toplu eğitim felsefesinde okutulmuştur. Sosyal Bilgiler 1983 – 1996 yılları arasında Milli Tarih ve Milli Coğrafya olarak okutulmuş 1998’den sonra tekrar Sosyal Bilgilere dönmüştür” (Koyuncu 2015: 43). İlk sosyal bilgiler programları Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri konularından oluşmaktadır. “Ancak 1960’lı yıllardan itibaren Sosyal bilgilerde Tarih ve Coğrafya bilgilerinin ağırlığı azaltılmıştır. Sosyoloji, Antropoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi ve Sosyal Psikolojiye ağırlık verilmiştir. Ülkemizde ise Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri 1968 programı ile Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir” (Tufan 2004: 91). Bu program ile Sosyal Bilgiler dersi 1968-69

eğitim-öğretim yılında ilkokullarda okutulmaya başlanmış, 1973-74 eğitim-öğretim yılında ortaokullar da bu ders kapsamına dahil edilmiştir. Ortaokullardaki Sosyal Bilgiler dersi 1985-86 eğitim-öğretim yılında kaldırılmış bu dersin yerine Milli Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık dersleri verilmeye başlanmıştır.

Türk Eğitim sisteminde zorunlu eğitimin süresi beş yıldan sekiz yıla çıkarıldığı 1997 yılında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da yenilenmiştir. Eski sistemdeki konu tekrarlarını ortadan kaldırmayı amaçlayarak geliştirilmiş olan yeni program bu anlamda yeterli olamamıştır. Mızrak'a (2010: 129) göre "bunun bir nedeni programın yıllara yayılarak kapsamın genişletilmesine rağmen, haftalık ders saati dağılımlında bu durumu dikkate alan bir düzenleme yapılmaması ve Sosyal Bilgiler dersinin bir saat azaltılmasıdır. Ders saatinin azaltılmasına bağlı olarak o yaş gurubu öğrencisinin algı ve kavrayış düzeyine hitap etmediğidir.

Okullar ve eğitim sistemi hızlı teknolojik gelişmeler, sanayi toplum yapısından bilgi toplum yapısına geçiş, yetişmiş insan gücüne olan ihtiyacın artması ve Avrupa Birliği'ne giriş amacı dolayısıyla bu yönde geliştirilmesi ve yenilenmesi gerekli olan kurumların başında gelmektedir. Bu amaçla eski öğretim programını ezberciliğe dayalı olduğu gerekçesiyle yenilenerek, bireysel deneyimleri dikkate alan, problem çözmeye, akıl yürütme gibi becerilerin geliştirilmesi yönünde hazırlanan yeni program tasarısı sunulmuştur. Türk Milli Eğitim Sisteminde köklü bir değişimi ifade eden yenilik 2004-2005 eğitim-öğretim yılında uygulamaya koyulan programdır. "Programın felsefesini oluşturmacılık/constructivizm oluşturmaktadır. Böylece toplum kökenli bir Durkheimci eğitimin felsefesinden birey tabanlı bir eğitim felsefesine geçilmeye çalışılmaktadır." (Hesapçıoğlu 2009: 131).. Oluşturmacılık ya da Yapılandırmacılık olarak anılan bu yeni program da bilginin bir bütün halinde öğrenciye aktarılmasından vazgeçilip, öğrenciye verilen belirli ipuçları yardımıyla öğrencinin bilgiye ulaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Buna göre bireysel deneyimler aracılığıyla bilginin elde edilebilmesi için gerekli asgari şartlar arasında öğrenme ortamının ve etkileşimin önemi büyüktür.

Yapılandırmacılık yaklaşımı temelinde geliştirilen 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hedefler, genel amaçlar ve kazanımlar olarak belirlenmiştir. Genel amaçlarda, öğrencilere ulusal ve kültürel değerlerin yanında evrensel,

demokratik ve çağdaş değerler de kazandırılmak istenmektedir. Ayrıca bu programda özel hedefler, kazanımlar olarak adlandırılmıştır. 1998 programında özel hedefler, hedef ve davranışlar olarak saptanmıştır ve her hedef açıkça gözlenebilir ve ölçülebilir davranışlardan oluşturulmuştur. Bu şekilde davranışçılığın da bir özelliği olarak, öğrencilerin önceden belirlenen bilgi, beceri ve tutumları ne kadar kazanıp kazanmadıklarının net biçimde görülmesi öngörülmüştür. 2004 programında ise hedef ve hedef davranışların yerine, öğrencilerin doğrudan ya da dolaylı biçimde kazanmaları beklenen bilgi, beceri, tutum ve değerler şeklinde kazanımlar belirlenmiştir (Özdemir 2009: 36).

2004 programında dördüncü sınıfta 46, beşinci sınıfta 47, altıncı sınıfta 42 ve yedinci sınıfta da 39 kazanım belirlenmiştir. Bu kazanımlar 1998 programına göre sayıca az ancak içerik olarak daha kapsamlıdır. 2004 programındaki kazanımlar hem diğer derslerle hem de ara disiplinlerle ilişkilendirilmiştir. (Kara 2013: 33).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18.10.2005 tarih ve 337 sayılı kararı ile İlköğretim Okulları Haftalık Ders Dağıtım Çizelgeleri üzerinde değişiklik yapılmıştır. İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün 07.10.2005 tarih, 10400 ve 10401 sayılı teklif yazıları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca görüşülmüş; bunun üzerine İlköğretim Okullarının 6., 7., ve 8. sınıflarında uygulanmakta olan ders çizelgesinde yer alan seçmeli derslerin bir (1) saatinde "Rehberlik / Sosyal Bilgiler" in yapılmasına ve bu uygulamanın 2006-2007 öğretim yılından itibaren 6. sınıftan başlamak üzere kademeli olarak kaldırılmasına karar verilmiştir. Sosyal Bilgiler ile T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin ilköğretim okullarında okutulma sürelerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (2005/337 sayılı karar).

Koyuncu (2015: 111- 113) eğitim sistemimizdeki değişlerin toplumsal alana yansımalarını ve sosyal bilgiler dersi ile ilişkisini şöyle ifade etmiştir:

"Yıllar içerisindeki değişime bakıldığında toplumsal olandan bireysel olana, toplumculuktan bireyciliğe, köycülükten şehirciliğe, dinsel olandan seküler olana doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu süreçte idealist felsefenin yerini pozitif ve pragmatist bir anlayışın yer aldığı görülmektedir. Bu esnada devletçi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin devam ettiği görülmektedir. Yine Marksist ya da idealist felsefeden liberal felsefeye doğru bir tercihin yapıldığı yönetim anlayışında da Kemalist yönetim anlayışından liberal yönetim

anlayışına doğru bir eğilim görülmektedir. Nitekim şeflik yapısından Cumhuriyet yapısına Cumhuriyetten de demokratik yapıya doğru bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu değişimin eğitim politikalarındaki yansımaları ise devlet okullarından dersanelere oradan da özel okulların önemsendiği bir değişim eğilimiyle göze çarpmaktadır. Ezberciliğin yerine yapılandırmacılığın bilgi edinmedeki rolü bu ekonomik, yönetsel ve felsefi bakıştaki değişimlerin bir ürünüdür. Tüm bu değişimlerin Sosyal Bilgiler dersinde ve içeriğinde de karşılığını bulmak mümkündür”

Tufan (2004: 68) Sosyal bilgiler dersinin içerdiği bilgiler yoluyla bireyler üzerinde yaratmış olduğu değişimleri “Demokrasi eğitimi alan öğrenci de, bireysel kimliği geliştikçe otoriteye ve birinci gruplara bağlılıktaki zayıflamalara bağlı olarak, içe dönük olma duygularında değişim olmakta ve birey iletişim yollarının çeşitliliği sayesinde, yaşadığı toplumu, haklarını, beklentilerini ve yönetimi sorgulamaya başlamaktadır.” şeklinde ifade etmiştir. Çalışmanın analiz kısmında bu değişimlerin Sosyal Bilgiler dersi kitaplarına yansımaları irdelenecektir.

Tüm bu aktarılan bilgilerden hareketle özetlemek gerekirse; Türk Eğitim Sisteminde Sosyal Bilgiler dersi tam adı ve programıyla ilk olarak 1968 yılında uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyet döneminde Milli Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık bilgisi adlı farklı dersler halinde okutulan dersler bu uygulama ile beraber “Sosyal Bilgiler” dersi adı altında birleştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Sosyal Bilgiler dersi programında sırasıyla 1985, 1997, 2000 ve 2005 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Bu araştırmanın kapsamı 2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitapları olduğundan yapılan son iki değişiklik daha fazla önem arz etmektedir. Nitekim 2005 yılı değişiklikleri diğerlerine oranla daha köklü değişiklikler içerdiğinden fazlaca üzerinde durulmuştur.

Yapılandırmacı eğitim sistemini ve bireysel öğrenme temelli olarak öğrenci merkezli öğretimi temel alan 2005 yılı değişikliği diğer programlardan oldukça farklıdır. Bu program çağdaş anlamda istendik vatandaş yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

2. EĞİTİM SOSYOLOJİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSİ

Sosyolojik olarak eğitim, bireylerin topluma uyum süreçlerini, toplumsal davranış biçimlerini, toplumla olan ilişkilerini, toplumun norm ve değerlerine karşı tutumlarını inceler. Eğitim kurumlarınca gerçekleştirilen eğitim süreci, bireylerin topluma katılımlarının gerçekleşmesi ve dolayısıyla topluma uyumun sağlanması koşuluyla amacına ulaşacaktır.

“Eğitim Sosyolojisinin ne olduğu, nasıl bir bilim olduğu her zaman tartışmalı olmuştur. Bu tartışmanın arkasında Eğitim Sosyolojisinin konularının, yöntemlerinin Sosyoloji ve Eğitimbilim (Pedagoji) ile ilişkisi bulunmaktadır. Bugünkü genel yaklaşım, Eğitim Sosyolojisini Sosyolojinin bir alt dalı olarak kabul etmektedir.”(İnal ve Kaymak 2014: 2)

Doğum yeri, Amerika Birleşik Devletleri olan eğitim sosyolojisi yeni bir bilimdir. “Bir bilim olarak ilk ortaya çıkışı 1907'dir. Ancak üniversitelerde bir kurs olarak okutulmaya başlanması ise 1898'dedir. Bu İlmîn ilk kitabı da yine Amerika'da 1917'de Walter Smith tarafından yazılmıştır. Ancak okul ve toplum ilişkilerini ilk defa müstakil çalışma konusu yapıp 'okul ve toplum' adlı ilk eseri yayınlarken bu İlmîn kurulmasına zemin hazırlayan ise John Dewey olmuştur.” (Çelikkaya 2014: 37). Dewey'in Türkiye'ye gelerek eğitim sistemi hakkında önerilerde bulunduğu da bilinmektedir.

Türkiye'de Eğitim Sosyolojisi dünyada kendisi ile ilgili literatürdeki “eğitim sosyolojisi” ve “eğitsel sosyoloji” yaklaşımlarının ikisini de kapsamaktadır. Yaklaşımlar farklı olmasına rağmen ele alınan konular aşağı yukarı aynı olduğu için, Eğitim Sosyolojisi derslerinde her iki yaklaşımın da eğitim ve toplum konularını ele alma tarzları ve çıkardıkları sonuçlar birlikte verilmeye çalışılmaktadır (Ergün 2015: 7). Özünde eğitim sosyolojisi toplumu bir bütün halinde incelerken eğitimi toplumun bir parçası olarak incelemektedir. Eğitsel sosyoloji ise eğitim programlarını, sistem yapılarını, öğretmen-öğrenci ilişkilerini, eğitim kurumlarının fiziki yapılarını vb. incelemektedir.

Ergun (2005: 25) eğitim sosyolojisinin temel uğraşısının toplumsal değişme olduğunu belirtmiş ve “toplumsal değişimin gerektirdiği toplumsal ve bireysel ihtiyaçlara, eğitimin cevap verme ve verememe durumunu açıklamanın” eğitim sosyolojisinin işi olduğunu ifade etmiştir. “Çünkü eğitim sosyolojisi, eğitim ve öğretimle ilgili gerçeklerin sistemli bir toplumsal araştırma konusu olmasını ve onların sosyolojik bir gerçek olarak incelenmesini amaçlar.” Eğitimin sosyal bir süreç olduğuna sıkça değinilmişti. Sosyal bir süreç olan eğitimin sosyolojinin araştırma konusu olmaması düşünülemezdi. Eğitimin sosyolojik olarak incelenmesi gerekliliği özellikle mesleki yönelim ve dolayısıyla ekonomi konularında sistemli verilerin elde edilebilmesi açısından önemlidir. Nitekim toplumun genel demografik değerleri de yine eğitim sosyolojisinin verilerine bağlıdır.

İnal ve Kaymak (2014: 3) Eğitim Sosyolojisini “toplumsal yapı içinde eğitim kurumlarının yapısı, değişimi, diğer toplumsal kurumlarla karşılıklı ilişkisi ile eğitsel süreçlerde birey ve grupların sosyal çevre ile ilişkilerini, karşılıklı etkileşimlerini ampirik olarak anlama, açıklama ve yorumlama yöntemiyle inceleyen sosyolojinin bir alt dalıdır.” şeklinde tanımlamışlardır. Aynı doğrultuda Tezcan (1985: 3) “Eğitim sosyolojisi, sosyoloji biliminin bir uzmanlık dalıdır. Ondan kopuk apayrı bir dal değildir. Tersine, onun genel kavramlarının eğitim bilimine uygulanmasıdır.” ifadelerini kullanmıştır.

Eğitim Sosyolojisinin kurucularından Durkheim (2016: 104) “eğitimin özü ve işlevi itibarıyla son derece toplumsal bir şey olduğunu ve buna bağlı olarak da pedagojinin, sosyolojiye herhangi bir bilimin bağlı olduğundan daha sıkı bağlı olduğunu” belirtmiştir. “Durkheim'a göre her sosyal düzen, onu meydana getiren fertlerin dışında bağımsız olarak var olan ve kişilerin değişmelerine bakmadan devam eden bir gerçekliktir. Sosyal kurumlar birer kalıp, birer nehir yatağıdır; çocuklar ve gençler onun içinde şekillenir, oradan akıp giderler. Sosyal şekiller, bireyleri kendi istediği biçimde şekillendirmek için baskı ve zor kullanır; bu baskı ve zorlama bazı konularda ve bazı dönemlerde çok sert hissedildiği gibi, bazen de hemen hiç hissedilmeyecek kadar hafif kalır. Sosyal kurumların güçleri özellikle bu kurumların içinde geçerli olan kurallardan saptığımızda kendisini göstermektedir.” (Ergün 2015: 8).

Bir sosyal kurum olma özelliği taşıyan okullar eğitimin fiziki alt yapısını oluşturmakla beraber kültürel bütünlüğün oluşmasında da önemli role sahiptir. Çünkü bireyin aileden sonraki ilk sosyalleşme alanlarından biri okuldur. Burada farklı aile yapılarından gelmiş bireyler bir arada olma zorundallığı ile yeni bir kültür oluştururlar. Okulun zaten bir kurum olması dolayısıyla kendine has kuralları olmak zorundadır. Kurumsal yapı içerisindeki sosyal ilişkilerin incelenmesi de yine eğitim sosyolojisinin alanıdır.

Köymen (1966: 63) eğitim sosyolojisinin amaçlarını üç madde ile açıklamıştır:

1. Eğitimin sosyal hedeflerinin incelenmesi,
2. Sosyal varlıkların eğitim görevlerinin tanınması,
3. Eğitimin, sosyal metodunun ve muhtevasının (içeriğinin) zenginleştirilmesiyle hayata daha yakından bağlanması

Sosyoloji temelinde var olanı inceleyip olduğu biçiminde açıklama çabasıdır. Eğitimin sosyal hedefleri sosyolojik perspektif ile incelenip gelecekte daha iyi bir hal alması için eğitim sosyolojisi aracılığıyla öneriler sunulabilir. Yine eğitimdeki aktörlerin yani öğretmen, öğrenci, veli, akran ilişkileri gibi sosyal konulara açıklık getirmek ve gerekli iyileştirme çabaları için kılavuzluk etmek eğitim sosyolojisinin amaç ve görevleri arasındadır.

Kızılloluk (2013: 32) eğitim sosyolojisinin hem sosyolojik hem de pedagojik konuları içerisinde barındıran bir bilim dalı olduğunu belirtmiş ve eğitim sosyolojisinin konularını şöyle ifade etmiştir:

1. Eğitimin amaçları ve içeriği üzerinde etkili olan toplumsal faktörler
2. Eğitimle ilgili kurumların ve uygulamaların toplumsal kökenleri
3. Eğitim ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiler- (Aile, din, ahlak, hukuk)
4. Eğitim ile toplumsal sistemler ve onun alt sistemleri arasındaki ilişkiler (ekonomi, siyaset, kültürel sistem, demografik yapı)

5. Eğitim ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiler (sosyalleşme, toplumsal değişme, toplumsal tabakalaşma, toplumsal sınıflar, eğitimde imkan ve fırsat eşitliği)
6. Eğitim ile sosyal gruplar arasındaki ilişkiler
7. Eğitim kurumlarının örgütsel yapısı, kurum içi sosyal ilişkiler (öğretmen-öğrenci ilişkileri, öğrenci-öğrenci ilişkileri vb.) okul içinde sosyal statü ve roller, okul ile sosyal çevre arasındaki ilişkiler.

Toplumsal değerlerin aktarımı ve toplumsal değişimle doğrudan ilişkili sayılabilecek derslerden biri Sosyal Bilgiler dersidir. Sosyal Bilgiler dersi Sosyoloji bilimi ile iç içe olan bir derstir. Özellikle yapılandırmacı yaklaşım ile hazırlanan programlardan sonra Tarih ve Coğrafya konularının bile sosyolojik bir bakış açısıyla, sosyolojik içerik ve yöntemlerle verilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Sosyoloji'nin Sosyal Bilgiler dersinde yerinin daha da önem kazandığı söylenebilir (Duran 2013'ten Akt. Selanik Ay vd. 2015: 236).

Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programı, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi'nin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak şöyle ifade edilmektedir:

1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,
2. Atatürk ilke ve inkılâplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,
3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri,
4. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,

5. Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri,
6. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,
7. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları,
9. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,
10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları,
11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,
12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri,
13. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,
14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,
15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

16. Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,

17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

18. Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır. (MEB 2018).

Selanik Ay, Kurtdede Fidan ve Ergün 2015 yılında yapmış oldukları “*Sosyal Bilgiler Dersinin Sosyolojik Boyutu*”² adlı çalışmada Sosyal Bilgiler dersinin toplumla doğrudan ilişkilendirilebilecek konularını ve bu konuların öğretiminde gerçekleştirdikleri uygulamaları ifade etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre; Sosyal Bilgiler Dersinin toplumla doğrudan ilişkili konuları şunlardır;

- ✓ Demokrasi
- ✓ Bireysel farklılıklar
- ✓ Haklarımız ve sorumluluklarımız
- ✓ İnsan ilişkileri
- ✓ Bilinçli tüketicilik
- ✓ Kültürel öğeler
- ✓ Toplumsal kurallar
- ✓ Doğal afetler
- ✓ Gelenekler
- ✓ Resmi kurum ve kuruluşlar
- ✓ Sivil toplum kuruluşları

Yıldız ve Koçoğlu (2015) “*Sosyal Bilgiler Dersinde, Sosyoloji Eğitimine İlişkin Yer Alan Konulara Yönelik Öğretmen Algıları*” adlı çalışmalarında öğretmenlere

² Çalışmanın tamamı için bkz “Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 16, Sayı 1, Nisan 2015, Sayfa 235-254”

yöneltilen “*bireye aidiyet duygusu kazandırır, empatik düşünme becerisini geliştirir, bireyin toplumsal duyarlılığını artırır ve birlikte yaşama arzusunu artırır*” ifadelerine çoğunlukla “evet” yanıtı alırlarken; “*kalıplaşmış toplumsal yargıların varlığı ve baskın ideolojik şekillenmenin etkisi*” ifadelerine “hayır” yanıtını almışlardır. Bulgulardan hareketle “Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, mesleki ve alan yeterliklerine sahip olma düzeyinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, bir Sosyal Bilgiler öğretmeni, hiçbir zaman objektifliğinden taviz vermemelidir. Sosyoloji konularının aktarımında, ideolojik yaklaşımlardan ve kalıplaşmış yargılardan uzak durma, Sosyal Bilgiler öğretmenlerimizin objektif hareket etme çabalarının en önemli göstergesi olarak ele alınabilir.” sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak eğitim sosyolojisi eğitimi bir inceleme alanı olarak kendine has yöntem tekniklerle incelemektedir. Burada önemli olan toplumsal değişimlerle beraber toplumsal alanda daha özeldir eğitim alanında meydana gelen değişimleri inceleyerek eğitimin toplumsal değişimlere ne derece adapte olabildiğini ortaya koymak olacaktır. Eğitim sosyolojisi eğitimi sistemli bir biçimde incelerken ders programları ve içerikleri bu inceleme için olmazsa olmaz materyallerden biridir. Ders programları ve içerdiği konular bakımından birçok sosyal bilimi içerisinde barındıran Sosyal Bilgiler dersi de eğitim sosyolojisi için inceleme alanı oluşturmaktadır.

III. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders kitaplarının sosyolojik analizini konu alan araştırmada ilk ve orta dereceli okulların 4.,5.,6. ve 7. sınıflarında zorunlu olarak okutulan Sosyal Bilgiler dersi için yapılan Milli Kütüphane online katalog taraması sonuçlarına göre toplamda altmış (60) adet kitap listelenmektedir. Ancak katalog taramalarında kitap detaylarına erişim sağlanamadığı için ilk adımda bu listedeki altmış kitabın tamamına erişmek üzere yola çıkılmış; kütüphanede talep edilen kitaplar arasında içeriksel olarak birbirinin aynısı olan kitaplar araştırmanın dışında tutulmuştur. Milli kütüphane çalışma prensibine göre “Koleksiyondaki basma kitapların büyük bölümü derleme yoluyla sağlandığından **Türkiye’de yayımlanan bütün materyalleri kapsadığı** gibi yurt dışında Türkiye ve Türklerle ilgili yayımlanan materyalleri de içermektedir.” (www.mkutup.gov.tr). Dolayısıyla kitapların tamamı Milli Kütüphane aracılığıyla elde edilmiştir. İçerik olarak birbirinin aynısı olan kitaplar kapsam dışında tutulduğunda sonuç olarak araştırma kapsamına giren toplamda otuz iki (32) adet ders kitabına erişilmiştir. Bu kitaplardan sekiz tanesi 4.sınıf, on tanesi 5.sınıf, altı tanesi 6.sınıf ve son olarak sekiz tanesi de 7.sınıf ders kitaplarından oluşmaktadır. (Bkz. tablo 1)

Tablo 1: Ders kitaplarının sınıf düzeylerine göre dağılımı

sınıf düzeyi	kitap sayısı	Yüzde %
4	8	%25,0
5	10	%31,3
6	6	%18,8
7	8	%25,0
Toplam	32	%100,0

“Ders Kitaplarının ücretsiz dağıtımı” projesine göre ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunca belirlenen ölçütlere göre basımı yapıp öğrencilere dağıtılacak daha sonraki yıllarda “ödünç kitap verme” şekilde devam edecekti. Ders kitaplarına herhangi bir yenilik gelmesi durumunda bu yenilikler

öğrencilere ders notu şeklinde dağıtılacaktı. Ancak uygulamada bu durum böyle olmamış her hangi bir sistematığı olmaksızın ders kitaplarının yenilediği görülmüştür. Kimi yeniliklerde kitaplarda köklü içeriksel değişikliklere rastlanırken, kimi değişikliklerde kitapların sadece kapağında ve yayın yılında değişiklik yapıldığı görülmüştür. Örneğin eğer her yıl yeni kitaplar yayımlanıyor olsaydı 4.,5.,6. ve 7. sınıflar için toplamda 72 adet kitap yayımlanmış olacaktı ve bu kitapların yıllara göre dağılımı da eşit olacaktı. Durum böyle olmadığından aşağıdaki tabloda araştırmaya dâhil edilen kitapların yıllara göre dağılımı ifade edilmiştir.

Tablo 2: Ders kitaplarının yayın yılına göre dağılımı

yayın yılı	kitap sayısı	Yüzde%
2000	3	%9,4
2005	2	%6,3
2006	6	%18,8
2007	1	%3,1
2010	1	%3,1
2011	2	%6,3
2012	4	%12,5
2013	3	%9,4
2014	2	%6,3
2015	2	%6,3
2016	2	%6,3
2017	1	%3,1
2018	3	%9,4
Toplam	32	%100,0

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının içerik analizini konu alan bu çalışmada içerik analizi yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Simon ve Burnstein (1985:193) içerik analizinin yazılı ve sözlü materyallerin sistemli bir şekilde analiz edilip, insanların söyledikleri ve yazdıklarının açık talimatlara göre kodlanarak nicelleştirilmesi süreci olduğunu belirtmektedir (Akt. Tavşancıl ve Aslan 2001:19). İçerik analizinde çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmiş olan kodlar aracılığıyla önce sayısal veriler elde edilip daha sonra bu sayısal veriler sözel ifadelerle dönüştürülür.

Nuri Bilgin (2014) “*Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*” adlı yöntem kitabında içerik analizini temelini “hermeneutik”ten alan, 20.yy.da Colombia Gazetecilik

Okulu'nun gazetelerin nicel analizine ilişkin çalışmalarıyla ortaya çıktığını belirtmiştir.

Tavşancıl ve Aslan'a göre (2001: 21-22) "İçerik analizi nedir?" sorusuna;

1. Metodolojik araç ve teknikler bütünü
 2. Kontrollü yorum yapma
 3. Tümdengelim dayalı okuma aracı
 4. Nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleme
 5. Kuramsal temeli bulunmayan analitik bir araç-analitik teknikler bütünü
 6. Planda zayıf olan, pratikte ilginç sonuçlar veren yöntem
 7. Yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilme
 8. Önceden belirlenmiş ölçütlerle inceleme
 9. Anlam çıkarma
 10. Açık talimatlara göre nicelleştirme süreci
 11. Gittikçe gelişen bir teknik
 12. Sosyal gerçeği araştıran bir yöntem
 13. Niteli nicele dönüştüren bir işlem
 14. Bilimsel bir yaklaşım
 15. Kavramların ölçülmesi ve belirli bir anlam çıkarılması için kategorilere ayırma
 16. Çok amaçlı araştırma yöntemi
- Şeklinde cevap verilebilir."

Bilimsel araştırmanın aşamaları olduğu gibi içerik analizi uygulamasının da aşamaları vardır. Bunlar araştırma sorusunun seçimi, örneklem seçimi, kavramlaştırma ve kod kategorilerinin geliştirilmesi, veri toplama, kodlama, betimleme, derlendirme, çıkarsama ve yorumlama biçiminde ifade edilebilir.

İçerik analizinde araştırmanın konusuna bağlı olarak çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bunlar frekans analizi, kategorisel analiz, değerlendirici analiz, ilişki analizi ve diğer teknikler olarak ifade edilebilir. Çalışmanın konusuna uygun olan içerik analizi tekniği de frekans analizidir. “Frekans analizi, en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. Bu, belirli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar. Frekans analizi sonunda, öğeler önem sırasına sokulur ve sıklığa dayalı bir sınıflama yapılır.” (Bilgin 2014: 18).

Çalışmanın genel amacı ders kitapları üzerinden sosyolojik analiz yapmak olduğundan 18 yıllık süreçte yayımlanmış olan 32 ders kitabı MAXQDA 2018 niteliksel veri analizi programı ile ayrıntılı olarak incelenerek çalışmanın amacı ve kapsamına uygun kodlar belirlenmiştir. Kodların belirlenmesinde daha önce yapılmış olan tez çalışmalarından çokça faydalanılmıştır. Kemal İnal’ın 1998 yılında yazmış olduğu yayımlanmış doktora tezinde kullandığı milliyetçi ve demokratik değer kodlarını, Esin Ertürk 2006 yılında yapmış olduğu “*Ders Kitaplarında Toplum, Yurttaşlık, Vatanseverlik Ve Ekonomi Anlayışının Dönüşümü*” adlı tezinde kendi çalışmasına uyarlayarak kullanmış; bu iki çalışmanın değer kodları ayrıntılı bir biçimde incelenerek bu çalışmaya uyarlanmıştır. Örneğin Ertürk’ün çalışmasında milliyetçi, demokratik, ekonomik ve teknoloji ile ilgili değerler incelenirken bu çalışmada milliyetçi, demokratik, ekonomik ve manevi değerler incelenmiştir. Bu değerler belirlenirken ders kitapları ayrıntılı bir biçimde incelenerek incelemeye değer sıklıkta kullanıldığı düşünülen kelime kodları araştırmaya dâhil edilmiştir. Örneğin manevi değerler diye bir temadan bahsediliyorsa eğer bu değerleri sınırlamak oldukça zor olacaktır. Ancak çalışmada bir süreç incelemesi yapıldığından çalışmanın temel problemi de devletin istendik vatandaş yetiştirme amacının ders kitaplarına yansımaları olduğundan kod kategorileri çalışmanın cevap aradığı problemler doğrultusunda daraltılmıştır. Çalışmada incelemeye dâhil edilmiş

olan değer kodları ve kaç kitapta kaç kez tekrar edilmiş olduğunu gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Kod sistemi

Kod sistemi	Kodlu Bölümler	Belgeler
MİLLİYETÇİ DEĞERLER	0	0
vatandaş	959	31
yurttaş	178	26
vatan/yurt	551	31
ulusal/milli	323	31
millet/ulus	588	32
barış	320	30
bayrak	102	22
devlet	1574	32
düşman	302	32
marş	192	28
saldırı	15	9
savaş	459	31
toplum	2300	32
Türk	4244	32
ülke	5632	32
EKONOMİK DEĞERLER	0	0
para (ytl,lira, dolar, euro)	440	31
reklam	69	24
alışveriş	360	26
tüketim/tüketici	263	25
satış/satma/satıcı	105	24
satın alma	258	29
ithalat/ihracat	131	21
çalışma	487	32
işçi	73	20
iş	1045	31
ürün	459	32
üretim	491	30
sanayi/fabrika	809	32
turizm/turist	563	28
ormancılık	39	14
balıkçılık	50	18
hayvancılık	179	28
tarım	896	29
DEMOKRATİK DEĞERLER	0	0
yönetim birimleri	0	0
muhtar	97	20
belediye-başkanı/meclisi/encümeni	270	28

kaymakam/kaymakamlık	66	20
bakan/bakanlık	90	25
hükümet	83	24
cumhurbaşkanı	106	24
başbakan	68	15
vali/valilik	118	28
katılım	0	0
oy/oy verme/oy sandığı	191	30
seçim	111	27
seçmen	20	12
seçme-seçilme	160	29
gönüllülük	211	28
sivil toplum örgütü/kuruluşu	470	30
hoşgörü	141	27
özgürlük	144	30
hak/özgürlük(hürriyet)	589	32
MANEVİ DEĞERLER	0	0
İslami değerler	0	0
Allah	56	21
peygamber	16	7
namaz	12	10
iman	40	32
vahiy	4	4
dürüstlük	49	22
adalet/adillik	286	28
anlayışlılık	5	4
namus	19	12
sabır	41	23
ahlak	99	23
inanç	165	29
kutsal	112	27
tanrı	115	19
din	430	31
mutluluk	69	25
irade	56	25
güzellik	33	18
doğruluk	17	11
iyilik	16	13

Çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmiş olan değer kategorileri tarayıcıdan geçirilmiş olan ders kitaplarının MAXQDA 2018 programına yüklenmesi ile kodlamaya uygun hale getirilmiş ve yukarıdaki tablodaki değerler elde edilerek çalışmanın analiz kısmı hazırlanmıştır. Belirlenen bu kelimeler MAXQDA 2018 programında sözcüksel arama yapılarak bu kelimelerin geçmiş olduğu cümlenin

tamamı seçilmek suretiyle kodlanmıştır. Çalışmada nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanıldığından cümle bazlı kodlama yapılması nitel analiz kısmı için de kolaylık sağlamış oldu. Her bir değer kategorisi kendi içerisinde benzerlik ve birlikte analiz edilebilirlik durumları göz önünde bulundurularak parçalara ayrılarak tablolandırılmıştır. Çünkü çalışmanın değişkenleri olan yayın yılı ve sınıf düzeylerine göre bu değer kategorilerini ortak bir tabloda birleştirmek olanaksızdı. Belirlenmiş olan bu değerlerin yıllara ve sınıf düzeylerine göre değişimini ifade eden tablolardan hareketle ders kitaplarının sosyolojik analizi yapılmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Varsayımları

2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerik analizini konu alan çalışmanın temel varsayımı; 21.yy. Türkiye’inde sürekli siyasal iktidarın da tekelde bulunması sonucunda vatandaşlık/yurttaşlık kavramında istendik yönde köklü değişiklikler olmuş olduğu, dolayısıyla yeni milli, milliyetçi ve muhafazakâr bir Türkiye vatandaşlığı oluşturulduğudur. Araştırmanın alt varsayımları da şöyledir:

- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan milliyetçi değerlerin yönü yıllar içerisinde değişime uğramıştır.
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan demokratik değerlerin yönü yıllar içerisinde değişime uğramıştır.
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan ekonomik değerlerin yönü yıllar içerisinde değişime uğramıştır.
- Sosyal Bilgiler ders kitapları aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan manevi değerlerin kullanım sıklığı ve bu değerlerin yönü yıllar içerisinde değişime uğramıştır.

2. SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

İçerisinde dünyaya geldiğimiz toplumun, biz daha dünyaya gelmeden önce o toplumda yaşayan insanlar tarafından oluşturulan ve aktarılan gelenek, görenek, norm, değer, tutum vb. tüm yaşayış biçimlerinin ifadesi olan kültür; çocukluğumuzdan itibaren biz bilincinde olsak da olmasak da bizleri etkilemektedir. Sosyoloji terminolojisinde “kültürlenme” olarak adlandırılan bu süreçte kültürün aktarımı ve devamı eğitim aracılığıyla sağlanmaktadır. Eğitim de doğduğumuz andan itibaren bizi içerisine alan bir süreçtir.

“Kültür” kelimesi sosyolojik olarak bir topluluğun tüm yaşam biçimini ifade eder. Ralph Linton’ a göre kültür, öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından meydana gelen bir bileşimdir. Onu bir araya getiren öğeler, belli bir toplumun üyelerince paylaşılır ve aktarılır (Tezcan 1999: 73). Kültür toplumların yeme-içme, eğlenme, evlenme, sevişme, ölü gömme, düğün, giyim-kuşam, yazılı-yazısız iletişim biçimleri vb. yaşama biçimlerinin tümünü içeren geniş manalı bir kavramdır. Milli kültür ise bir toplumu millet yapan, diğer toplumlarla arasındaki fark ve benzerlikleri ortaya koyan, maddi ve manevi değerler bütününe denir. Doğan’ın (2009: 412) tanımlamasıyla milli kültür şöyle ifade edilebilir:

“...bir toplumu diğerlerinden ayırmakta bir marka hizmeti görür, toplumun kimlik kartı yerine geçer; toplumun değerlerini bir araya getirir, bütünleştirir ve az çok sistemli bir şekilde ifade eder; toplumsal dayanışmanın en önemli etmenlerinde birini oluşturur; toplumsal yapının hem planını hem de malzemesini verir, kişilerin, grupların davranışları arasında eş-güdümlü sağlar. Toplumsal kişiliğin doğuşunda ve gelişiminde en baskın etmen kültürdür. Her toplumun insanları o kültürün damgasını taşırlar.”

Milli kültürün incelenmesinde işe tutum ve davranışlara yön veren değerlerin incelenmesi ile başlamak gerekmektedir. “Değerlerin algılanması ve kabullenilmesinde insanlar din, kültür, gelenek, günlük hayat ve şahsın ruhi ve zihni gerçekliklerinin tümünden etkilenirler. Bir arada yaşama ve bir amaç etrafında birleşme, yani millet olma ortak değerlerin oluşturulmasıyla süreklilik kazanır”.(Polat 2017: 4-5). Değerlerin aktarımı ve devamlılığının sağlanmasının yolu

da eğitimden geçer. “Sosyal bilgiler dersi, aslında bir değer eğitimi dersidir. Çünkü tarihsel bir içeriğe sahip olması, farklı kültürleri ve yaşam hikâyelerini anlatması yönüyle iyi değerlerin verilmesi bakımından önemlidir. Sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli olması da, değer öğretimi bakımından bir zenginlik sayılabilir.”(Kan 2010:140). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programında (SBDÖP 2018) yer alan, öğrencilere bu ders ile kazandırılması amaçlanan değerler şunlardır:

1. Adalet

18. Yardımseverlik

2. Aile birliğine önem verme

3. Bağımsızlık

4. Barış

5. Bilimsellik

6. Çalışkanlık

7. Dayanışma

8. Duyarlılık

9. Dürüstlük

10. Estetik

11. Eşitlik

12. Özgürlük

13. Saygı

14. Sevgi

15. Sorumluluk

16. Tasarruf

17. Vatanseverlik

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programında “öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir. Bu yetkinlikler; (1) anadilde iletişim, (2) yabancı dillerde iletişim, (3) matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, (4) Dijital yetkinlik, (5) Öğrenmeyi öğrenme, (6) Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, (7) İnisiyatif alma ve girişimcilik ve (8) Kültürel farkındalık ve ifade (SBDÖP 2018: 4) olmak üzere sekiz alt başlıkta toplanmıştır. Bu yetkinlikler içerisinde çalışmanın temel problemiyle örtüşen “Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” şöyle tanımlanmıştır:

“...kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.”

Yine Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programında, disiplinler arası bir yapıya sahip olan Sosyal Bilgiler dersi için yedi öğrenme alanı belirlenmiştir. “Öğretim programının içeriği burada sıralanan öğrenme alanlarına göre düzenlenmiştir. Ders kitabı yazarları, ünitelerin çerçevesini bu öğrenme alanlarına göre düzenlemeli ancak öğrenme alanlarının kapsam ve içeriğine uygun olarak her bir sınıf düzeyindeki ünitelere farklı bir ad vermelidir.”(SBDÖP 2018: 11).

SINIFLAR	4. SINIF			5. SINIF			6. SINIF			7. SINIF		
ÖĞRENME ALANI	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati
BİREY VE TOPLUM	5	11,1	12	4	13	14	5	11,1	12	4	11,1	12
KÜLTÜR VE MİRAS	4	13	14	5	16,6	18	5	20,4	22	5	27,8	30
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	6	18,5	20	5	16,6	18	4	13	14	4	13,9	15
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	5	14,8	16	5	13	14	4	11,1	12	4	11,1	12
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	5	16,6	18	6	16,6	18	6	16,6	18	6	13,9	15
ETKİN VATANDAŞLIK	4	13	14	4	11,1	12	6	14,8	16	4	11,1	12
KÜRESEL BAĞLANTILAR	4	13	14	4	13	14	4	13	14	4	11,1	12
TOPLAM	33	100	108	33	100	108	34	100	108	31	100	108

Resim 1: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Süreleri

Buradan hareketle etkin vatandaşlık öğrenme alanı için öğrencilerin yetkinliğe ulaşması beklenen kazanımlar, 4.sınıflar için şu dört madde ile açıklanmıştır:

1. Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'deki maddeler ele alınır.
2. Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır.
3. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir.
4. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ulusal egemenlik ilişkilendirilir. Bir birey olarak ülkesinin bağımsızlığı için üstlenebileceği rollere örnekler verir. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nün bireysel özgürlüğü ve ülkesinin bağımsızlığına katkısı üzerinde durulur.

Programda yer alan bu değerlerden yola çıkarak, daha önce aynı doğrultuda yapılmış olan çalışmalardan da yararlanılarak oluşturulan Milliyetçi değer kategorilerinin incelenmesine geçmeden önce; çalışmanın temel problemini oluşturan istendik vatandaş imajının dönüşümü incelenecektir.

“Vatandaşlık” kavramının ders kitaplarında kullanılma sıklığının yıllar içerisinde göstermiş olduğu değişimleri ifade eden frekans değerleri incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda her sınıf düzeyi için belirlenen hedef kazanımlar ile kitapların içeriğindeki kavramların frekans değerlerinin değişimlerinden yola çıkarak saptamalarda bulunulmuştur. “Vatandaşlık kavramı, yurttaşlık olarak Atina ve Roma’da doğmuş; gelişimini ulus-devletle sağlamıştır” (Kayaalp 2015:1). Bu sebeple kavramın niceliksel incelemeleri yapılırken yurttaş kelimesi, vatandaş kelimesinin bir alt kodu olarak kodlanıp incelemeye dâhil edilmiştir.

Tablo 4: Vatandaş/Yurttaş Kelimelerinin Frekans Değerlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kodlar	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Vatandaş	98	35	107	23	47	117	120	73	69	66	48	21	135	959
Yurttaş	2	4	43	6	4	20	42	6	27	13	3	0	8	178
TOPLAM	100	39	150	29	51	137	162	79	96	79	51	21	143	1137
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Vatandaş/yurttaş kelimesinin Sosyal Bilgiler dersi kitaplarındaki kullanılma sıklığını ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde bu oranlarda ciddi oranlarda iniş çıkışlar görülse de vatandaş kelimesi en fazla 2018 yılı kitaplarında kullanılmıştır. Bu oranın artışında şüphesiz 15 Temmuz darbe girişiminin etkisi büyüktür. Nitekim bu elim olay ders kitaplarında sıkça yer bulmuş ve hatta Sosyal Bilgiler Dersi ile öğrencilerden beklenen hedef kazanımlar arasında yer almıştır. Çalışmanın temel probleminin cevabının arandığı bu bölümde yıllar içerisinde vatandaşlık/yurttaşlık kelimelerinin frekans değerlerindeki değişimini daha ayrıntılı inceleyebilmek için sınıf düzeylerine göre yıllık frekans değerlerinin ifade edildiği tablolardan faydalanılacaktır. Bu tablolardan ilki 4.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatandaş kelimesinin frekans değerlerinin yıllara göre değişimini ifade eden aşağıdaki tablo olacaktır.

Tablo 5: 4.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri

	vatandaş	vatandaş\yurttaş	TOPLAM
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2000	15	0	15
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2005	15	1	16
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2006	8	9	17
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2006-2	8	1	9
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2012	26	14	40
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2013	9	1	10
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2015	12	6	18
4.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 4 2018	29	0	29
TOPLAM	122	32	154

Tablo 5 incelendiğinde 2000li yılların başında istikrarlı bir çizgide işlenmiş olan vatandaş kavramının frekans değerlerinde 2006 yılı kitapları içeride bir düşüş, 2012 ise yılında ciddi artış olduğu görülmektedir. Bu artış önceki yılların iki katından fazla bir değerle, vatandaş kelimesi ile yurttaş kelimesinin benzer oranlarda artışını ifade etmektedir. Bu oranlardaki değişimi çağdaş anlamda istendik vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen Milli Eğitim'deki 2005 yılı değişikliği ile açıklamak mümkündür. Yapılandırmacı ve bireysel eğitimi temel alan bu değişiklik ders kitaplarının içeriklerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Ezberci eğitim modelinin aksine yapılandırmacı eğitimi benimsemeyi temel alan bu değişiklik ile öğrenciye bilgiyi vermek yerine onun bilgiye ulaşmasını sağlamak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda kitaplarda net tanımlamalar ve ezberlemeye yönelik bilgilere yer verilmemiştir. Bunun yerine verilmek istenen mesaj genellikle okuma parçaları ile bir kurgu üzerinden işlenmiştir.

Tablo 6: Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişi (1)

Belge adı	Bölüm	sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Ailemizden aldığımız eğitim ve alışkanlıklarla iyi bir insan, iyi bir vatandaş olma yolunda ilk adımları bu yuvada atarız.	13
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Çocukların eğitimini ve topluma iyi birer vatandaş olarak kazandırılmasını sağlamak da anne ve babanın ortak sorumluluklarındandır.	15
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Çocuklar, ancak bu şekilde ülkesine yararlı birer vatandaş ve iyi birer insan olurlar. ³	20
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	İyi bir vatandaş olmanın önemli şartı, sorumluluk duygusuna sahip olmaktır.	27
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Türk toplumunda da vatandaşların her türlü hak ve özgürlükleri anayasa ile güvence altındadır.	33
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Yaşlılara ve çocuklara yardıma koşmak bir vatandaşlık görevidir.	37
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Tarihî ve kültürel değerlerimiz ile doğal güzelliklerimizi korumak en önemli vatandaşlık görevlerimizdendir.	103

Tablodan hareketle 2000 yılında yayımlanmış olan ders kitapların içeriği incelendiğinde görülmektedir ki istedik vatandaş formunun oluşturulabilmesinin ilk şartı ailede başlayan/başlaması gereken eğitimidir. Bununla beraber ailelerin bu konuda başarılı olabilmesinin ön koşulu da demokratik değerlerle yaşayıp; çocuklarına bu değerleri aktarmalarıdır.

“Demokratik ailelerde çocuklar da düşüncelerini hiç çekinmeden açıklarlar. İtten inandıklarını savunurlar. Başkalarının düşüncelerine saygı gösterirler. Böylece doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi duymayı öğrenirler. Çocuklar, ancak bu şekilde ülkesine yararlı birer vatandaş ve iyi birer insan olurlar.” (Sosyal Bilgiler 4, Şenünver vd. 2000:20).

³ Maxqda 2018 ile tek cümle bazlı kodlamalar yapıldığı için tablodaki ifadenin bütün hali yukarıda ayrıca verilmiştir.

Tablo 7: Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişi (2)

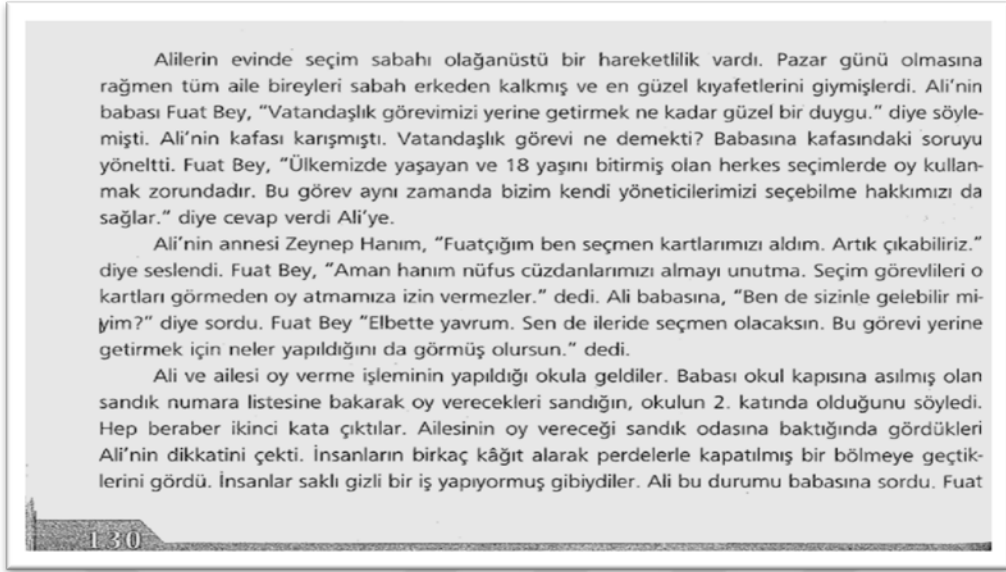
Belge adı	Bölüm	sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 4 2005	Nüfus cüzdanı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğumuzu gösterir.	18
SOSYAL BİLGİLER 4 2005	Türk vatandaşı anne veya babadan olan çocuklara doğumlarından sonra verilir.	18
SOSYAL BİLGİLER 4 2005	Türkiye Cumhuriyeti nüfus cüzdanı; Türk vatandaşı olan her bireye doğduğu andan itibaren verilen kimlik belgesidir.	20

2005 yılında yayımlanan ders kitapları incelendiğinde vatandaş kavramının kimlikle açıklandığı görülmektedir. Buradan hareketle vatandaş kavramının eskiye oranla daha milli bir nitelikte aktarıldığı söylenebilir. 2005 yılında yayımlanan M.E.B yayınlarına ait ders kitabında dersin amaçlarından söz edilerek “Hak ve sorumluluklarını bilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmek” ifadesi kullanılmıştır. Aynı kitabın “Kendimi Tanıyorum” ünitesinin ikinci konusu olan “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşım” konusunda vatandaşlık kavramı kimlik belgeleri ve özellikle nüfus cüzdanı ile anlatılmıştır. 2005 yılında yayımlanan kitaplarda önceki yılların kitaplarından farklı olarak net bir iyi vatandaş tanımlaması yapılmamıştır. Bunu yerine vatandaşların hak ve sorumluluklarından bahsedilmiştir. Bu durum da eğitim sisteminde köklü bir değişimi ifade eden 2005 yılı değişikliği ile açıklanabilir. Daha önce de söz edildiği gibi bu değişimin amaçlarından biri öğrencilerin bilgiye ulaşmalarını sağlamaktır onlara bilgiyi vermek değil.

Tablo 8: Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişi (3)

Belge adı	Bölüm	sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 4 2005	Vatandaşlık haklarımızdan birisi de seçimlere katılarak oy kullanmaktır. Her partinin olduğu gibi her vatandaşın da seçimlere katılım hakkı vardır Vatandaşlar bu haklarını partilere oy vererek kullanırlar.	146

2006 yılında yayımlanan ders kitabında bir okuma parçasında vatandaşlık görevleri anlatılırken oy verme süreci ve oy kullanmanın zorunlu bir görev olduğu ifadeleri bulunmaktadır.

Resim 2: Yavuz 2006:130

2012 yılına gelindiğinde kitaplardaki metinlerde sosyal kulüpler ve işbölümü ile bağlantılı olarak “etkin vatandaş” vurgusu yapılmaya başlanmış takip eden yıllardan günümüze kadar yayımlanmış olan tüm kitaplarda benzer biçimde “etkin vatandaş” vurgusu yapılmıştır.

Tablo 9: 5.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri

	vatandaş	vatandaş\yurttaş	TOPLAM
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2000	30	2	32
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2005	20	3	23
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2006	12	1	13
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2007	23	6	29
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2012	13	1	14
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2012-2	33	19	52
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2013	27	2	29
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2014	27	17	44
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2017	21	0	21
5.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 5 2018	55	0	55
TOPLAM	261	51	312

Vatandaş/yurttaş kelimelerin 5.sınıf ders kitaplarında kullanılma sıklığını ifade eden frekans değerlerinin yıllar içerisinde gösterdiği değişimlerin büyük anlamlar ifade etmediği görülmektedir. Ancak niteliksel anlamda daha somut çıkarımların yapılabilmesi için bu kavramların kitaplardaki kullanılış biçimlerine göz atmak

gerekmektedir. Örneğin 2000 yılında yayımlanmış olan ders kitabında yer alan “Türk millî eğitimi, Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlar.”(s.56) ifadesi vatandaşların devlet üzerindeki görev ve sorumluluklarını belirtilmiştir. Atatürk İlkeleri’nden Milliyetçilik İlkesi açıklanırken kullanılan “Türk vatandaşları her şeyden önce, kendi milletinin varlığı ve mutluluğu için çalışır.”(s.69) ifadesi vatandaşlardan beklenen sorumluluk bilinci ifade edilmiştir. Yine aynı kitapta “Halkçılık ilkesi; devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı hak ve görevlerini en çağdaş şekilde düzenler.”(s.70) ifadesine yer verilmiştir. Buradan hareketle 2000li yılların başında Sosyal bilgiler ders kitapları içeriğindeki istenen vatandaş imajı Atatürk ilkeleri ile biçimlendirilmek istenmiştir denebilir.

“Atatürk ilkeleri Türk devletinin gelişip güçlenmesini Türk toplumunun çağdaş bir yapıya kavuşmasını sağladı. Ancak, bugünkü durumumuzu korumak yetmez. Onu daha da geliştirmeliyiz. Geliştirmek için de Atatürk ilkelerinden yararlanmalı, onlardan güç almalıyız. Bunun için ödevlerimizi günü gününe yapıp kendimizi iyi bir insan, meslek sahibi bir vatandaş olarak yetiştirmeliyiz. Atatürk ilkelerini öğrenmekle kalmamalı, onları davranış hâline getirmeliyiz.” (Şenünver vd. 2000: 74).

Tablo 10: Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin İşlenişi (4)

Belge adı	Bölüm	Sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 5 2005	Yasalara uymak, uymayanları uyararak bir vatandaşlık görevidir.	162
SOSYAL BİLGİLER 5 2006	Halkçılık ilkesi, devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı hak ve görevlerini çağdaş şekilde düzenler.	55
SOSYAL BİLGİLER 5 2006	Çevremizi temiz tutmak, çöplerimizi çevreye atmamak, doğayı kirletmemek hepimizin vatandaşlık görevidir.	131
SOSYAL BİLGİLER 5 2007	Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ifadesi yer alır ve vatandaşlar arasında hiçbir ayırım gözetilmez.	48
SOSYAL BİLGİLER 5 2007	"Devlet, tüm vatandaşların, herhangi bir sanat ve meslekte, zamanımızdaki ilerlemelerin gerektirdiği derecede başarılı olması ile ilgilenir.	50
SOSYAL BİLGİLER 5 2007	Laiklik ilkesine göre devlet, vatandaşlar arasında dinî inançlarından dolayı kanun önünde ayırım gözetmez.	52

SOSYAL BİLGİLER 5 2007	Devlete karşı sorumlulukları olan ve devletin sağladığı haklardan yararlanan birey ise yurttaş/vatandaşdır.	160
SOSYAL BİLGİLER 5 2012	Çevremizi temiz tutmak, çöplerimizi çevreye atmamak, doğayı kirletmemek hepimizin vatandaşlık görevidir.	127
SOSYAL BİLGİLER 5 2018	4. Sosyal Bilgiler dersi, bireyleri çevreye, topluma ve insanlığa karşı sorumlu ve etkin bir vatandaş olarak yetiştirmeyi amaçlar.	33
SOSYAL BİLGİLER 5 2018	BİMER sayesinde devlet ile vatandaş arasındaki iletişim kanallarının tümü (elektronik, mektup, faks, telefon ve yüz yüze) açık tutulmakta, vatandaşların kendileri ve kamuyla ilgili talep, şikâyet, ihbar, görüş ve önerileri dikkate alınmaktadır.	99

2005 yılı ve sonrasında önceki yıllarda olduğu gibi vatandaşlık tanımlaması Atatürk İlkeleri ile betimlenmeye devam etmiştir. 2012 yılı ve sonrasında “etkin vatandaşlık/yurttaşlık” vurgusu yapılmaya başlanmıştır. 2018 yılında yayımlanan kitapta “Aynı toprak üzerinde yaşayan ve aynı devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişilere vatandaş adı verilir. Vatandaşların bağlı olduğu devlete karşı sorumlulukları olduğu gibi devletin de vatandaşlara sağladığı haklar vardır. Haklarını ve sorumluluklarını bilen ve bunlara göre hareket eden kişiler etkin birer vatandaşdır.” tanımlaması yapılarak aşağıdaki tablo yardımıyla etkin vatandaşın neler yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Resim 3: Etkin Vatandaş Ne Yapar?

Resim 3'ten anlaşılacağı gibi Sosyal Bilgiler dersi kitapları aracılığıyla oluşturulmak istenen etkin vatandaş devlete karşı olan sorumluluklarını yerine

getiren, oy kullanmayı ihmal etmeyen, ülkesi için türlü fedakârlıklarda bulunması gereken, kolektif bilinci yüksek olması beklenen bir biçimde tarif edilmiştir. Buradan hareketle bireysel kimliğin geri planda tutulmak istendiği söylenebilir. Nitekim hemen tüm kitaplarda sorumlu vatandaş olmanın önemi vurgulanırken, bireyin kendi hayatına yön verebileceği vurgusu neredeyse hiç yapılmamıştır. Etkin vatandaş seçimlerde oy kullanan, vergisini veren, askerlik görevini yerine getiren, kanunlara uyan, ülke ekonomisine katkıda bulunan, haklarını bilen ve gerektiğinde kullanan, sorumluluk sahibi vatandaşdır.

2000 yılında 6.sınıflar için yayımlanmış olan Sosyal Bilgiler ders kitabında ilk ünite olan “Demokratik Hayat” anlatılırken iyi vatandaş olabilmenin ilk şartının demokratik değerlere bağlılık olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 11: 6.Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri

	vatandaş	vatandaş\yurttaş	TOPLAM
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2000	53	0	53
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2006	31	22	53
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2006-2	29	9	38
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2011	56	19	75
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2013	37	3	40
6.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 6.SINIF 2014	42	10	52
TOPLAM	248	63	311

“Bizler, her şeyden önce iyi bir vatandaş olma özelliğini kazanmalıyız. Bunun için kendi haklarımızı korumalı, başkalarının haklarına da saygı göstermeliyiz. İnsanlar birbirlerinden farklı düşünebilirler. Kişilerin karşılıklı olarak bu farklı düşüncelere saygılı ve hoşgörülü olmaları gerekir. Demokrasinin en güzel tarafı, farklı düşünceleri tartışarak en doğru olanında birleşmektir.”(Şenünver vd. 2000:13).

Bu sayılanlar, bir vatandaşın en önemli haklarından bazılarıdır. Devlet de vatandaşların bu haklarına saygı duyar. Bu hakları edinebilmeleri için ortam hazırlar ve bu hakları yok edebilecek engelleri ortadan kaldırır. Vatandaşlık görevlerine çok önem veren Atatürk “Hakkın bulunduğu yerde görev, görevin bulunduğu yerde hak vardır.” sözüyle vatandaşlık görevinin önemini de belirtmiştir. Cumhuriyet döneminde vatandaşların hak ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. Vatandaşlık hak ve görevlerimizden bazıları şunlardır: a)Seçme Seçilme hakkı b)Kanunlara uymak c)Vergi vermek d)Askerlik yapmak (Şenünver vd. 2000:23)

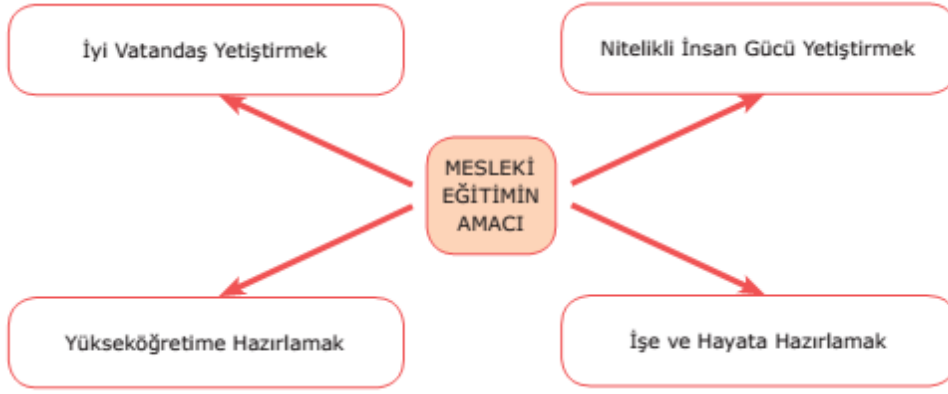
2006 yılında yayımlanan kitaplar incelendiğinde “etkin ve sosyal vatandaşlık” vurgusu yapıldığı görülmüştür. Ünite değerlendirmesi bölümünde “Neler Öğrendik?”

başlığı altındaki “vergi vermenin, ülkesini seven ve sorumlu bir vatandaş olmanın gereği olduğu..” ifadesiyle sorumlu vatandaşlığın önemli bir şartı olan vergi vermenin önemi vurgulanmıştır. Benzer bir ifadeyle 2013 yılında yayımlanan kitapta “Sizler, geleceğin büyükleri olarak etkin bir yurttaş olmak istiyorsanız yaşadığımız sorunlar karşısında sorumluluklarınızı ve haklarınızı bilmeniz gerekir. Bunun vatandaş olmanın getirdiği sorumluluk olduğunu bilmelisiniz. Çünkü bütün insanlar, haklar yönünden eşit ve özgür doğar. Kanun önünde aynı hak ve sorumluluklara sahiptirler.”

Tablo 12: 7. Sınıf Ders Kitaplarında Vatandaş Kelimesinin Frekans Değerleri

	vatandaş	vatandaş\yurttaş	TOPLAM
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2006	19	1	20
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2010	47	4	51
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2011	61	1	62
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2012	48	8	56
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2015	54	7	61
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2016-EKO	48	3	51
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2016-MEB	0	0	0
7.SINIF\SOSYAL BİLGİLER 7 2018	51	8	59
TOPLAM	328	32	360

7.sınıf kitaplarındaki vatandaşlık/yurttaşlık kelimesinin frekans değerlerinin yıllar içerisindeki değişimine bakılarak son yıllarda özellikle 2010 yılı ve sonrasında niceliksel değerlerde bir artış olduğu görülmektedir. Kitapların niteliksel incelemesi yapıldığından 4., 5., ve 6. sınıf kitaplarından net bir biçimde işlenmiş olan iyi vatandaş tanımlamasına rastlanmamıştır. Ancak 2018 yılında yayımlanan ders kitabında iyi vatandaş yetiştirmenin mesleki eğitimin bir amacı olduğu açık mesajı bulunmaktadır.

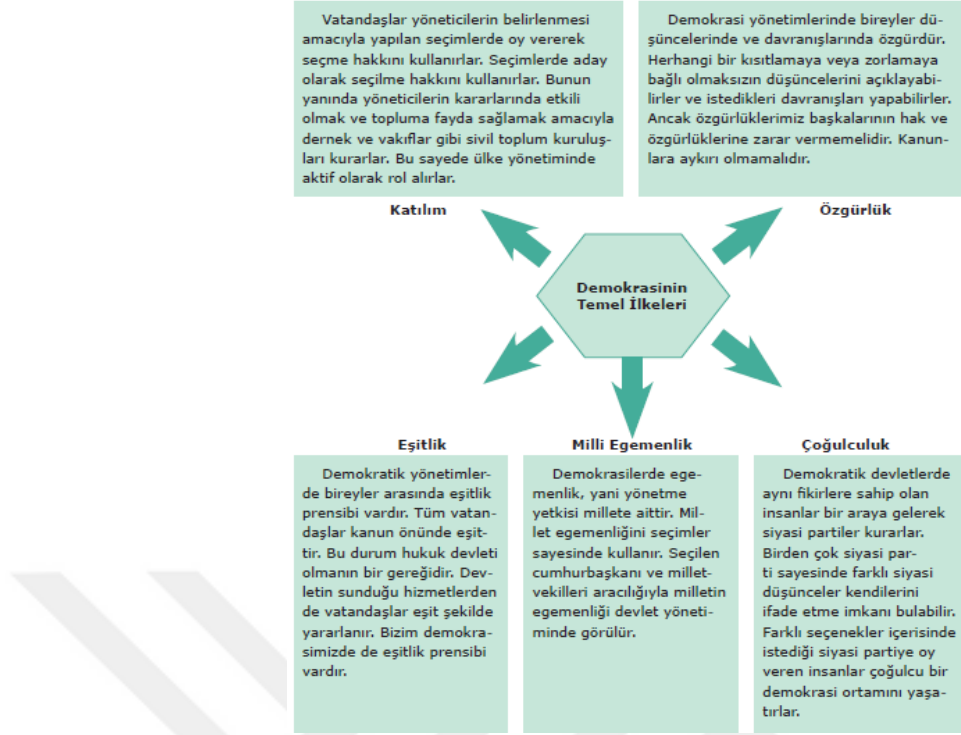

Resim 4: Mesleki Eğitimin Amacı (Gültekin vd. 2018: 177)

Resim 4'te açıkça vurgulanmış olan “iyi vatandaş” 2018 yılı Sosyal Bilgiler dersi kitabında her şeyden önce devlet için vardır. Devletin varlığı ve devamını sağlamak için onun belirlediği “iyi vatandaşlar” olmak çok büyük önem arz etmektedir.

Aynı kitabın 6.ünitesi “Etkin Vatandaşlık” ana başlığıyla 1. Demokrasi Serüveni, 2. Atatürk'ten Milletimize Armağan, 3. Cumhuriyetimi Seviyorum, 4. Hâkimiyet Milletindir konularına ayrılmıştır.

“Demokraside esas olan insana verilen değer ve gösterilen saygıdır. Demokrasinin göstergelerinden biri de devletin halkın ihtiyaçlarını karşılmasıdır. Tarihimiz boyunca demokratik değerlere ait birçok uygulama görürüz. Köktürklerde insana verilen önemi ve sosyal devlet anlayışını Bilge Kağan Yazıtı'ndaki şu sözler açıkça gösterir: “Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim. Başka milletlerarasında onları pek üstün kıldım.” (Sosyal Bilgiler 7, Gültekin vd. 2018: 199).

Resim 5: Demokrasinin Temel İlkeleri (Gültekin vd. 2018: 197)

Etkin vatandaşlık ünitesinde istendik vatandaş imajının demokrasiyle doğru orantılı olması gerektiği metin aralarında kalarak geri planda kalmıştır. Bunun yerine etkin vatandaşlığın devlete karşı sorumluluklarını eksiksiz yerine getiren –özellikle oy kullanan ve sivil toplum kuruluşlarında görev yapan- bireyler için kullanılan bir terim olduğu görülmüştür.

2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Milliyetçi Değerlerin İncelenmesi

Kültür birleştirici yönüyle vurgulanan bir olgu olsa da aynı zamanda ayırıcı olma yönüne de sahiptir. Toplamlar kendi kültürlerinde söz ederken “biz” diğer kültürlerden söz ederken “öteki” tabirini kullanırlar. Dolayısıyla kültür üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar kendi kültürlerinin doğru olarak kabul ettiği unsurlar üzerinden diğer kültürleri değerlendireceklerdir. Çünkü kültür, genel olarak karşıtlarını da yaratmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Milliyetçi değer kategorileri incelenirken, öncelikli olarak, ders kitaplarından yer alan vatan/yurt, ulusal/milli, millet/ulus ve toplum sözcüklerinin kullanım sıklığından yola çıkarak kolektif kimliğin dönüşümü açıklanmaya çalışılacaktır.

Tablo 13: Ders Kitaplarında Yer Alan Vatan/Yurt, Ulusal/Milli, Millet/Ulus Ve Toplum Sözcüklerinin Yıllara göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
vatan/yurt	85	23	90	11	13	46	76	59	37	32	23	2	54	551
ulusal/milli	16	33	84	11	6	13	62	19	13	20	4	12	30	323
millet/ulus	89	26	78	23	14	51	94	44	43	49	19	7	51	588
Toplum	241	90	288	103	73	144	427	179	167	139	67	90	292	2300
TOPLAM	431	172	540	148	106	254	659	301	260	240	113	111	427	3762
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Yukarıdaki tablo incelendiğinde “toplum” sözcüğünün “millet/ulus” sözcüğüne oranla daha sık kullanılmış olduğu görülmektedir. “Millet kavramının netlikle ifade edilemeyeceğini çünkü her milletin oluşumunda önem verilen kavramların değişiklik göstereceğini savunan Weber, milletin belli bir grup insanın diğerlerini nasıl algıladığını ortaya koyan değerler bütününe işaret ettiğini belirtir. Bu anlamıyla millet kavramı “değerler alemi”ne aittir denebilir. Milli karakterin özellikleri olarak, “dil, din, tarih, ırk(soy-kan)”ı sayan, ancak hiçbir özelliğin tüm ulusların oluşumunda ortak belirleyiciliğe sahip olmadığını savlarına ekleyen Weber, her toplumun kendi özgül değerler sisteminde incelenmesini salık verir. (Akt. Dural 2010:17). Buradan hareketle “ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup” (Marshall 2009:732) olarak tanımlanan toplum sözcüğüne ağırlık verilmiş olduğundan, etnik milliyetçilikten çok yurttaş milliyetçiliği⁴ oluşturulmak istendiği çıkarımı yapılabilir. Aynı doğrultuda “Milletle ilgili, millete özgü”(TDK) anlamına gelen ulusal/milli sözcüklerinin kullanılma sıklığındaki azlık da bu yargıyı destekler

⁴ Yurttaş milliyetçiliği, milliyeti yurttaşlıkla eşitler. Yurttaş milliyetçiliğinin edinilebilmesi ve kaybedilebilmesi söz konusudur. Etnik milliyetçilik ise, bireysel seçimden ziyade biyolojik gerekliliğe dayalı bir akımdır (Marshall 2009:505).

niteliktedir. Buna karşın Sosyal Bilgiler ders kitaplarının sözlük bölümünde “bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası” olarak tanımlanan vatan/yurt kelimesi, niceliksel değerleri bakımdan düşünüldüğünde oldukça az kullanılmış ancak etnik milliyetçi söylemlerle işlenmiştir.

Resim 6: (Sosyal Bilgiler 4- Tekerek vd. 2005:77).

Yurt sevgisinin her şeyden önce gelmesi gerektiğinin vurgulandığı metinlere Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında sıkça rastlamak mümkündür. Bu da Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında militarist söylemlerin yer aldığına işaretler. Resim 7'deki okuma parçalarında bu söylemleri açıkça görmek mümkündür.

BÜYÜKLERİME SÖZ

Zaman en büyük acıları unutturur da kimse mutluluğu, başarıyı unutmaz. Biz de unutmuyoruz. Bu vatan nasıl bugünlere geldi düşündünüz mü? Nasıl başardığımızı, zaferi kazandığımızı biliyor musunuz? Çok zor olanı, olımaı olur yapmaya çalıştık. Binlercesine, yüzlerle karşı koyduk. Ama onlarda bir şey eksikti. Bu, vatan sevgisi, kardeşlik duygusu ve bağımsızlık isteğiydi.

En sonunda başardık. Binleri yendik ve meclisimizi açtık. Çünkü biz özgür olmalıydık. Kendi kararlarımızı kendimiz vermeli ve seçtiğimiz vekiller eliyle yine kendimiz uygulamalıydık.

Biz kağınlarıyla yalın ayak cepheye mermi taşıyan annelerimizi, bu vatan uğruna canını veren şehitlerimizi unutamıyoruz. Onları düşündükçe daha çok gururlanıyoruz ve geleceğe güvenle bakabiliyoruz. Devletimize ve cumhuriyetimize daha çok sahip çıkıp onu yüceltmek istiyoruz. ⁽¹⁾

Merve ÖZÇELİK

CUMHURİYET GÜNEŞİ HIÇ SÖNER Mİ?

Cumhuriyet, bir yönetim şeklidir. Halkın, seçtiği kişiler tarafından yönetilmesi dir. Oysa Türk milleti için cumhuriyet sadece bundan ibaret değildir. Cumhuriyet; özgünlüktür, kurtuluştur, diriliştir, birliktir, her şeydir. Kurumaya yüz tutmuş bir çınar ağacının yeniden canlanmasıdır.

Öyleyse biz gençlerin hedefleri neler olmalıdır? Öncelikle ahlaki, milli değerlerine ve bilime önem veren, cumhuriyeti savunan ve koruyan bir nesil olmalıyız. "Bu vatan uğruna ölürüm." demek yetmez. "Bu vatani, bu bayrağı ilelebet yaşatmak için çalışırım, bir anı dahi boşa geçirmem." de demeliyiz. Kadın erkek, çoluk çocuk hepimiz bu vatan için kanlarını döken şehitlerimizi unutmamalıyız. Tarihten aldığımız derslerle geleceğe yönelik çabalar göstermeli, cumhuriyetimizi sonsuza dek yaşatmalıyız. ⁽²⁾

Yonca AKÇAY

(1) TBMM Kültür, Sanat ve Turizm Komisyonları, TBMM ve Cumhuriyet Resim, Şiir ve Kompozisyon Yarışması Sonuçları, s.208 (Düzenlenmiştir).
(2) a.g.e., s.250 (Düzenlenmiştir).

Resim 7: (Sosyal Bilgiler 4, Tüysüz 2018: 169)

2018 yılında yayımlanan 4.sınıf Sosyal bilgiler kitabından alınan yukarıdaki okuma parçalarında da vatani korumanın her vatandaşın öncelikli görevi olduğu vurgusu yapılmıştır. Resimdeki "Cumhuriyet Güneşi Hiç Söner mi?" adlı okuma parçasında yer alan "Bu vatan uğruna ölürüm demek yetmez. Bu vatani, bu bayrağı ilelebet yaşatmak için çabalarım, bir anı dahi boşa geçirmem de demeliyiz." ifadesi

ulus-devletlerle beraber ortaya çıkan *milli vatandaş ordusu*⁵ oluşturulmak istendiğini ifade ediyor olabilir.

Tablo 14: Ders Kitaplarında Yer Alan Vatan/Yurt, Ulusal/Milli, Millet/Ulus Ve Toplum Sözcüklerinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri

	sınıfı = 4	sınıfı = 5	sınıfı = 6	sınıfı = 7	Toplam
vatan/yurt	72	196	122	161	551
ulusal/milli	105	112	45	61	323
millet/ulus	156	206	85	141	588
toplum	392	977	369	562	2300
TOPLAM	725	1491	621	925	3762
N = Belgeler	8	10	6	8	32

Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan vatan/yurt, ulusal/milli, millet/ulus ve toplum sözcüklerinin sınıf düzeylerine göre frekans değerlerini ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde bu değer kodlarının en yoğun işlendiği sınıf düzeyinin 5.sınıf olduğu görülmektedir.

Ders kitaplarında işlenen milliyetçi değerlerin yönünü belirleyebilmek için bu kitaplarda geçen “Türk” kelimesinin frekans değerlerine ve kitaplardaki işleniş biçimine bakmak gerekmektedir.

Tablo 15: Ders Kitaplarında Yer Alan Türk Kelimesinin Yıllara göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Türk	564	226	747	81	131	511	466	433	325	247	233	42	238	4244
TOPLAM	564	226	747	81	131	511	466	433	325	247	233	42	238	4244
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Türk kelimesinin Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki kullanım sıklığının yıllara göre değişimi incelendiğinde, niceliksel değerlerin eskiye oranla yarı yarıya düştüğü görülmektedir. Bu da Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında etnik milliyetçi söylemin

⁵ Zorunlu askerlik görevine dayalı ordu sitemi bkz: Altınay ve Bora (2002: 140). *Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik*: <http://research.sabanciuniv.edu/984/1/OrduMilitarizmveMilliyetcilik.pdf>

zaman zaman yükselişe geçip, ancak günümüzde oldukça sınırlı bir biçimde işlendiğini ifade etmektedir. Ancak kitaplarda dikkat çeken bir nokta kadından bahsedilirken “Türk kadını” betimlemesi yapılmış olmasıdır. Bu ifadeyle kadınlardan beklenen milli duruş ortaya koyulmuştur.

Tablo 16: Ders Kitaplarında Türk Kadını

Belge adı	Bölüm	sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Türk ailesinde, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma temeline bağlı bir yaşam sürdürülür.	11
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Geleneksel Türk ailesinde aileyi, baba temsil ederdi. Fakat, çağdaş Türk ailesinde kadın erkek eşitliği vardır.	14
SOSYAL BİLGİLER 4 2000	Toplumda Türk kadınının yeri Geçmişten günümüze Türk kadınının toplumdaki yeri, her zaman önemli olmuştur. Tarih boyunca Türk kadını, Türk erkeği ile yan yana, omuz omuza çarpışmıştır. Bu nedendir ki, Türk kadını hem aile hayatında hem de toplum hayatında yüce bir yere sahip olmuştur. Atatürk Türk kadınının savaşta ve barışta olduğu gibi, toplumunun kalkınmasında da aynı çabayı göstereceğine inanmıştır.	37
SOSYAL BİLGİLER 4 2006	Atatürk, Türk kadını için şöyle söylemiştir: : "Dünyada hiçbir milletin kadını, 'Ben, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar gayret gösterdim diyemez. Siyasi ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, insanlığın mutluluğu açısından çok gerekli olduğuna eminim."	44
SOSYAL BİLGİLER 4 2006	Atatürk, Türk kadınının bilgisiyle, görgüsüyle, yetenekleriyle her türlü görevi yerine getirebileceğine inanıyordu; Bu nedenle geleceğe umutla bakıyordu.	44

Eleştirel yönden bakıldığında kitaplarda yer alan bu ifadeler ders kitaplarında cinsiyetçi bir bakış açısının olmadığını düşündürse de, kadın kimliğinin etnik milliyetle bitişik vurgulanmış olması eleştiri görür bir unsurdur. Nitekim resim 8’de yer alan okuma parçasında milli mücadelede sergilediği tavırları örnek gösterilerek oluşturulmak istenen karizmatik “Türk Kadını” imajı fedakar, bu günleri ecdanına borçlu olduğunun bilincinde ve vatanseverdir.

1890'da Osmanlı'da doğan Rahmiye Hanım, Fransızların halka yaptığı zulümler üzerine gönüllülerden kurduğu müfrezesinin başında Milli Mücadele'ye katıldı. Rahmiye Hanım'a atılınca hareketlerinden dolayı Tayyar (uçan) unvanı verildi.

Tayyar Rahmiye Hanım, 1 Temmuz 1920'de Osmanlı'daki Fransız karargâhına müfrezesiyle birlikte taarruz ettiği sırada düşman ateşiyle şehit düştü. Silah arkadaşları onun başlattığı taarruzu zaferle sonuçlandırıp düşman karargâhını ele geçirdiler. Bugün bu vatansever Türk kadınının mezar taşında şu cümleler yazılıdır:

"Yarınlara sahibi ey gençlik,
İyi tanı, ebedî sükûnetle bu mezarda yatmanı.
Hak için, bayrak için canın feda edip
Armağan ettil bize bu mukaddes vatanı." (1)

Resim 8: (Sosyal Bilgiler 4, Tüysüz 2018: 52)

Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan Türk kelimesinin frekans değerlerinin incelenmesinden sonra çalışmaya bayrak, marş, ülke ve devlet kelimelerinin yıllara göre frekans değerlerini ifade eden tablonun incelenmesi ile devam edilecektir.

Tablo 17: Ders Kitaplarında yer alan bayrak, marş, ülke ve devlet kelimelerinin yıllara göre frekans değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
bayrak	2	15	4	6	0	6	40	6	7	2	0	5	9	102
marş	10	16	13	15	8	9	33	15	21	7	5	16	24	192
ülke	385	232	1091	173	144	560	750	549	500	238	187	156	667	5632
devlet	184	53	210	48	52	213	239	94	110	124	84	17	146	1574
TOPLAM	581	316	1318	242	204	788	1062	664	638	371	276	194	846	7500
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Bağımsızlığın sembolleri olan bayrak ve marş kelimelerinin yıllar içerisindeki frekans değerleri incelendiğinde, 2012 yılında bu kelimelerin kullanımında büyük oranda artış olduğu görülmektedir. Bu değerlerden yola çıkarak 2012 yılında yayımlanmış kitaplarda geçen bayrak ve marş kelimeleri incelenmiştir. Kitaplarda yer alan “Bir Ülke, Bir Bayrak” ünitesinde çokça okuma parçasının yer aldığı görülmüştür. Bu okuma parçalarında kurallara uymanın önemine vurgu yapılmıştır. (Bkz.Resim: 9). Ayrıca tabloda ifade edilen diğer kelime kodlarının frekansların bakıldığında tüm kelimelerin frekans değerlerinde 2012 yılında büyük oranda artış olduğu görülmektedir. Bu artış 4+4+4 sistemine geçiş ile bağlantılı olabilir. Sistem temelinde böyle bir içeriksel değişimden bahsedilmemiş olsa da daha esnek bir hal alması amaçlanan eğitim kademelerinin ders kitaplarında değişimler olması beklenen bir durumdur. Nitekim bu yıl 4., 5., ve 7. sınıf ders kitaplarının yeni baskıları yapılmış, hatta 5.sınıflar için M.E.B ve Başarı yayın evlerine ait 2 farklı ders kitabı bulunmaktadır.

Ülke, sınırları belirli olan toprak parçasını ifade eden net bir kavramdır. “Toplumu yöneten kuralları belirleme yetkisine sahip olan özel bir kurumlar bütünü”(Marshall 2009:146) şeklinde ifade edilen devlet ise; Althusser’e göre kilise, okullar, sendikalar gibi sivil toplumun birçok parçasını da içine alan, sınırlarını belirlemenin zor olduğu karmaşık bir yapıdır. Bu iki kavramın niceliksel değerleri incelendiğinde ülke kelimesinin kavramsal netliğinden kaynaklı fazlaca kullanılmış olduğu söylenebilir. Ancak zaten karmaşık bir kavram olduğu bilinen devlet kavramının kitaplardaki ifade edilmiş biçimini de dikkate alarak yorumlamak gerekmektedir. 4.sınıflar için 2012 yılında yayımlanmış olan ders kitabının “Hep Birlikte” ünitesinde yer alan ilk konu başlığı “Toplum-Devlet El Ele”dir. Bu konu da “Toplum için Çalışan Resmi Kurumlarımız”dan bahsedilmiştir.

“Resmî kurumlar sağlık, eğitim, güvenlik ve çevre korunması gibi ihtiyaçların karşılanması için devlet tarafından kurulan kurumlardır. Okullar, hastaneler, polis merkezleri, belediyeler, postaneler resmî kurumlara örnek olarak verilebilir. Bu kurumların giderleri devlet tarafından karşılanır, görev ve yetkileri yasa ile belirlenir.” (Sosyal Bilgiler 4, 2012:130).

Aşağıda manilraz dercede pis ve karmaza içerisinde bir köy vardır. Neler aldığını anlamaya çalışın Cansu köye iner ve kendi yaşadığı bir çocuğa yabılır. Ama çocuk Cansu'nun sesini çok sıkı karkahalar atarak kacar. Ağlamaya başlayan Cansu'nun yanına gelen başka bir çocuk da "Neden ağlıyorsun ki, burada her isteyen her istediğini yapabilir." der.

Sebebi ağlayanak uyanan Cansu bir gün önce olanları ve rüyasını babasına anlatır. Babası da kızının sesini okuyarak "Kızım, eğer herkes istediği her şeyi yaparsa, o zaman dünya işte o rüyadaki köye döner. Evet, o çocuk senin kalem kutunu almamalıydı, ama sen de onu ağabeyine döndürmemeliydin. Ağabeyin de hata yapmış, seni sevdiği için senin ağlamana dayanmamış. Ama düşünene, herkes sizin gibi davranırsa o zaman dünya nasıl bir yere döner."

Cansu "Ama baba sen de yan karmaza bahemize çöp atığı için mahkemeye vermişsin." deyince bu sefer babası şöyle der: "Çöldün mü? Bak kızım, ben dava açtım. Böylece kurumumuz kurullara uymadığını mahkeme kanunlara göre belirledi ve ana ceza verdi. Kanuna uykulu uygulamadığına ve sonucuna ancak mahkemeler karar verebilir."

Cansu "Yani ben de o çocuğa dava mı açaydım, ama ben çok küçüküm, o çocuk da küçük." deyince babası, "Çocuk kızım, kanunları sadece mahkemeler uygulamaz ki! Bu konuda herkesin görevleri vardır. Hayatta her şeyin bir kanunu vardır. Ehmet aldığımız bakkala da eramsızda hukuk ve kanunlar vardır. Kanunlar topluluk halinde yaşamayı kolaylaştırır. Dünyanın o rüyadaki köy gibi olması önler."

İşte o zaman Cansu babasını anlar ve Sevim'den özür diler.

Sizin hayatınızdaki adada nasıl bir yaşam var? A-Kodaklarınızla paylaşmak ister misiniz?

Rüyamdaki Ada

Cansu okul çıkışında, halasının ona doğum gününde aldığı kalem kutusunu sevinerek arkadaşlarına gösterir. Bir öit sınıfı okuyan ve başkalarına zarar vermekten çekinmeyen Bahattin ise bu kalem kutusunu alarak kacar. Cansu bu duruma çok üzülür ve liseye giden ağabeyi Umurcan'a, Bahattin'i şikâyet eder. Hem kardeşine hem de halasına çok üzülün olan Umurcan çok sinirlenir. Bahattin'i bulur. Onu hırpalayarak kalem kutusunu geri alır.

Sevim ise Cansu'yu bütün bunlar için eleştirir ve "Durumu öğrenmene söylemeliyim, ağabeyinin o çocuğu dövmesi hiç doğru değildi." der. Cansu da "Sen benim en iyi arkadaşımın, neden bunları söylüyorsun? Ben istediğim her şeyi yaparım, kimseye de ihtiyacım yok." der ve eve gider.

Cansu o gece rüyasında kendisini bir adada görür. Orada istediği ağaçtan meyve jemetke, yüksek sesle bağırabilmekte, yeşil meyvelerin kabuklarını istediği yere almakta, kısaca her istediğini yapabilmektedir.

Barlangıta bu durumdan çok hoşlanır. Ama bir süre sonra yalnızlıktan çok sıkılan Cansu "Adada başka birileri var mı acaba?" diye düşünmeye çıkar; bir haype yaklaşıncaya sesler duyar. Ama bu sesin korkunc bir görüldü olduğunu anlamakta güçlenmez. Çok rahatsız olan Cansu biraz da merakla tepeden aşağıya bakar.

Resim 9: (Sosyal Bilgiler 5, 2012: 138-139).

Buradan devletin, vatandaşlara hizmet için var olduğu anlamı çıkarılabilir. Ancak devlet aracılığıyla, tek elden yürütülen her Őeyde olduğu gibi okullardaki eğitim faaliyetlerinde de istendik yönde bir vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretiler görmek mümkün olacaktır. Nitekim yukarıda incelenen vatandaşlık kavramının geçirmiş olduğu değişimlerde de bunun örneklerini görmek mümkündür. Son derece güncel olarak 2018 yılı ders kitaplarına yansımış olan 15 Temmuz Darbe Girişimi konularının anlatıldığı metinlerde vatandaşın devlete karşı olan yükümlülüklerinden bahsedilirken kullanılan destansı anlatım biçimi ile devletin varlığı ve devamı için vatandaşların cansiperane davranışlar göstermesinin önemi ve bunun bir vatandaşlık görevi olduğu vurgulanmıştır.

Bir önceki sayfadaki kompozisyonlarda da vurgulandığı gibi özgürlük ve bağımsızlığımızın bizlere sağladığı kazanımların varlığı her şeyden önce cumhuriyetimizin korunmasına bağlıdır. Ancak cumhuriyetimiz kurulduğu günden itibaren içten ve dıştan çeşitli saldırılara maruz kalmaktadır. Bu saldırıların sonuncusu 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleşmiştir. O gece millî iradeyi yok sayarak demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedefleyen terör örgütü hain bir darbe girişiminde bulunmuştur.

Darbe girişimi sırasında terör örgütünün silahlı kuvvetlerimizin içinde yapılmış unsurları devletimizin tanklarını, uçaklarını, helikopterlerini gasbederek bunları millîyetimize karşı kullanmışlardır. İradelerini çıkarları uğruna başkalarının emrine veren örgüt mensupları başta TBMM ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi olmak üzere emniyet ve istihbarat binalarını bombalamışlardır. Ancak Türk milleti hain terör örgütünün bu darbe girişimine sessiz kalmamıştır. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısı üzerine her kesimden vatandaşımız ülkemizin bağımsızlığını ve geleceğini korumak üzere sokaklara çıkarak darbecilere "dur" demiştir.

15 Temmuz gecesi kahraman Türk milleti tankların önüne korkusuzca yatarak ve göğsünü kurşunlara siper ederek darbe girişimini bastırdı. Böylece tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet uğruna canını vermekten çekinmeyeceğini göstererek bir demokrasi destanı yazdı. O gece darbecilerin açtığı ateşle 248 vatandaşımız şehit düşerken 2.196 vatandaşımız da yaralanarak gazi oldu.

15 Temmuz 2016 tarihi "Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak geçmiştir. Millî iradenin karşısında hiçbir gücün duramayacağını ifade eden bu günün anlam ve önemini iyi kavramalıyız. Ülkemizin bağımsızlığını ve bireysel özgürlüklerimizi 15 Temmuz'da darbecilere karşı cesaretle direnenlere borçlu olduğumuzu unutmamalıyız. Bu vesileyle demokrasi ve millî birlik uğruna canını hiçe sayan şehitlerimize ve gazilerimize şükran duymalıyız.

170

Resim 10: (Sosyal Bilgiler 4, 2018:170).

Çalışmada analiz edilmek üzere belirlenmiş olan Milliyetçi Değerler kategorisinin son kelimeleri savaş, barış ve düşman kelimeleridir. Savaş ve düşman kelimeleri tek başlarına kullanıldığında bile olumsuz çağrışımlar yapan kelimelerdir. İçerisinde Tarih sosyal biliminin konularını da barındıran Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde bu kavramların kullanımı normal olmakla beraber savaş kelimesinin barış kelimesinden fazla kullanılmış olması akıllara barış vurgusunun yeterince dile getirilip getirilmediği sorusunu getirmektedir.

Tablo 18: Ders Kitaplarında Yer Alan Barış, Düşman Ve Savaş Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
barış	33	14	64	2	9	25	53	45	15	28	11	4	17	320
düşman	28	15	51	2	6	23	49	29	17	39	21	3	19	302
savaş	49	15	99	1	19	36	68	28	16	58	31	6	33	459
TOPLAM	110	44	214	5	34	84	170	102	48	125	63	13	69	1081
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

“Yurtta sulh, cihanda sulh”
Mustafa Kemal Atatürk

Barış, düşman ve savaş kelimelerinin Sosyal Bilgiler dersi kitaplarındaki frekans değerlerinin yıllara göre değişimini ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde; bu kelimeler bir birleriyle doğru orantılı olarak 2006 yılı kitaplarında artış gösterirken, 2007 ve 2017 yıllarında ciddi oranda düşmüştür. Genel manada bu kelimelerin en yoğun kullanılmış olduğu yıl ise 2006 yılıdır. Ders kitaplarında görülen herhangi bir sistematigi olmadan yenilenme durumu burada da kelimelerin frekans değerlerinde görünür hale gelmiştir. 18 yıllık süreç içerisinde barış kelimesinin sadece 320 kez kullanılmış olması eleştiri götüren bir durumdur. Burada açıkça ifade edilebilir ki değerler eğitimi dersi olarak da ifade edilebilecek Sosyal Bilgiler dersi barış vurgusunun yapılması ve nesillere aktarılması açısından eksik kalmaktadır. Nitekim kitaplarda bu kelimenin kullanılmış olduğu bölümlerin çoğunluğu antlaşmalardan oluşmaktadır.

Tablo 19: Milliyetçi Değerler Kategorisi İçin Kodlanmış Olan Tüm Kelimelerin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri

	sınıfı = 4	sınıfı = 5	sınıfı = 6	sınıfı = 7	Toplam
MİLLİYETÇİ DEĞERLER	0	0	0	0	0
vatandaş	122	261	248	328	959
yurттаş	32	51	63	32	178
vatan/yurt	72	196	122	161	551
ulusal/milli	105	112	45	61	323
millet/ulus	156	206	85	141	588
barış	76	87	51	106	320
bayrak	9	73	4	16	102
devlet	167	389	348	670	1574
düşman	101	51	53	97	302
marş	19	133	10	30	192
saldırı	6	0	1	8	15
savaş	90	55	67	247	459
toplum	392	977	369	562	2300
Türk	716	1127	1303	1098	4244
ülke	730	1851	1650	1401	5632
TOPLAM	2793	5569	4419	4958	17739
N = Belgeler	8	10	6	8	32

Son olarak milliyetçi değerler kategorisi için kodlanmış olan tüm kelimelerin frekans değerlerinin sınıf düzeylerine göre listelendiği tablo incelendiğinde; 5632 kez ülke kelimesinin kullanılmış olduğu görülmektedir. 4244 kez kullanılmış olan Türk kelimesi ikinci sırada, toplum kelimesini de 2300 kez tekrar edilerek üçüncü sırada yer almaktadır. En yoğun milliyetçi içeriğin de 5.sınıf düzeyinde verilmek istendiği söylenebilir.

2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Demokratik Değerlerin İncelenmesi

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bu ders ile öğrencilerden beklenen yetkinlikler açıkça belirtilmiştir. Program da Sosyal Bilgiler Dersi Özel amaçları kapsamında öğrencilerden “Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp

demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları”(SBDÖP, 2018: 8) beklenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak incelenecek kelime “demokrasi” kelimesidir. En genel manasıyla “halkın kendi kendini yönetmesi” biçiminde tanımlanan demokrasi; ülkemizde temsili demokrasi şeklinde yani “halkın seçtiği temsilcilerin ülkeyi yönetmesi” şeklinde yaşatılmaktadır.

“Aristo’dan beri bilinen bir gerçek de demokrasi ve eğitim arasındaki ilişkidir. Çünkü yurttaş olabilmek asgari bir yurttaşlık bilgisini (eğitimini) gerektirmektedir. Hak ve sorumluluklarının bilincinde yurttaşların olmadığı yerde, demokrasi kültüründen de bahsetmek mümkün değildir.

Günümüzde yaygın kabul gören görüşlerden biri de demokrasi ve ekonomik gelişme arasında kurulan ilişkidir. Nitekim birçok yazar üç bin doların altında milli geliri olmayan hiçbir ülkede düzgün işleyen bir demokrasinin olmadığını dile getirmektedir. Bu görüş doğrudur. Ancak kişi başına milli geliri yüksek antidemokratik (otoriteryen) rejimler de vardır. Bunlara petrol zengini bazı Arap ülkeleri gösterilebilir.” (Bozkurt 2010:231).

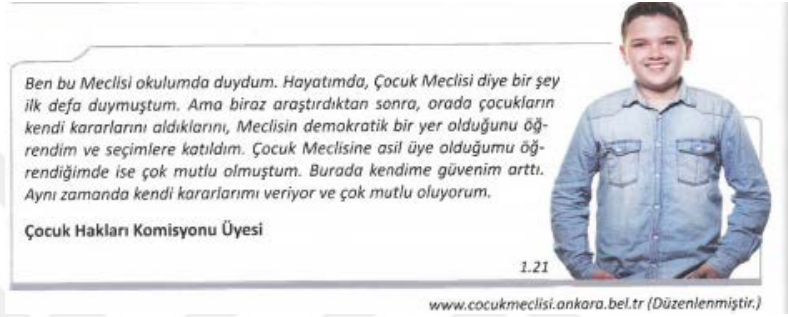
Tablo 20: Ders Kitaplarında Yer Alan Demokrasi Kelimesinin Yıllara Göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Demokrasi	112	12	172	21	25	106	84	82	62	49	46	4	120	895
TOPLAM	112	12	172	21	25	106	84	82	62	49	46	4	120	895
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Demokrasi kelimesinin ders kitaplarında yıllara göre kullanılma sıklığını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde demokrasi kelimesinin 172kez kullanılarak en fazla olduğu 2006 yılı kitapları olmuştur. Ancak 2006 yılına ait toplamda 6 adet kitap olduğundan bu değerler diğer yıllara eşdeğer sayılabilir. 2017 yılında yayımlanmış kitapta demokrasi kelimesinin oldukça az kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle 2017 yılında yayımlanmış olan, çalışmanın kapsamında analiz edilmiş olan kitabın içeriğine özellikle bakmak gerekmektedir. Önceki yıllarda yayımlanmış olan kitaplarda sıkça yer verilmiş olan demokrasi kelimesi 2017 de 5.sınıflar için kullanılmış olan bu kitapta yalnızca 4 kez kullanılmış; bu kullanımlarda da okuma parçaları içerisinde silik bir biçimde ifade edilmiştir. (Bkz. Resim 11-12)

Resim 11: (Sosyal Bilgiler 5, 2017:13)

Resim 12: (Sosyal Bilgiler 5, 2017: 26)

Cumhuriyet gazetesinin 21 Eylül 2017 tarihli haberine göre 2017-18 eğitim öğretim yılı için yayımlanıp dağıtımı yapılmış olan Sosyal Bilgiler ders kitapları “Basın Özgürlüğü” konusu için hazırlanmış olan senaryo sebebi ile “acil” olarak toplatılmıştır. Habere göre “Bakanlık 7. Sınıf Sosyal Bilgiler öğrenci çalışma kitabında “İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesinde “Basın Özgürlüğü” başlığı altında, Türkiye’deki basın durumunun kısa özetinin öğrencilere değerlendirme soruları ile aktarıldığı kitap “sansür” kararına uğradı. Genelge ile toplatılma kararı alınan kitabın “acil” olarak muhafaza edilmesi talimatı verildi.”

Toplatılan bu kitapların ardından 2017 yılı için hazırlanmış kitaplarda demokrasi kavramına sadece 4 kez yer verilmiş olması düşündürücü ve eleştiri götürür bir eksiklik olmuştur. Sosyal Bilgiler dersi temelinde demokratik, laik, milli ve çağdaş değerleri yaşatan bireyler yetiştirmeyi hedefler. Bu durum Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında (SBDÖP) açıkça ifade edilmiştir. Buna rağmen çok yakın tarihli bu ders kitabında demokrasi vurgusunun neredeyse hiç yapılmamış olması son derece yanlıştır. En başta programla uygulama arasında bir tutarsızlık olduğunu ifade eder denebilir.

Basın Özgürlüğü

Aşağıdaki T.C. Anayasası'nın 28. maddesini ve senaryoyu okuyunuz. Basın özgürlüğü hakkındaki soruları cevaplayınız.

T.C. Anayasası:

28. madde (Basın hürriyeti) – Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Bir ülkede iktidara tek başına gelen parti, bir süre sonra basın, kurdukları hükümet hakkında sürekli yolsuzluk haberleri yapmasından rahatsız olur. Anayasa'yı değiştirecek güce sahip olmalarından faydalanarak Anayasa'ya basın özgürlüğünü kısıtlayıcı maddeler koyarlar ve kendi izinleri olmadan yapılan haberlere sansür uygularlar. Artık yolsuzluk haberleri yayımlanmadığını bilen kötü niyetli kişiler daha da fazla yolsuzluk yapınca yaşanan ekonomik kriz ülkeyi bir kaosa sürükler.

Resim 13: Kaynak: <http://www.cumhuriyet.com.tr>

Freire (1995:16)'ye göre “tarafsız eğitim süreci” diye bir şey yoktur. Eğitim ya genç kuşağın bugünkü sistemin mantığına uyumunu kolaylaştırmakta ya da insanların dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katkı sağlayabileceklerini keşfettikleri bir araçtır. Buradan hareketle Sosyal Bilgiler eğitiminde bir şekillendirme sürecinden bahsetmek mümkündür. Bu da ister istemez bir yanlılık durumunu ortaya çıkaracaktır. Çalışmada sıkça söz edilen eğitimde ideolojik yanlılık burada görünür hale gelmiş; SBDÖP’da yer alan “Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır.”(Madde:18) ifadeleriyle çatışarak, öğrencilerden istedik düşünce biçimine sahip, homojen bir toplum beklendiğinin göstergesi olmuştur denebilir.

Tablo 21: Ders Kitaplarında Yer Alan Demokrasi Kelimesinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri

	sınıfı = 4	sınıfı = 5	sınıfı = 6	sınıfı = 7	Toplam
Demokrasi	71	172	364	288	895
TOPLAM	71	172	364	288	895
N = Belgeler	8	10	6	8	32

Demokrasi kelimesinin sınıf düzeylerine göre kullanılma sıklığını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde, demokrasi kelimesinin 364 kez tekrarlanarak 6.sınıf düzeyinde kullanılmış olduğu görülmektedir. 6.sınıflar için 2000 yılında yayımlanmış olan ders kitabının ilk ünitesi “Demokratik Hayat”tır. Bu ünite

demokrasi “kısaca başkalarının haklarına saygılı, kendi haklarına sahip çıkabilen, hukuka saygılı insanların bir yaşama şekli” biçiminde tanımlanmış ve demokrasinin “iyi, olgun, saygılı ve gönlü sevgi dolu insanların yaşadığı toplumlara yakışan bir yönetim biçimi” olduğu vurgusu yapılmıştır. Nitekim aynı kitapta demokrasini korunmasında bireylere düşen görevler başlığında açıklamalarda bulunulmuştur.

C. DEMOKRASİNİN KORUNMASINDA BİREYLERE DÜŞEN GÖREVLER

Geçmişte insanlar, özgür ve eşit değildi. Yöneticiler, seçimle iktidara gelmiyordu. Egemenlik, bir kişiye aitti. O ne isterse, o olurdu. Yetkileri sınırsızdı. Yönetim zora, baskıya dayalıydı. İnsanlar, demokrasiyi ve demokratik hakları elde etmek için çok uğraştılar. Bu uğurda yüzyıllarca mücadele verdiler. Verilen mücadeleler sonucunda bugünkü demokrasiye kavuşulmuştur. Demokrasinin en iyi bir yönetim biçimi olduğunu biliyoruz. Öyleyse, demokrasiyi korumak, geliştirmek ve yaşatmak gerekir. Demokrasiyi korumakla rahat ve huzurlu bir ortamda yaşama imkânı elde ederiz.

Bizler, her şeyden önce iyi bir vatandaş olma özelliğini kazanmalıyız. Bunun için kendi haklarımızı korumalı, başkalarının haklarına da saygı göstermeliyiz. İnsanlar, birbirlerinden farklı düşünebilirler. Kişilerin karşılıklı olarak bu farklı düşüncelere saygılı ve hoşgörülü olmaları gerekir. Demokrasinin en güzel tarafı, farklı düşünceleri tartışarak en doğru olanında birleşmektir.

Öyle ise biz de demokratik hayatın gereklerine uymalı, onun kurallarına sahip çıkmalıyız.

Resim 14: (Sosyal Bilgiler 6, 2000:13)

“Vatandaşların demokratik sürece ilgi duyduklarını anlamanın somut göstergesi ise vatandaşların siyasal hayata katılmalarıdır. Demokrasinin o bilinen anlamıyla “halkın iktidarı” olarak görülebilmesi ve vatandaşlığın ise bir yaşam tarzı olarak benimsenmesinin yegâne yolu da katılımdan geçmektedir.” (Gürses, 2015:9). Dolayısıyla Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan demokratik değerlerin incelendiği bu bölümde; kitaplarda siyasal katılımı ilgili kod kategorilerinin yer aldığı aşağıdaki tabloyu incelemek yerinde olacaktır.

Tablo 22: Ders Kitaplarında Yer Alan Siyasal Katılımla İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri

katılım	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
oy/oy verme	8	13	48	1	3	22	21	10	9	17	1	6	32	191
seçim	3	18	27	0	6	6	17	9	6	12	2	1	4	111
seçmen	1	2	6	0	1	0	3	1	1	2	1	1	1	20
seçme-seçilme	8	7	27	3	6	22	16	14	19	13	7	3	15	160
TOPLAM	20	40	108	4	16	50	57	34	35	44	11	11	52	482
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin kazanmaları amaçlanan özelliklerden biri de “katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri”(SBDÖP 2018:8)dir. Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan siyasal katılıma ilişkin kavramların niceliksel değerlerinin yıllara göre değişimini ifade eden tablo incelendiğinde kitaplarda siyasal katılıma yeterince yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Bu kavramların niceliksel yoğunluğunun en fazla olduğu yıl ise toplamda 108 kez kullanılmış olan, 2006 yılında yayımlanmış kitaplardır. Siyasal katılımı ilgili kavramların neden 2006 yılı kitaplarında diğer yıllara oranla daha fazla kullanılmış olduğu da bir sonraki yıl yapılacak olan genel seçimlerdeki katılımı artırmak istendiği görüşünü destekler niteliktedir. Nitekim 2002 yılı genel seçimlerinde % 79.1 olan katılım oranı, 2007 yılı seçimlerinde % 84.2’ye yükselmiştir⁶. Henüz seçmen yaşında olmayan çocukların ders kitaplarından yola çıkarak böyle bir çıkarım yapmak ilk bakışta yersiz görünse de Ivan Illich’in “Okulsuz Toplum”unda yer vermiş olduğu şu anekdot bu ifadelerle kanıt niteliği taşımaktadır:

“Freire, elinde bulunan öğretmen kadrosunu köylere gidebilecek veya bir kuyuya gidebilecek ya da patronlara verilmesi gereken borçlarla ilgili birleşik faiz gibi gündemin önemli konularına işaret eden konuşmaları anlayabilecekleri şekilde eğitiyor. Köylüler bu anahtar kelimeleri tartışmak için akşamları bir araya geliyorlar. Pek anlamlı gelmese de tahtada yazılı olan bu kelimelerin her birini fark etmeye başlıyorlar. Harfler gerçeğin gizini çözmeye ve bir problem olarak üstesinden gelinebilir olmaya devam ediyor. Sık sık tartışmacıların toplumsal bilinçlerinin nasıl geliştiğine ve okumayı öğrenir öğrenmez nasıl hızla siyasal bir harekette bulunmaya sevk edildiklerine tanık olunuyor. Yazdıklarıyla gerçeği kendi elleri arasına almış görünüyorlar.” (Illich 2014:32).

Buradan hareketle siyasal katılım konusunda çocuklarda yaratılmış olan farkındalığın dolaylı yoldan da olsa ailelerini ve yakın çevrelerindeki seçmenleri etkilemiş oldukları düşünülebilir.

⁶ Oranlar Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden alınmıştır.

Tablo 23: Ders Kitaplarında Yer Alan Siyasal Katılımla İlgili Kodların Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri

katılım	sınıfı = 4	sınıfı = 5	sınıfı = 6	sınıfı = 7	Toplam
oy/oy verme	60	41	38	52	191
seçim	34	26	24	27	111
seçmen	10	4	4	2	20
seçme-seçilme	16	43	58	43	160
TOPLAM	120	114	124	124	482
N = Belgeler	8	10	6	8	32

Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan siyasal katılım ile ilgili kodların sınıf düzeylerine göre frekans değerlerini ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde; sınıf düzeylerine göre oy/oy verme, seçim, seçmen, seçme/seçilme kelimelerin frekans değerlerinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 24: Ders Kitaplarında Yer Alan Yönetim Birimleri İle İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri

yönetim birimleri	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
muhtar	11	9	25	0	0	2	23	6	4	8	0	5	4	97
belediye-başkanı	3	39	84	6	2	15	66	8	7	5	3	12	20	270
kaymakam-lık	0	6	7	2	1	5	8	15	7	0	1	5	9	66
bakan-lık	3	5	6	8	1	8	25	7	6	4	10	2	5	90
hükümet	11	2	10	2	3	7	20	9	5	11	0	3	0	83
cumhurbaşkanı	4	11	5	1	2	3	19	11	11	19	11	0	9	106
başbakan	0	7	6	2	1	2	20	5	14	6	5	0	0	68
vali-lik	4	6	11	11	4	8	20	15	8	9	1	9	12	118
TOPLAM	36	85	154	32	14	50	201	76	62	62	31	36	59	898
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Yukarıda yönetim birimlerine ilişkin kelime kodlarının yıllara göre değişimini ifade eden tablo verilmiştir. “Bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olmak”(MEB 2005:2) amacı güden Sosyal Bilgiler dersi ile geleceğin seçmenleri olacak çocukların eğitimi için kullanılan temel araçlar olan ders kitaplarında yönetim birimlerine ilişkin kavramların kullanılma sıklıklarından hareketle, bu kavramların özellikle bazı yıllarda yok denecek kadar az kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Daha önce vatandaşlık kavramı incelenirken vatandaşlık vurgusunun oy vermenin bir hak ve sorumluk olduğuna sıkça yer verilmiş olduğu görülmüştü. Oy vermenin öneminden fazlaca bahsedilirken yerel ve genel idari

sistemlerdeki hiyerarşik yapının varlığı ve işlerliği hakkındaki bilgileri de içerisinde barındırması gereken yönetim birimlerine bu denli az yer verilmiş olması sadece görevi olduğu düşüncesiyle hareket eden “uyumlu” vatandaşlar istendiğini ifade ediyor olabilir.

Tablo 25: Ders Kitaplarında Yer Alan Gönüllük, Sivil Toplum, Hoşgörü, Hak/Özgürlük Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
gönüllülük	5	10	46	8	8	16	55	22	12	8	2	3	16	211
sivil toplum	16	26	62	29	13	19	135	30	34	36	18	17	35	470
hoşgörü	7	3	28	1	20	12	22	14	9	13	11	1	0	141
hak/özgürlük (hürriyet)	35	21	86	22	20	86	61	65	47	30	19	19	78	589
TOPLAM	63	60	222	60	61	133	273	131	102	87	50	40	129	1411
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Çalışmanın kapsamında incelemeye dâhil edilmiş olan demokratik değerlere ilişkin diğer kelime kodları ise gönüllük, sivil toplum, hoşgörü, hak/özgürlük kelimeleridir. Bu kelimelerden hak/özgürlükten sonra en sık kullanılmış olan sivil toplum kuruluşları demokrasilerde büyük öneme sahiptir. “Sivil toplumun demokrasi ile ilişkisi 1980’lerde, Orta ve Doğu Avrupa’da ve Sovyetler Birliği’ndeki totaliter rejimlerin çözülmesi sürecinde gündeme gelmiştir. Sivil toplum modern devletle var olduğu için her zaman demokratik yapıda olmayabilir. Bulunduğu ülkenin rejimine uygun bir biçim alabilir. Teorikte böyle olduğu halde pratikte gerçek anlamda bir sivil toplum sadece demokrasilerde var olabilir.”(Aslan 2010:357). Ders kitaplarındaki sivil toplumla ilgili metinler incelendiğinde, sivil toplum kavramına dikkat çekerek farkındalık yaratılmak istendiği açıkça görülmektedir. Örneğin 2006 yılında yayımlanmış olan 4.sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabında şu ifadeler yer almaktadır:

“Bireyler, başkalarına hizmet vermek, yardım etmek, kamuoyu oluşturmak amacıyla aralarında örgütlü birliktelik oluştururlar. Bu birlikteliklerin, sivil toplum kavramıyla ifade edildiğini biliyor muydunuz?”

Sivil toplum örgütleri, belli insan gruplarını veya tüm toplumu ilgilendiren konularda faaliyet gösterir. Demokrasinin uygulanmasında ve korunmasında sivil toplum örgütlerinin önemi büyüktür. Bu örgütlerin çalışmaları yasalarla düzenlenmiştir.” (Karabıyık ve Ertuna 2006: 121).

Sivil toplum kavramının niceliksel değerlerinin yıllara göre değişimi incelendiğinde 2012 yılında yayımlanmış olan kitaplarda toplamda 135 kez tekrarlanarak diğer yıllardaki kullanılma sıklıklarından oldukça fazla kullanılmış olduğu göze çarpmaktadır. Bu sebeple 2012 yılında yayımlanmış olan ders kitapları daha dikkatli bir biçimde yeniden incelenmiştir. Bu değerlerdeki artışta Türkiye’de çokça insanın hayatını kaybetmiş olduğu 23 Ekim 2011’de yaşanmış olan Van depreminin etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim kitaplarda sivil toplumla ilgili metinlerde deprem teması üzerinden anlatım yapılmıştır. Ayrıca yine aynı yıl yayımlanmış olan kitaplarda sivil toplum kuruluşlarına yönelik metinlerin diğer yıllara oranla daha zengin olduğu görülmektedir. Örneğin önceki yıllarda kadınlara yönelik sivil toplum örgütlerinin bahsinin geçtiği metinlere rastlanmamışken, 2012 yılı kitaplarında yer almıştır. Örneğin 2012 yılında kullanılmış olan 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Kadın hakları ile ilgili sivil toplum kuruluşları, kadınların sosyal ve ekonomik alanda güçlenmesi için kurulmuştur. Çalışmalarını da bu doğrultuda yaparlar.”(Başol vd. 2011:132) ifadesine yer verilmiş ve bir sivil toplum kuruluşu olarak Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı’ndan (KEDV) bahsedilmiştir.

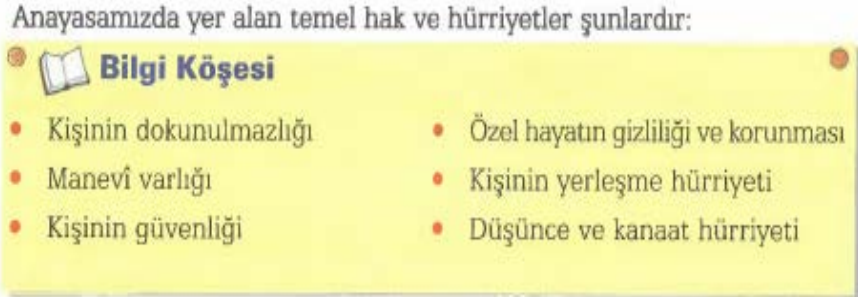
Hak/özgürlük(hürriyet) kelime kodlarının yıllara göre değişimini ifade eden değerler incelendiğinde, frekans değerlerin değişimden yola çıkarak anlamlı bir farklılıktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Çünkü 18 yıllık süreçte bu kelimeler minimum 19, maksimum 86 kez kullanılmıştır. İncelemeye dahil edilmiş olan ders kitaplarının her hangi bir sistematige bağlı olmadan yenilendiği ya da bir önceki yılın kitaplarıyla eğitime devam edildiği çalışmanın kapsamında ifade edilmişti. Ancak bu kelimelerin frekans değerlerini ifade eden değerlerden hareketle toplumsal yaşamda büyük öneme sahip olan hak/özgürlük (hürriyet) kelimelerinin toplamda 586 kez kullanılmış olması, bu kavramların açıklanması ve farkındalığın yaratılabilmesi açısından düşünüldüğünde yetersiz kaldığını ifade ediyor denebilir.

Tablo 26: Ders Kitaplarında Yer Alan Gönüllük, Sivil Toplum, Hoşgörü, Hak/Özgürlük Kelimelerinin Sınıf Düzeylerine Göre Frekans Değerleri

	sınıfı = 4	sınıfı = 5	sınıfı = 6	sınıfı = 7	Toplam
gönüllülük	51	102	11	47	211
sivil toplum örgütü/kuruluşu	80	245	26	119	470
hoşgörü	31	23	26	61	141
hak/özgürlük(hürriyet)	39	202	200	148	589
TOPLAM	201	572	263	375	1411
N = Belgeler	8	10	6	8	32

Demokrasiye ilişkin diğer kelime kodlarının sınıf düzeylerine göre değişimini ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde hak/özgürlük(hürriyet) kelime kodlarının en az kullanılmış olduğu sınıf düzeyinin dördüncü sınıf olduğu görülmektedir. Buradan dördüncü sınıf düzeyinin ilkökul düzeyinde olduğu sebebiyle, soyut anlamlar ifade eden bu kavramların az kullanılmış olduğu söylenebilir.

Kitaplardaki hak/özgürlük(hürriyet) kelimelerinin niteliksel incelemesi yapıldığında, bu kavramların tüm kitaplarda ortak bir biçimde demokrasi ve anayasa ile bağlantılı olarak yer bulduğu görülmektedir.

Resim 15: (Sosyal Bilgiler 5, 2007:48)

Burada demokrasi kavramı incelenirken bahsedilen 2017 yılında toplatılmış olan ders kitaplarından tekrar bahsetmek yerinde olacaktır. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre:

“Anayasa’nın “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz” ifadelerinin yer aldığı 28. maddesi ile birlikte çalışma kitabında öğrencilere verilen senaryoda “Bir ülkede iktidara tek başına gelen parti, bir süre sonra basının, kurdukları hükümet hakkında sürekli yolsuzluk haberleri yapmasından rahatsız

olur. Anayasa'yı değiştirecek güce sahip olmalarından faydalanarak Anayasa'ya basın özgürlüğünü kısıtlayıcı maddeler koyarlar ve kendi izinleri olmadan yapılan haberlere sansür uygularlar. Artık yolsuzluk haberleri yayınlanmadığını bilen kötü niyetli kişiiler daha da fazla yolsuzluk yapınca yaşanan ekonomik kriz ülkeyi bir kaosa sürükler" ifadeleri yer aldı."(<http://www.cumhuriyet.com.tr>).

Bir sonraki (2018) yıl yayımlanan 5.sınıf ders kitabında ise "Temel Haklarımızı ğrenelim" başlığı ile kişi dokunulmazlığı hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı (yaşama hakkı), konut dokunulmazlığı hakkı, eğitim ve ğretim hakkı, sağlık hakkı, seçme ve seçilme hakkına yer verilmiştir. Konunun devamında "İnsanların her türlü dış etkiden bağımsız olarak kendi isteğine ve düşüncesine göre karar vermesine özgürlük denir." tanımlamasıyla haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve düşünce ve kanaat özgürlüğüne yer verilmiştir. Bu ders kitabına göre:

"Kişinin inançlarını ve düşündüklerini hiçbir baskıya uğramadan özgürce açıklayıp yayabilmesine düşünce özgürlüğü denir. İnsanların neler düşündüğünü sınırlamak mümkün değildir. Bireyler kendi hür iradeleriyle düşüncelerini ifade eder. Yeri geldiğinde kendi haklarını savunmak için düşünce özgürlüğüne başvurur. Burada dikkat edilmesi gereken konu açıklanan düşüncelerin suç teşkil etmemesi gerektiğidir. Millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, devletin bölünmez bütünlüğünün korunması, suların önlenmesi ve sularının cezalandırılması gibi durumlarda bu hakkımızın sınırlanabileceği Anayasamızın 26. maddesinde belirtilmiştir." (Sosyal Bilgiler 5, şahin 2018:170).

Aynı doğrultuda 2018 yılında 7.sınıflar için yayımlanmış olan ders kitabında basına yönelik sansür konusu gereklendirilerek işlenmiştir.

"Medyanın kitle iletişiminde önemli görevleri ve sorumlulukları vardır. Doğru haber yapma ve yayma bunların başında gelir. Tarafsız olmak ve özel hayata saygılı olmak medya ve basın yayın kuruluşlarının uyması gereken ilkelerdendir. Medya yayınları çocukların yaşına uygun dil, müzik, mizah, karakterler ve öyküler kullanmalıdır. Medya yayınları çocukların gelişimine ve aile yaşamına zarar verecek olursa medya yayınına sansür (yayın yasağı) getirilebilir." (Sosyal Bilgiler 7, Gültekin vd. 2018:35)

Yine aynı kitapta öğrencilere yöneltilen, özgürlüklerin getirmiş olduğu sorumluluklar nelerdir sorusunun ifade özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü kısımları yazar tarafından doldurularak yayımlanmıştır.

Aşağıda verilen özgürlüklerimizin karşılığında sorumluluklarımızı yazınız.

Özgürlük	Sorumluluk
İfade özgürlüğü	İfadeleriyle kamu düzenine, kamu sağlığı ve ahlakına ya da başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermemeli.
Düşünceyi açıklama özgürlüğü	
Düşünceyi yayma özgürlüğü	
Özel yaşamın gizliliği	
Kitle iletişim özgürlüğü	Çocukların esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgeler içeren araç ve yayınlardan uzak durmak.

Resim 16: (Sosyal Bilgiler 7, 2018: 36)

Çalışmanın bu kısmında incelenen gönüllülük ve hoşgörü kelime kodlarının frekans değerlerine bakıldığında bazı yıllarda neredeyse hiç kullanılmamış oldukları dikkat çekmektedir. 2018 yılına ait farklı sınıf düzeyleri için yayımlanmış 3 ayrı kitabın hiç birinde hoşgörü kelimesinin kullanılmamış olduğu görülmektedir. Hoşgörü kelimesi en fazla 2006 yılında 28 kez kullanılmıştır. Ancak 2006 yılında farklı sınıf düzeyleri için yayımlanmış 6 kitap olduğu düşünüldüğünce bu değer oldukça azdır. Kitaplardaki gönüllülük kelime kodlarının da oldukça az olduğu görülmektedir. Ders kitaplarında gönüllülük kelimesi sivil toplum kurumlarıyla ilişkili olarak yüzeysel bir biçimde yer almıştır. “Gönüllü bireylerce oluşturulan vakıf, dernek, sendika gibi kuruluşlar yönetimin karar alma süreçlerine doğrudan etki edebilirler.”(Sosyal Bilgiler 7, 2016:154).

2.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Ekonomik Değerlerin İncelenmesi

Modern insan yaşamını devam ettirebilmek için zamanının çoğunu ekonomik faaliyetlere harcamak durumundadır. Ekonomik faaliyetler de her ne kadar bireysel çabalar gibi görünse de toplumsal ilişkiler ağının bir sonucudur. “Ekonomi - toplum ilişkilerini bir bütün olarak ele almaya yönelik çalışmalarda, “Ekonomi ve Toplum,” “Sosyal Ekonomi,” “Ekonomik Yaşamın Sosyolojisi” veya “Ekonomi Sosyolojisi”

gibi kavramlar kullanıldı. Ancak son yıllarda artık genel kabul gören ve yerleşik hale gelen kavram Ekonomi Sosyolojisi oldu (Bkz. Smelser ve Swedberg 2005). Bilim dalının kurucuları olan Weber ve Durkheim, bu bilim dalının konusunu, “sosyolojik bakış açılarının ekonomik olgulara uygulanması” olarak görürler.” (Erkan 2013:4).

Çalışmanın bu bölümünde 21.yy. Türkiye’inde, son on sekiz yıllık süreçte ekonomi politikalarındaki değişimlerin; en temel amacı bireyleri hayata hazırlamak olan Sosyal Bilgiler dersi kitaplarındaki yansımaları ekonomi sosyolojisi bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın kapsamında ayrıntılı bir biçimde belirtilmiş olan ekonomik değerlere ilişkin kelime kodlarının frekans değerlerinde yola çıkarak analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Bu noktada ekonomi denince akla gelen temel kavramlar olan iş, işçi, çalışma, ürün ve üretim kelimelerinin ders kitaplarındaki kullanım sıklıklarını ifade eden tabloyu incelemek yerinde olacaktır.

Tablo 27: Ders Kitaplarında Yer Alan iş, işçi, çalışma, ürün ve üretim kelimelerinin Yıllara göre frekans değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
çalışma	14	10	77	8	34	93	83	29	31	45	20	5	38	487
işçi	1	3	12	2	4	6	15	1	7	13	2	2	5	73
iş	47	74	165	38	42	85	189	65	84	54	27	16	159	1045
ürün	13	17	108	34	8	19	98	31	31	12	14	14	60	459
üretim	12	25	50	16	19	43	110	16	34	40	28	11	87	491
TOPLAM	87	129	412	98	107	246	495	142	187	164	91	48	349	2555
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Eğilmez’e göre (2012) Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana farklı ekonomi politikaları denemiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

- 1) Özel kesim olmaksızın, savaştan bitkin çıkmış, Osmanlı’dan yıkılmış bir ekonomi devralmış bir ülkede Lozan Antlaşması zoruyla uygulanan liberal ekonomi politikası uygulaması.
- 2) İthal ikamesine dayalı, sabit kur rejimli, fiyat denetimli, kamu kesiminin üretimde yer aldığı kamu kesimi ağırlıklı karma ekonomi politikası.

3) İhracata dayalı sanayileşme modeli, müdahaleli esnek kur rejimi, özel kesim üretimi ağırlıklı üretim, özelleştirme ve kamu kesiminin küçültülmesine dayalı liberal ekonomi politikası. (Eğilmez 2012: <http://www.mahfiegilmez.com>).

Çalışma, işçi, iş, ürün ve üretim kelime kodlarına ilişkin niceliksel değerleri ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde; Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında bu kelimelerden en sık tekrar etmiş olan iş kelimesi olduğu görülmektedir. 1045 kez kullanılmış olan iş kelimesi iş bölümü üzerinden, kadın ve çocuklarla ilişkili olarak kullanılmıştır. Örneğin 4.sınıflar için 2000 yılında yayımlanmış olan ders kitabında “Toplumda ve Çalışma Hayatında Türk Kadınının Yeri” başlığıyla kadınların Türkiye ekonomisindeki üretici rolü vurgulanmıştır.

“Çocukların aile içinde yaşlarına göre birtakım görevleri ve sorumlulukları vardır. Çocuklar, iş bölümünde kendilerine düşen görevleri, istekle ve özenle yapmalıdırlar. Sabahleyin kalkınca, yatağını topluyor ve düzeltiyor musunuz? Elbiselerinizi, önlüğünüzü kendiniz giyiyor musunuz? Düzenli bir şekilde ders çalışıyor ve okul eşyalarınızı koruyor musunuz? Her konuda tutumlu musunuz? Sofra kurulurken, kaldırılırken, çamaşır yıkanırken, ütülenirken annenize yardım ediyor musunuz? Bunlara benzer, gücünüzün yettiği çeşitli işleri yapıyor musunuz? Eğer bu sorulara olumlu cevap veriyorsanız, ailenize yeterince yardımcı oluyorsunuz demektir.” (Sosyal Bilgiler 4 2000:15)

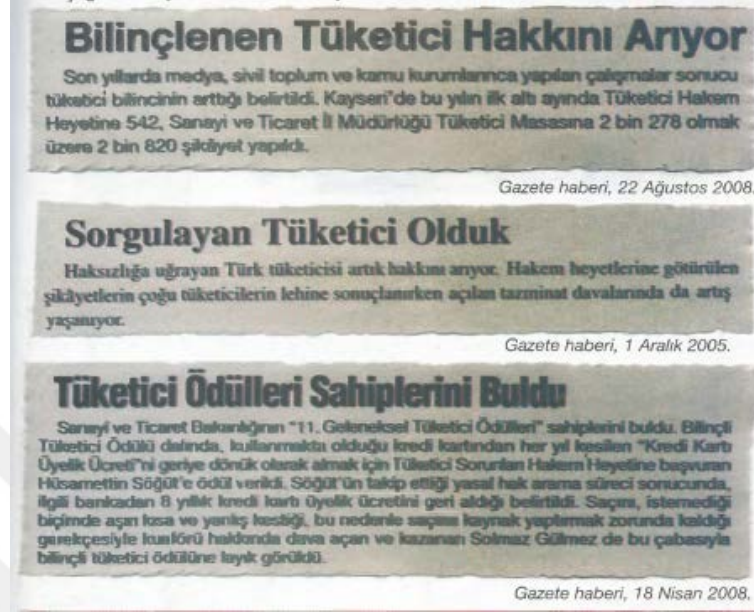
İş kelimesini takiben 491 kez tekrarlanan üretim kelimesi ekonomilerin bel kemiğini oluşturan kavramlar arasındadır. Bu iki kelimeyi 487 kez tekrar ile çalışma kelimesi takip ederken; 459 kez tekrar ile ürün kelimesi azımsanamayacak kadar sık kullanılarak vurgulanmıştır. Bu kelimeler arasında toplamda sadece 73 kez tekrarlanmış olan işçi kelimesinin özellikle bazı yıllarda yayımlanmış olan kitaplarda yok denecek kadar az kullanılmış olması dikkat çekmektedir.

Kitaplara yönelik niteliksel incelemeler yapıldığında yukarıda tablosu verilmiş olan kavramlara yönelik anlatımlarda çokça bilinçli tüketicilik vurgusu yapılmış olduğu görülmektedir. Bu durum süreç içerisinde değişiklik göstermemiş, teknolojik gelişmeler oldukça kitaplarda güncellemeler yapılmıştır.

Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun’un amaçları;

- Tüketicinin sağlık, güvenlik ve ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını giderici önlem almak

- Tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek,
- Gönüllü kuruluşları teşvik etmeye ilişkin konuları düzenlemektir. (Sosyal Bilgiler 4, 2012: 94).

Resim 17: (Sosyal Bilgiler 4, 2012:95)

Kitaplarda tüketim alışkanlıklarına bilinç kazandırmak adına ihtiyaç ve istekleri ayırt edebilmeye yönelik yönlendirme ve düşündürme çabalarına sıkça rastlanmıştır. Ayrıca üretime yönelik farkındalık oluşturulurken çocuk hakları vurgusu yapılarak yasalarımıza göre çocuk işçi çalıştırmanın yasak olduğu da hatırlatılmaktadır. Örneğin 4.sınıflar için 2018 yılında yayımlanmış olan ders kitabının “Neler Öğrendik” bölümündeki sorularda bu vurguya rastlanmıştır.

“Aşağıdakilerden hangisi çocuk haklarına aykırı durumlardan biridir?

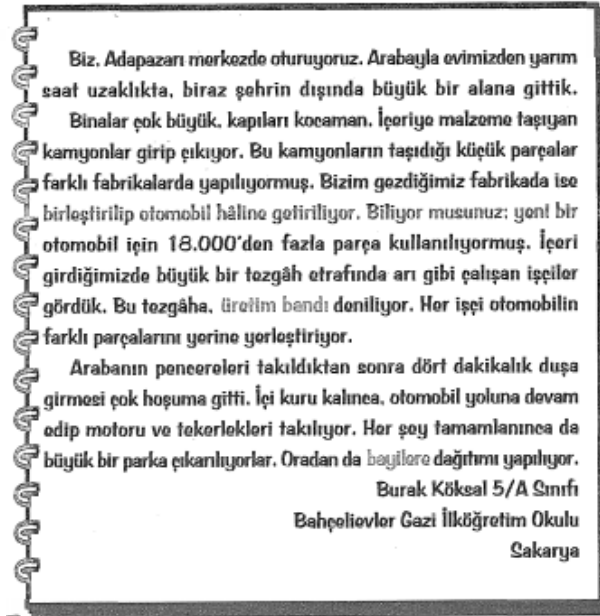
- Çalışmak isteyen çocuklara devlet tarafından iş bulunması
- Çocuklara zorunlu eğitim verilmesi
- Çocukların gerektiğinde ailelerinden alınarak devletin korumasına verilmesi
- Çocuklara onayları alınmadan aşı yapılması

Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Çocuk hakları dünyadaki bütün çocuklar için geçerlidir.
- Çocuk hakları doğuştan kazanılmıştır.
- Çocukların hangi haklardan yararlanacağına yöneticiler karar verir.

D) Mahkeme kararı olmadan hiçbir çocuk ailesinden koparılamaz” (Sosyal Bilgiler 4, 2018: 172).

“Tüketim olmazsa üretim, tasarruf olmazsa yatırım olmaz. Yatırım olmayınca üretim artmaz, üretim artmayınca ekonomik büyüme olmaz, ekonomik büyüme olmayınca toplumun refah düzeyi yükselmez.” (Eğilmez 2018:21). “Büyümenin, en azından kapitalist bir ekonomik sistemde, yeniliğe bağlı olduğu neredeyse su götürmez bir gerçektir. Ve o sistem ne kadar küresel ve rekabetçi olursa, yenilikte çabukluk ihtiyacı da o kadar fazladır. Eninde sonunda tüm yenilik insan yaratıcılığından geldiğine göre, yaratıcı işçiler de bu nedenle her gelişim sürecinin parçasıdır.” (Huws 2018:114). Buradan hareketle ders kitaplarında oldukça az rastlanmış olan “işçi” kelimesinin kitaplardaki niteliksel incelemesine yer vermek gereklidir. Kitaplarda işçi kelimesinin kullanılmış olduğu metinler oldukça az olmakla beraber, işçiler sadece verili işi yerine getirmekle yükümlü insanlar olarak aktarılmıştır. (Bkz. Resim 18). Bunun yanı sıra 2006 yılında 6. Sınıflar için yayımlanmış olan ders kitabında demokrasi ile ilişkili olarak işçi sınıfı ve işçi hakları ile ilgili gelişmelerden bahsedilmiş olduğu da görülmüştür. (Bkz. Resim 19)

Resim 18: (Karagöz vd, 2005: 103)

Resim 19: (Sosyal Bilgiler 6, 2006: 140)

Kitaplarda direkt olarak kullanılmamış olsa da insan emeğine ve işçiliğine dair vurgulara da rastlanmıştır. Örneğin 2007 yılında 5.sınıflar için yayımlanmış olan Sosyal Bilgiler dersi kitabında “Ekonomik faaliyetler; üretim, dağıtım ve tüketim aşamalarından oluşur. Bu aşamaların hiçbiri, insan emeği olmadan gerçekleşemez.” (s.100) ifadeleri yer almaktadır. Yine aynı kitapta “İnsan gücü, gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin her aşamasında vazgeçilmez olduğu için önemlidir.” (s.105) ifadesine yer verilmiştir. 2010’lu yıllara gelindiğinde nihayet ders kitaplarında işçi sınıfından ve işçi sınıfının haklarından bahsedilmiştir. Ancak yüzeysel bir anlatım biçimi kullanılmıştır.

Tablo 28: Ders Kitaplarında İşçi Kelimesinin İşlenişi

Belge adı	Bölüm	sayfa no
SOSYAL BİLGİLER 7 2012	Fabrikaların çoğalmasıyla işçi kesimi doğdu. Bu durum, yeni sosyal problemlerin oluşmasına yol açtı. Yetişkin erkeklerle göre daha düşük ücret ödenen kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılması yaygınlaştı. Sanayi İnkılâbı ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının sorunlarını çözmek ve haklarını ummak için bazı kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Sizce bu kuruluşlar hangi faaliyetlerde bulunmuş olabilirler?	124
SOSYAL BİLGİLER 7 2015	Ülkemizden 1960lı yıllardan itibaren Avrupa ülkelerindeki işçi ihtiyacını karşılamak için göç edenler olmuştur. Bu amaçla Almanya ile 1961 yılında işçi alım anlaşması imzalanmıştır. Bu gün yurt dışına işçi olarak giden ve orada yaşayan vatandaşlarımızın sayısı oldukça fazladır. Bunların bir kısmı o ülkede kendi işlerini kurmuşlardır. İşçi göçü, ülkemizdeki işsizliğin azalması ve ekonomimize döviz kazandırması açısından önemlidir.	47
SOSYAL BİLGİLER 7 2015	Tüm çalışma hayatının en önemli sorunlarından biri de çocuk yaşta işçi çalıştırılmasıdır.	49
SOSYAL BİLGİLER 7 2015	Fabrikaların çoğalmasıyla işçi kesimi doğmuştur.	127
SOSYAL BİLGİLER 7 2018	Sayısı yüz binleri bulan işçiler, işçi sınıfını oluşturdu.	127

Robert W. Sarnoff'un ifadesiyle "Finans, parayı elden ele geçirip sonunda kaybetme sanatıdır." (Akt. Eğilmez 2018:69). "Para, birkaç işlevi olan bir araçtır. Paranın kullanım alanlarını üç temel amaç çerçevesinde sıralayabiliriz: 1. Bir mal ve ya hizmeti satın almak için kullanılır. 2. Değer biriktirmek için kullanılır. 3. Ölçü birimi olarak kullanılır." (Eğilmez 2018:92). Çalışmanın bu bölümüne ekonominin ve ekonomi politikalarının belirleyicisi olan para, alışveriş, tüketim/tüketici, satış/satma/satıcı, satın alma, reklam ve ithalat/ihracat kelime kodlarının frekans değerlerinin yıllara göre değişimini ifade eden tablo incelenerek devam edilecektir.

Tablo 29 incelendiğinde 2000 yılı sonrasında yayımlanmış olan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 440 kez kullanılmış olan "para" kelimesi; bu kelimeler arasında en çok kullanılmış olan kelimedir. İkinci sırada 360 kez kullanımla "alışveriş" kelimesi, üçüncü sırada 263 kez kullanımla "tüketim/tüketici", dördüncü sırada 258 kez kullanımla "satın alma", beşinci sırada 131 kez kullanımla "ithalat/ihracat", altıncı sırada 105 kez kullanımla "satış/satma/satıcı" ve son olarak 69 kez kullanımla "reklam" kelimesinin yedinci sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 29: Ders kitaplarında yer alan para, alışveriş, tüketim/tüketici, satış/satma/satıcı, satın alma, reklam ve ithalat/ihracat kelimelerinin yıllara göre frekans değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
para	21	22	123	9	12	55	72	24	29	20	11	8	34	440
reklam	0	8	11	5	3	4	15	5	2	1	1	2	12	69
alışveriş	0	22	84	2	6	20	51	23	17	45	6	20	64	360
tüketim/tüketici	5	11	41	5	2	7	45	24	10	28	7	20	58	263
satış/satma/satıcı	0	4	6	1	0	8	15	17	6	7	1	10	30	105
satın alma	5	11	31	8	3	16	42	17	11	23	5	15	71	258
ithalat/ihracat	2	3	20	4	2	26	22	13	20	1	3	7	8	131
TOPLAM	33	81	316	34	28	136	262	123	95	125	34	82	277	1626
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Yıllar içerisinde para kelimesinin ders kitaplarında kullanılma sıklığını ifade eden frekans değerlerinin değişimi incelendiğinde en fazla kullanım 2006 yılında yayımlanmış olan toplamda 6 adet kitapta yer almıştır. Daha sonra 2011 ve 2012 yıllarındaki değerler bu sırayı takip ederek para kelimesinin en sık kullanıldığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda Türkiye gündemini meşgul eden "Türk Lirası'na Geçiş Projesi"nin bu değerler üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim Türkiye

Cumhuriyeti Merkez Bankası 2008 yılında yayımlanmış olduğu “Türk Lirası’na Geçiş Projesi Bilgilendirme Toplantısı” bildirisinde şu ifadelere yer verilmiştir:

“1 Ocak 2005’te tarihi bir reforma imza atarak paramızdan altı sıfırı kaldırdık ve “Yeni Türk Lirası”na (YTL) geçişi başarıyla gerçekleştirdik. Bu değişim, iki aşamalı bir reformun ilk adımıydı. Şimdi, para reformunun, ikinci ve nihai aşamasına gelmiş bulunuyoruz.

Bu aşamada, para birimimize geçici bir süre için ve karışıklıkları önlemek amacıyla eklediğimiz “Yeni” ibaresini kaldırıyor, paramızın asli ve geleneksel adına, “Türk Lirası”na (TL) dönüyoruz. Yeniden “Türk Lirası” ve “Kuruş” adını alacak olan banknot ve madeni paralarımız 1 Ocak 2009’da, yenilenen tasarımları, değişen boyutları ve gelişmiş güvenlik özellikleriyle aramızda olacak.” (TCMB 2008:3-4).

Bildiri raporuna göre 2005 yılında yaşanan bu reformun 2006 yılı kitaplarını etkilemiş olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bildiride yer alan “TL banknot ve madeni paralar 1 Ocak 2009 tarihinde dolaşıma çıkarılacaktır. TL ve YTL banknot ve madeni paralar, 2009 yılı boyunca bir yıl süre ile birlikte tedavülde olacaktır. YTL banknot ve madeni paralar 1 Ocak 2010 tarihi itibari ile tedavülden kaldırılacaktır.”(TCMB 2008:11) ifadeleri ile de 2011 ve 2012 yılında yayımlanmış olan ders kitaplarındaki para kelimesinin kullanım sıklığındaki artış miktarı açıklanabilir.

“Paranın da ulusal sembollerden olduğunu bir önceki sene öğrendiniz. Tüm ulusların kendi para birimleri vardır. Paralarımız zaman zaman değişik şekiller düzenlenir. Bugün kullandığımız para ile geçmiştekiler farklıdır.” (Sosyal Bilgiler 5, 2005:172).

“Bütün devletlerin para birimleri vardır. Ülkemizin para birimi Türk lirasıdır. Türk parası, bağımsızlığımızın sembollerindedir.” (Sosyal Bilgiler 5, 2013:183).

Çalışmada ekonomik faaliyetler üst kodunda incelenen kelimeler sanayi/fabrika, turizm/turist, ormancılık, balıkçılık, hayvancılık ve tarım kelimeleridir. Bu kelimelerin on sekiz yıl içerisinde ders kitaplarındaki kullanım sıklıklarını ifade eden tablo 30 aşağıda verilmiştir. Tablodan hareketle 896 kez kullanılmış olan “tarım” kelimesinin sıkça kullanılmış olduğu görülmektedir. İkinci sırada 809kez kullanılmış olan “sanayi/fabrika”, üçüncü sırada 563kez kullanılmış olan “turizm/turist, dördüncü sırada 179 kez kullanılmış olan “hayvancılık”, beşinci sırada 50kez kullanılmış olan “balıkçılık” ve son olarak 39kez kullanılmış olan “ormancılık” kelimeleri yer almaktadır.

Tablo 30: Ders Kitaplarında Yer Alan Ekonomik Faaliyetler İle İlgili Kodların Yıllara Göre Frekans Değerleri

Ekonomik faaliyetler	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
sanayi/fabrika	58	16	155	10	12	63	94	86	65	61	35	28	126	809
turizm/turist	38	13	72	17	7	9	128	39	79	17	15	47	82	563
ormancılık	2	2	5	0	0	1	1	2	5	0	1	3	17	39
balıkçılık	13	3	8	2	1	2	4	8	4	0	0	0	5	50
hayvancılık	15	5	34	1	3	13	17	19	13	3	6	9	41	179
tarım	73	15	149	11	21	75	98	105	101	37	46	27	138	896
TOPLAM	199	54	423	41	44	163	342	259	267	118	103	114	409	2536
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

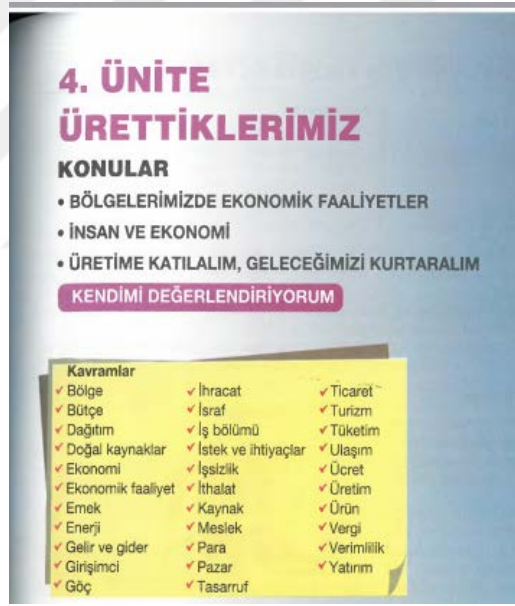
“Teknoloji geliştikçe insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Bunun en önemli örneği tarlalar, öküz ya da atın çektiği sabanlar ile sürülürken günümüzde traktör sayesinde daha hızlı ve düzenli tarım yapılabilmektedir.” (Sosyal Bilgiler 4, Yavuz 2006:99).

“Türkiye, doğal kaynaklarının çeşitliliği, elverişli iklimi, geniş tarım olanakları ile genç ve dinamik bir nüfusa sahip olması sayesinde hızla gelişen bir ülkedir.” (Sosyal Bilgiler 5, Şenünver vd, 2000:89).

“21.yüzyıl sürecine ileri sanayi toplumu olarak girmiş ulusların çok farklı yaklaşımlar ve tanımlar olmakla birlikte, bugün için genel kabul görüşle, yönleri, bilgi toplumuna doğrudur.” (Nair 2008:237). “Bilgi toplumu aşamasına ulaşmış birçok gelişmiş ülkede ulaşılan gelişmişlik düzeyinin sürekliliğinin korunması amacıyla, giderek bilime, teknolojiye ve insana yatırım unsuru eğitime daha fazla önem verilmektedir. Türkiye’nin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin uluslararası alanda gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması, ulusal alanda ise kalkınmanın sağlanması açısından, bu ülkelerin bilgi toplumundaki gelişmelere ne ölçüde uyum gösterdikleri önemlidir.” (Aktan tarihsiz:3). Bilgi toplumuna geçiş tartışmalarının çıkış noktası internetin bulunması olmuştur. İnternet Türkiye’de 90lı yılların başında kullanılmaya başlanmış olsa da 2000li yıllarda ancak ülke genelinde yaygın kullanımına başlanmıştır. Çalışmanın kapsamında incelenen kitaplar da 2000 yılı sonrasını kapsadığı için kitaplarda ekonomik faaliyetler üzerinde internetin ve diğer teknolojik gelişmelerin işlendiği görülmüştür.

“Köyde yaşayan Buğra, internette araştırma yapıyordu. O sırada gördüğü "ekolojik tarım" yazısı dikkatini çekti. Babası çiftçiydi ve tarımla uğraşıyordu, ama ekolojik tarımı daha önce hiç duymamıştı. Acaba neydi? Araştırmaya devam ettiğinde kimyasal ilaç kullanmadan birçok ürünün yetiştirildiği ve bunlara ek olarak salça, tarhana, bulgur, turşu üretiminin de yapıldığı yerler olduğunu gördü. Hayvancılık da olmalı tabii. Çünkü hayvan gübresi olmadan organik tarım yapılamıyor. Buğra, kendi üretimleriyle elde edecekleri hormonsuz ürünleri; ilaçlar, süt artırıcılar, kilo yapıcılar olmadan üretilen et ve sütü hayal etti.” (Sosyal Bilgiler 5, 2006: 93).

Çalışmanın amacı eğitimdeki temel araçlar olan ders kitaplarında egemen ideolojilerin izlerini analiz etmek olduğundan bu noktada Ak Parti hükümetinin iktidara geldiği yıllardan itibaren önemle vurguladığı yerli ve milli üretimin izlerini kitaplarda görmek mümkündür. Örneğin kitaplarda ekonomik faaliyetler için ayrılmış ünitelere yer verildiği de görülmüştür. (Bkz. Resim 20)

Resim 20: (Sosyal Bilgiler 5, 2012-2:81)

Önceki yıllarda yayımlanmış olan kitaplara oranla daha fazla yer almış olan ekonomik faaliyetler bölgelere göre üretim faaliyetleri ve bireyin ekonomideki yeri genel çerçevesinde detaylı olarak incelenmiştir. Kelimelerin frekans değerlerindeki sıralamaya göre Türkiye ekonomisinde ilk sırayı tarım faaliyetleri, ikinci sırayı sanayi ve üçüncü sırayı turizm faaliyetleri almaktadır. Kitapların niteliksel inceleme sonuçlarında da bu önem sırasının takip edildiği görülmüştür.

2.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Manevi Değerlerin İncelenmesi

Çalışmanın son analiz kısmını oluşturan bu bölümde Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan manevi değer kodlarının incelenmesi yapılacaktır. “Bir toplumda medeniyetin oluşumunda, maddi unsurlar kadar millî ve manevî değerler de önemlidir. Devletlerin en önde gelen amacı kendisini oluşturan, varlığı onların varlığına bağlı olan bireylerin huzur ve mutluluğunu sağlamaktır.”(Eroğlu 2014:255). Çalışmanın genelinde sıkça bahsedilmiş olan devlet tekeliyle yürütülen eğitim faaliyetlerinde milli kimliği istendik yönde geliştirebilmenin yolu eğitimden dolayısıyla ders kitaplarından geçer. “Ortak kutsala inanma noktasında kitleleri bir araya getiren din, milli kimlik inşasında temel argüman olmamakla birlikte sıklıkla kullanılmıştır.”(Şahnagil 2017:122). Smith’in (1994:21) ifadesiyle “dinsel kimlikler iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğar.” Buradan hareketle ders kitapları üzerinden dinsel kimliklere yönelik açık ve örtük mesajlar incelenecektir.

2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders kitaplarının sosyolojik analizini konu alan bu çalışmada manevi değerlerin incelenmesi için ayrılan bu bölümünde en uzun süre iktidarda kalan siyasi parti olarak iktidarını devam ettiren Ak Parti dönemini içerisine alan süreçte ders kitaplarında incelemeye değer sıklıkta kullanılmış olan manevi değerler incelenecektir. Burada öncelikle İslami değerler üst kodunda Allah, peygamber, namaz, iman ve vahiy kelimelerinin niceliksel değerlerini ifade eden tablo incelenecektir.

Tablo 31: Ders Kitaplarında Yer Alan İslami Değer Kodlarının Yıllara Göre Frekans Değerleri

İslami değerler	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Allah	1	1	9	1	4	8	10	3	4	3	7	0	5	56
peygamber	1	0	7	0	0	2	0	3	3	0	0	0	0	16
namaz	0	0	2	1	1	2	3	0	0	2	0	0	1	12
iman	3	2	7	1	1	2	7	3	2	4	3	1	4	40
vahiy	1	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4
TOPLAM	6	3	27	3	6	14	20	9	10	9	10	1	10	128
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Ders kitaplarında yer alan İslami değer kodlarının yıllara göre frekans değerlerini ifade eden yukarıdaki tablo incelendiğinde öngörülen aksine İslami değer kodlarına ait frekans değerlerinde yıllara göre kayda değer bir artış olmamış; aksine bu kelimelerden bazıları bazı yıllar hiç kullanılmamıştır. Bu kelimeler arasında 56 kez tekrar edilmiş olan “Allah” kelimesinin “Türklerin İslamiyet’i Kabulü” ile anlatılmış olduğu görülmektedir.

“İslam'ın kabulünden sonra yöneticilerin kullandıkları unvanlara "sultan" da eklenmiştir. Bu unvan daha sonra "saltanat" kavramını ortaya çıkarmış ve bir yönetim biçimi olarak şekillenmiştir. Kurultayın yerini divan toplantıları almış, bu üst düzey kurula "Divanühümayun" adı verilmiştir. Kut anlayışı devam etmiş ve gücün kaynağı yine Allah'a dayandırılmıştır.” (Sosyal Bilgiler 7, 2010: 135).

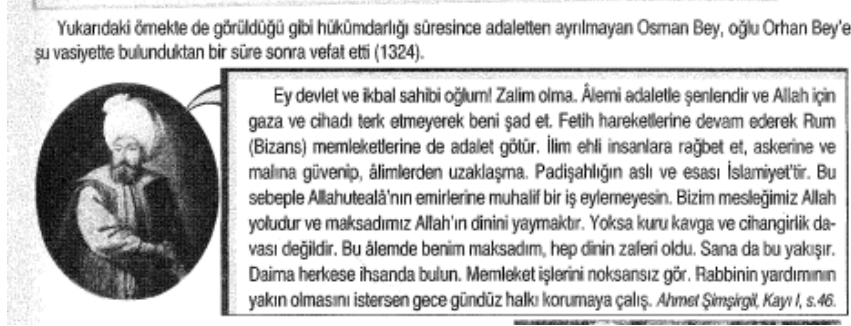
“Abbasilerin, Emevilerin aksine insanlara hoşgörü ile yaklaşmaları, Türklerin İslam dinini daha yakından tanımalarını sağlamıştır. Türkler, kitleler hâlinde Müslüman olmaya başlamışlardır. Türklerin toplu olarak Müslüman olmalarında eski inançları ile İslam dini arasındaki benzerliklerin de etkisi olmuştur.

Bu benzerlikler şunlardır:

- Türklerin engin bir hoşgörüye sahip olması ve İslam dininin de bir hoşgörü dini olması,
- Türklerin tek Tanrı'ya (Gök Tanrı) inanmaları, İslam dininde de tek Allah inancının olması,
- İslam'ın ahlak anlayışı ile Türk kültüründeki ahlak anlayışının ortak noktalarının olması,
- Dürüstlük ve adaletin üstün kabul edilip hırsızlık ve yalancılığın her iki inanç sisteminde de yasaklanması,
- Kurban, ahiret, cennet ve cehennem kavramlarının her iki dinde de bulunması,
- Her iki inanç sisteminde de ruhban sınıfı ve sosyal sınıfların olmaması,
- Her iki dinin de temizliğe büyük önem vermesi.” (Sosyal Bilgiler 6, 2013: 86-87).

İslamiyet'in kabulü sonrasında dinin milli kimliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmüştür. Bu da ders kitaplarına yansımıştır. Türk kültürü anlatılırken

İslami değerler ile anlatılmıştır. Örneğin Osman Bey'in oğluna vasiyetine yer verilen kitapta asli görevinin İslam'ı yaymak olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Resim 21: (Sosyal bilgiler 7, 2015:63)

Kitaplarda İslami değerlerin işlendiği Allah kelimesinden sonra en büyük frekans değerine sahip kelime iman kelimesidir. Toplamda 40 kez kullanılarak ikinci sırayı alan İslami değer kodunu 16 kez kullanımla peygamber kelimesi, 12 kez kullanımla namaz kelimesi ve 4 kez kullanımla vahiy kelimesi takip etmektedir. Frekans değerlerinden hareketle Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yok denecek kadar az yer verilmiş olan bu kelimeler demokrasi ve hoşgörü ile bağdaşık olarak aktarılmıştır. Örneğin Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalı din adamlarına verdiği ahitnameye yer verilmiştir. Ahitnamede farklı inançlara sahip insanlara karşı hoşgörülü olunacağı taahhüdü bizzat dönemin sultanı tarafından verilmiştir.

Resim 22: (Sosyal bilgiler 7, 2012:72)

Ders kitaplarında yer alan İslami değer kodlarının yıllara göre frekans değerlerinin incelenmesinden sonra ders kitaplarında incelemeye değer sıklıkta kullanılmış diğer manevi değerler olan inanç, kutsal, tanrı ve din kelimelerinin yıllara göre kullanılma sıklıklarını ifade eden tablo incelenecektir. Bu kelimeler incelemeye dahi edilirken birlikte analiz edilebilirlik durumları göz önünde bulundurularak kategorilere ayrılmıştır. İnanç kelimesi kutsallık, tanrı ve din kavramlarını da içerisinde barındıran bir kavram olduğundan bu kelimelerin analizi bir arada yapılmıştır. MAXQDA 2018’de bu kelimelerin kodlamaları yapılırken inanç kelimesi bir üst kodu oluştururken; kutsal, tanrı ve din kelimeleri inanç kelimesinin alt kodları olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Tablo 32:Ders Kitaplarında Yer Alan İnanç, Kutsal, Tanrı Ve Din Kelimelerinin Yıllara Göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
inanç	21	4	23	8	1	13	24	17	11	10	14	5	14	165
kutsal	13	2	28	1	6	9	15	17	7	4	3	1	6	112
tanrı	8	0	18	0	4	34	14	12	10	8	3	4	0	115
din	44	12	65	15	8	40	63	25	28	29	51	2	48	430
TOPLAM	86	18	134	24	19	96	116	71	56	51	71	12	68	822
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

“Fen bilimlerine yabancılaşmış bir din eğitimi, gizli sekülerlik üretir. Bu dinsel bir şizofrenidir.” (İslamoğlu 2018:13)

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi bu kelimeler arasında ders kitaplarında en sık yer verilmiş olan kelime “din” kelimesi olmuştur. Din, kültür incelemelerinde büyük öneme sahiptir. Toplumsal hayatın sosyolojik incelemesi yapılırken bakılması gereken ilk konulardan biri yine din olmuştur. Dolayısıyla kitaplarda kültürel aktarımın sağlanması açısından sıkça kullanılmış olması da beklenen bir sonuçtur. Ancak buna rağmen 18 yıllık bir süreçte bu kelimenin 430 kez kullanılmış olması beklenen miktarda bir sıklığı ifade etmeye yetmeyecektir. Kitaplarda din kelimesi geçmişten günümüze Türk toplumunun geçirmiş olduğu inanç değişimlerini ifade

ederken sıkça kullanılmış; demokrasi ve laiklik ile ilişkili olarak da sıkça kullanılmış olduğu görülmüştür.

“Atatürk, "Hiç kimse, başkalarını din, mezhep, örf, âdet kabulüne zorlayamaz. Din ve mezhep hiçbir zaman politikaya alet olarak kullanılamaz” demiştir. İnsan hakları da bunu gerektirir..” (Sosyal Bilgiler 5, 2006:35).

“Laiklik ilkesi doğrultusunda halifelik kaldırıldı. Atatürk bunun sebebinin şöyle açıklar: "Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasıt ve fiile dayanan tutucu hareketlerden sakınıyoruz." (Sosyal Bilgiler 5, 2007:52).

Tablo 33: Ders Kitaplarında Yer Alan Diğer Manevi Değer Kodlarının Yıllara Göre Frekans Değerleri

	2000	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
dürüstlük	5	0	8	2	3	7	6	6	1	3	1	0	7	49
adalet/adillik	7	5	31	19	8	41	47	13	24	24	31	2	34	286
anlayışlılık	1	1	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	5
namus	1	0	1	0	1	4	1	1	3	1	3	0	3	19
sabır	1	4	4	1	1	3	3	7	2	1	1	4	9	41
ahlak	1	0	10	3	9	11	14	10	6	23	6	0	6	99
mutluluk	9	2	14	1	1	7	20	4	2	2	2	2	3	69
irade	4	3	8	0	2	5	9	4	4	5	1	0	11	56
güzellik	4	0	6	3	1	3	2	2	6	0	0	3	3	33
doğruluk	2	0	2	0	0	2	2	1	1	2	0	1	4	17
iyilik	1	0	4	0	1	2	4	0	0	1	1	1	1	16
TOPLAM	36	15	88	29	27	85	108	49	49	64	46	13	81	690
N = Belgeler	3	2	6	1	1	2	4	3	2	2	2	1	3	32

Toplumsal yaşamda ortak bir tutum geliştirme yolunda manevi değerlerin etkisi yadsınamaz. Yukarıda bir kısmından bahsedilmiş olan manevi değerlerden geriye kalan çalışmanın kapsamında incelemeye dâhil edilmiş olan kelime kodlarını ifade eden tablo yukarıda gösterilmiştir. Tablodan da açıkça anlaşılacağı gibi bu kelimeler arasında ders kitaplarında en çok yer bulmuş olan manevi değer kodu adalet/adilliktir.

Adil Olmak

• Neşe, ilköğretimi bu yıl bitirdi. Babası, Neşe kız çocuğu olduğu için, liseye devam etmesini gerekli görmüyor. Ama Neşe okumak, üniversiteye gitmek istiyor. Erkek olsaydı okuması için bir engel olmayacaktı. Bunu bilmek, Neşe'yi hem üzüyor hem de öfkeliendiriyor.

• Mete, tekerlekli sandalyeyle okula gelmekte zorlanıyor. Babası her gün onu sınıfına kucağında taşımak zorunda. İlk yıllar çok sorun değil gibiydi ama artık Mete büyüdü ve babası onu taşımakta zorlanıyor. Mete belki de okula devam edemeyecek.

• Aylin üniversite sınavlarına hazırlanıyor. Çocukluktan beri mühendis olmak istiyor. Ama babası kızının bir öğretmen olmasını istiyor. Çünkü öğretmenliğin kadınlar için uygun bir meslek olduğunu düşünüyor. Aylin kararsız.

Resim 23: (Sosyal Bilgiler 5, 2012: 142)

Sosyal Bilgiler dersi kitabından alınan resim 24'teki durumlar öğrenciye verilerek bu durumlar üzerinden adalet/adillik kavramı üzerine düşünüp tartışmaları istenmiştir. Benzer durumu diğer birkaç ders kitabında da görmek mümkündür. Ancak tablodan da anlaşılacağı gibi toplumsal yaşamda bireylerin yaşam biçimlerine pozitif yönde katkısı bulunan mutluluk, iyilik, anlayışlılık, dürüstlük vb. kavramların bu süreç içerisinde bu denli az kullanılmış olması dikkat çekmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küreselleşme ve AB tartışmaların hız kazandığı 21.yy. Türkiye'sinin sosyolojik incelemesi yapılırken dikkat çeken unsurlardan biri 2002 yılından itibaren sürekli siyasal iktidarın tek elde bulunması ve 21.yy. sosyal politikalarındaki değişimler olur. Bugün dünyanın hemen her yerinde iktidarlar varlıklarına meşruluk kazandırabilmek ve devamlılıklarını sağlayabilmek amacıyla toplumun yerleşik kültüründen yola çıkarak yeni değerler üretip aktarma yoluyla topluma yön verebilme amacı güderler. Ancak etik ve sosyolojik değerler açısından düşünüldüğünde bu durum içerisinde ideolojik biçimlendirmeyi barındırması açısından eleştiriye ve tartışmaya açıktır.

Davranışta kalıcı değişimleri ifade eden eğitim, dünyaya geldiğimiz andan itibaren tüm insanları içerisine alan ve etkileyen bir süreçtir. 20.yy.ın sonlarında ortaya çıkan küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla beraber dünya genelinde eğitim faaliyetleri ve bilgiye erişim biçimi değişime uğramış oldu. İnternetin sosyal hayatta yaygınlaşmasıyla artık bilgiye dünyanın birçok yerinden aynı anda ve hemen aynı hızda erişim sağlamak mümkün hale geldi. Bu durum okullarda yapılan planlı eğitim faaliyetlerinde ve ders içeriklerinde bir takım değişiklikleri zorunlu hale getirmiş oldu. Bireyler artık istedikleri bilgiye istedikleri an ve yerden erişebilir hale geldi dolayısıyla bir takım organize edilmiş bilgi bütününe nesillere aktarımı işlevini sürdüren ezberci eğitim sistemleri yerini bireyin bilgiye ulaşmasını sağlayan yapılandırmacı sistemlere bırakmış oldu. Bu noktada bireyi sosyal hayata hazırlayan diğer insanlarla bir arada yaşamanın getirmiş olduğu hak ve sorumlulukların farkına vardırılması işlevi gören sosyal bilimler eğitim faaliyetlerinde fazlaca önem kazanmış oldu.

Modernleşme, küreselleşme ve AB süreçlerinin bireysel ve toplumsal alanda etkilediği unsurların başında kimlik olgusu gelmektedir. Kimlik aidiyet kavramıyla ilişkili olarak ortaya çıkan çoğunlukla etnik bir anlam taşıyan bir olguyken modernleşme ve küreselleşme ile birlikte çeşitlilik kazanarak çok kültürlülük tartışmalarının da merkezinde olmuştur. En geç 6-7 yaşlarında başlanan ve

günümüzde en az 12 yıllık kesintisiz bir süreci içerisinde alan formel eğitim kurumları olan okullar da kimlik oluşumunu etkileyen başat unsurlardan biridir. Eğitim devlet kontrolünde olduğunda devletin toplumu şekillendirmesinde aracı kurum olma görevi de kuşkusuz yine okulların olacaktır. Devletin eğitim yoluyla vatandaşları şekillendirmesinin yolu da eğitim programlarının aracı olan ders kitaplarından geçmektedir. Ders kitapları ait olduğu toplumun resmi tarihini, kültürünü, ekonomik ve sosyal politikalarını yansıtan yegâne unsurlardır. Devlet denetiminde bulunan eğitim faaliyetlerinde kullanılacak olan ders kitaplarının bir takım kurallara göre hazırlanıyor olması da geçmişten itibaren var olan bir gerçektir. Burada kitaplar üzerinde yaptırım yetkisine sahip olan egemen ideolojinin izlerini görmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durumda eğitimin tarafsızlığından söz etmek neredeyse imkânsız hale gelmektedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca eğitim kurumlarında kullanılacak olan ders kitapları devlet denetiminden geçerek onaylanarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak uzun yıllardır gündemde olan fakat çeşitli gerekçelerle uygulamaya geçirilemeyen ders kitaplarının ücretsiz dağıtım projesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan bir kararla 2003 yılında ilköğretim kademesinde uygulamaya geçirilmiştir. Bu projeye göre ders kitapları devlet tarafından ücretsiz hazırlanıp dağıtılacak sonraki yıllar da aynı kitaplar ödünç kitap verme şeklinde bir sonraki eğitim kademesine aktararak devlet hazinesinden ders kitapları için ayrılmış paydan da tasarruf sağlanarak devam edecekti. Ders içeriklerinde bir değişiklik söz konusu olduğunda bu değişiklikler ders notu şeklinde öğrencilere dağıtılacaktı. Bir önceki dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz 2017 yılı M.E.B bütçe açıklamasında “2003’ten 2017’ye kadar toplam 2 milyar 680 milyon 30 bin 389 adet kitabın öğrencilere ücretsiz dağıtıldığını, bu uygulama için toplam 4 milyar 626 milyon 470 bin 672 TL ödeme yapıldı” (<http://www.mebpersonel.com>) ifadelerini kullanmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi proje uygulamada değişiklikler göstermiş ders kitapları bir sistematiği olmaksızın yenilenmiştir.

Tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe vb. bilim dallarından oluşan disiplinler arası bir içeriğe sahip olan Sosyal Bilgiler dersi eğitim politikalarındaki değişimlerin sosyolojik olarak analiz edilebilmesi açısından diğer derslere oranla daha zengin içeriğe sahiptir. Bu nedenle 2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerik analizini konu alan çalışmanın amacı, ders kitaplarındaki içerik değişikliklerinden yola çıkarak toplumsal alanda oluşturulmak istenen değişimleri analiz etmektir. İlk olarak 2002 yılı genel seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi bugün hala iktidarını sürdürmektedir. Bu da uzun yıllar değişmeden devam eden siyasi iktidar döneminin ders kitaplarına daha özeldir Sosyal Bilgiler dersi kitaplarını incelemeyi anlamlı kılmaktadır.

Daha önce açıkça ifade edildiği gibi çalışmanın temel varsayımı özellikle söylemsel alanda muhafazakâr bir siyasi parti olma iddiasında olan AK Parti dönemini içerisine alan 2000 yılı sonrasında yayımlanan Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yeni, milli ve muhafazakâr Türkiye vatandaşları oluşturulmak istendiğidir. İçerik analizi verilerinin yer aldığı bir önceki bölümde kitaplarda yer alan değerlerin incelenmesine yer verilmişti. Bu verilerden hareketle 21.yy. Türkiye'sinde vatandaşlık/yurttaşlık kavramında değişiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İyi vatandaşlık vurgusu 2000 yılı kitaplarında ailede başlayıp devam eden demokratik değerlerin bilincinde olan ve farklılıklara saygılı birey kurgusu üzerinden yapılırken; ilerleyen yıllarda iyi vatandaşlık vurgusu yerini etkin vatandaşlık vurgusuna bırakmıştır. Buna göre etkin vatandaşın en çok yinelenen özelliği seçim zamanı oy kullanmasıdır. Etkin vatandaş haklarının ve sorumluluklarının bilincinde, sivil toplum kuruluşlarında aktif role sahip bireyleri ifade etmektedir.

İçerik analizi yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı ve bir süreç incelemesi niteliği taşıyan çalışmada ders kitaplarının içerik analizi üzerinden sosyolojik analiz yapmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla ders kitaplarından hareketle sosyolojik çıkarımlarda bulunabilmek için toplumsal değerlerin incelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın kapsamını oluşturan Sosyal Bilgiler dersi kitaplarının ayrıntılı incelenmesiyle oluşturulan ve çalışmanın alt varsayımlarını oluşturan değer kodları

milliyetçi, demokratik, ekonomik ve manevi değer kodları biçiminde kategorize edilmiştir. Bu değer kategorilerinden hareketler oluşturulan alt varsayımların ortak noktası bu değerlerin zamanla yön değiştirdiği düşüncesidir.

Tablo 34: Tüm Değer Kodlarının Frekans Değerleri

Kod Sistemi	7.SINIF	6.SINIF	5.SINIF	4.SINIF	TOPL...
▶ MİLLİYETÇİ DEĞERLER	4.468	4.628	6.259	3.186	18.541
▶ EKONOMİK DEĞERLER	1.687	1.572	2.891	1.395	7.545
▶ DEMOKRATİK DEĞERLER	691	597	1.246	649	3.183
▶ MANEVİ DEĞERLER	632	436	601	196	1.865
Σ TOPLAM	7.478	7.233	10.997	5.426	31.134

Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan tüm değer kodlarının frekans değerlerini ifade eden tablodan hareketle ders kitaplarında toplamda 18.541 kez kullanıldığı tespit edilen milliyetçi değer kategorileri bu değer kategorileri arasında en çok vurgulanan değerler olmuştur. Milliyetçi değerlerin incelenmesinde millet/ulus kelimesinden çok toplum kelimesinin kullanılıyor olması dolayısıyla kolektif kimliğin dönüşümünden söz etmek mümkündür. Doğumla beraber gelen biyolojik oluşumla ilgili etnik milliyetçilik vurgusu yerine yurttaş kimliği vurgusunun yapılmış olduğu sonucuna da varılmıştır. Bu da etnik milliyetçiliğin yerini yurttaş milliyetçiliğine bırakması yönündeki bulguları destekler niteliktedir.

Demokratik değerlerin incelenmesi sonucunda alt varsayımlardan bir diğeri olan demokratik değerlerin yönünde yıllar içerisinde değişiklikler olduğu düşüncesidir. Bu varsayım demokrasi kelimesinin ders kitaplarında kullanılma sıklığının düşüşü ile doğrulanmış sayılabilir. Siyasal katılım insanların demokrasi inancının somut göstergesi olarak görülmektedir. Ders kitaplarında siyasal katılımı ilgili vurgularda zaman zaman artışlar görülmüştür. Bu artışlar sonucunda sonraki dönem seçimlerinde katılım oranlarında artışları da beraberinde gelmiştir. Yine ders kitaplarının içerik analizinden ulaşılan sonuçlardan biri de yönetim birimlerine ilişkin kelime kodlarının ders kitaplarında yeterince yer almamış olmasıdır. Sadece

demokratik yönetimlerde var olabileceği ifade edilen sivil toplum kuruluşları konusuna özellikle son yıllarda fazlaca önem verildiği sonucuna da ulaşılmıştır.

Çalışmanın diğer alt varsayımı Sosyal Bilgiler dersi kitaplarından yer alan ekonomik değerlerin değiştiği düşüncesidir. 20.yy. sonlarında teorisyenlerin dünyanın gelecekte küresel bir köy haline geleceği iddiaları büyük ses getirmiş; küreselleşmenin en somut yansımaları ise ekonomik alanda kendini göstermiştir. Ulus devlet yapılanması uluslar arası sermaye ve nihayetinde neoliberal ekonomileri beraberinde getiren küreleşme ve Türkiye'nin AB uyum sürecini hızlandırdığı 2000li yıllardan sonra bu durumun ders kitaplarına yansımaması düşünülemezdi. Nitekim ders kitaplarında ekonomik değerlerin incelenmesi sonucunda ekonomik olgunun iş ve para kelimeleri üzerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Neoliberal ekonomilerin etik manada eleştiri götüren gelir eşitsizliğinde yapmış olduğu etki sosyal yaşamda da eşitsizlikleri artırdığını söylemek mümkündür. Serbest piyasa ekonomileri ile serbest girişimlerin artışı sonucunda en yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki oranın arttığı bilinmektedir. Bu nokta da ders kitaplarında iş kelimesi üzerinde fazlaca yoğunlaşılırken işçi kelimesinin ihmal edildiği söylenebilir. Burada Charlie Chaplin'in *Modern Zamanlar* filmi ile dünyaya sessiz bir biçimde ifade etmiş olduğu makineleşmiş insanı akıllara getirmektedir. Althusser de *Temel İdeolojik Devlet Aygıtı* olarak gördüğü eğitimin "çocuğu en uygun olduğu zaman da ele geçirdiği ve etkilediğini" ifade etmiş ve "gelecekteki mesleği için gerekli beceri ve teknikleri öğretirken" aynı zamanda "gelecekteki ekonomik rolüne uyan iyi davranış kurallarını aktarır."(Tezcan 1993:21) ifadeleriyle eğitim yoluyla iyi vatandaş yetiştirmenin ekonomik yönüne dikkat çekmiştir. Yine Althusser'e göre devletin bir aygıtı olma işlevini sürdüren eğitim, birçok bakımdan sadece teknik ve sorgulamaya kapalıdır. Günümüzde okullara bakıldığında çoğu dersin ölçme değerlendirme aşamasında çoktan seçmeli sınav sorularının kullanıldığı bilinmektedir. Bu yöntemin avantajları olmakla beraber en eleştiriye açık yönü de tek bir doğru üzerinden değerlendirme yapılmasıdır ki bu da sistemin bu aşamada sorgulamaya kapalı olduğu anlamına gelmektedir.

Çalışmanın temel varsayımı vatandaşlık kavramında muhafazakâr izler görüleceği yönündeydi. Buna bağlı olarak çalışanın son alt varsayımı ders kitaplarında yer alan manevi değer kodlarında artış görüleceği ve bireylerin muhafazakârlık düzeylerinin artması istendiği düşüncesiydi. Çalışmanın bulgularından yola çıkarak bu varsayımı destekler nitelikte verilere ulaşılamamıştır. Bu varsayım ders kitaplarında özellikle İslami değerlerin artmış olacağı yönündeydi. Ancak İslami değerler daha çok tarih anlatımı sırasında Türklerin İslamiyet'e geçişi ve sonrasında toplumsal hayatta ki değişimleri anlatmak için kullanılmıştır.

Sonuç olarak 2000 yılı sonrasında yayımlanmış Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerik analizini konu alan bu çalışmada 21.yy. Türkiye'sinde ders kitapları üzerinden toplumsal alana müdahalenin izlerini görmek mümkündür. Daha genel bir ifadeyle Althusser'in bahsettiği gibi eğitim devletin ideolojik bir aygıt olma işlevi görüyor demek yanlış olmaz. Nitekim Freire de tarafsız eğitim diye bir şeyin mümkün olamayacağını ifade etmişti. Ancak yine Freire'nin bahsettiği gibi bankacı eğitim modelinin de Milli Eğitim politikasındaki 2004yılı değişiklikleri sonrasında bir miktar azalmış olduğu söylenebilir. Bu değişiklik ile yapılandırmacı eğitim modeline geçilirken öğrencinin bilgiye erişim sağlaması hedeflenmiştir. Yine de öğrenciler için egemen ideoloji tarafından belirlenmiş mutlak bir doğru vardır. Eğitimden tarafsızlık ve maksimum yaratıcılık becerisi bekleniyorsa belki de bunun yolu Illich'in Okulsuz Toplum'undan geçer.

KAYNAKÇA

- Akın, Uğur ve Arslan, Gani (2014). “İdeoloji ve Eğitim: Devlet-Eğitim İlişkinine Farklı Bir Bakış”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2014. Cilt 4, Sayı 1, 81-90
- Aktan, Coşkun Can (Tarihsiz). “Türkiye Bilgi Toplumunun Neresinde?”. Erişim tarihi: 09.07.2018. <http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/bilgi-toplum.htm>
- Akyüz, Hüseyin (1992). *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram Ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: M.E.B
- Althusser, Louis (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Alp Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki
- Aslan, Seyfettin (2010). “Sivil Toplum Ve Demokrasi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.15, S.2 s.357-374.
- Atatürkçülük-I; Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (1997). Haz. Genel Kurmay Başkanlığı, İstanbul: M.E.B
- Bayrakçı, Mustafa (2005). “Ders Kitapları Konusu Ve Ücretsiz Ders Kitabı Dağıtımı”. *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 165. Erişim tarihi: 30.04.2019: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/165/bayrakci.htm
- Bilgin, Nuri (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal
- Bozkurt, Veysel (2010). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin
- Cevizci, Ahmet (2011). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say

- Çayır, Kenan (2014). *Biz Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*. İstanbul: Tarih Vakfı
- Çelikkaya, Hasan (2014). *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi- Pedagojik Formasyon Amaçlı*. Ankara: Nobel
- Çetin, Kenan (2003). “Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler Ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreci”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (1-2): 163-185
- Dewey, John (2004). *Demokrasi ve Eğitim*. Solmaz Acar (Çev.). Ankara: Yeryüzü
- Doğan, İsmail (2009). *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem
- Doğanay, Ahmet (2002). “Sosyal Bilgiler Öğretimi”, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ed. Öztürk ve D. Dilek, Ankara. Pegema Yay.
- Dural, A. Baran (2010). “Toplumsal Belleğin Yapı bozumunda Modernite ve Temel Kavramlar: Devlet/Ulus-Devlet-Millet”. Erişim tarihi: 17.10.2018. https://www.academia.edu/7893122/TOPLUMSAL_BELLEĞİN_YAPIBOZUMUNDA_MODERNİTE_VE_TEMEL_KAVRAMLAR_DEVLET_ULUS-DEVLET-MİLLET_
- Duran, Hacı (2010). “Sosyal Bilgiler Disiplininde Sosyolojinin Yeri ve Önemi”, *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, Ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy, Ankara: Maya Akademi Yay.
- Durkheim, Emile (2016). *Eğitim ve Sosyoloji*. Pelin Ergenekon (Çev.). İstanbul: Pinhan
- Eğilmez, Mahfi (2012). “Türkiye’de Ekonomi Politikası Uygulamaları”. Erişim tarihi: 01.01.2019. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/turkiyede-ekonomi-politikas-uygulamalar.html>
- Eğilmez, Mahfi (2018). *Örneklerle Kolay Ekonomi*. İstanbul: Remzi
- Erden, Münire (2011). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş

Ergun, Doğan (2005). *Sosyoloji ve Eğitim*. Ankara: İmge

Ergün, Mustafa (2015). *Eğitim Sosyolojisine Giriş*. Erişim Tarihi: 30.04.2019:
<http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/egsos.pdf>

Erkan, Hüsnü (2013). “Ekonomi Sosyolojisinin Kuramsal Temelleri”. *Ekonomi Sosyolojisi*. Veysel Bozkurt ve Fatime Güneş (Ed.). Eskişehir: AÖF

Eroğlu, Mehmet Ali (2014). “Toplumda Manevi Değerler Dili”. Erişim Tarihi: 02.09.2018.
www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-284-2014063019sosbilkongre16.pdf

Ertürk, Esin (2006). “Ders Kitaplarında Toplum, Yurttaşlık, Vatandaşlık Ve Ekonomi Anlayışının Dönüşümü:1997 ve 2004 ilköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Bir İçerik Analizi”. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Mimar Sinan

Freire, Paulo (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Dilek Hattaoğlu, Erol Özbek (Çev.). İstanbul: Ayrıntı

Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Ed.). İstanbul: Kırmızı

Gömlüksiz, Mehmet Nuri, Cüro, Elif (2011). “Sosyal bilgiler dersi öğretim programının toplumsal ihtiyaçları karşılama düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri (Diyarbakır ili örneği)”. *Milli Eğitim Üç aylık eğitim ve sosyal bilimler dergisi*. bahar 2011, yıl 40, sayı 190

Gülersoy, Ali Ekber (2013). “İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi”. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* - 2013, volume 2, issue 1: 8-26

Gürsel, Musa (2012). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi : (kavramlar, süreçler ve uygulamalar)*. Konya: Çizgi

- Gürses, Fatih (2015). “Yerel Demokrasi ve Siyasal Katılım: Kent Konseyleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*. Cilt: 11, Özel Sayı: 2: 49-68
- Güven, İsmail (2000). *Türkiye’de Devlet, Eğitim ve İdeoloji*, Ankara: Siyasal
- Hesapçıoğlu, Muhsin (2009). “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası Ve Felsefesi”. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. Sayı: 29, Sayfa: 121-138
- Huws, Ursula (2018). *Küresel Dijital Ekonomide Emek*. Cemre Şenesen (Çev.). İstanbul: Yordam
- Illich, Ivan (2014). *Okulsuz Toplum*. Mehmet Özay (Çev.). İstanbul: Şule
- İnal, Kemal (2008). *Eğitim ve İdeoloji*, İstanbul: Kalkedon
- İnal, Kemal ve Kaymak, Murat (2014). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Pegem
- İslamoğlu, Mustafa (2018). *Yaratılış ve Evrim*, İstanbul: Düşün
- Kan, Çiğdem (2010). “Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi”. *Milli Eğitim Dergisi*, 187,138–145.
- Kant, Immanuel (2017). *Eğitim Üzerine- Ruhun eğitimi- Ahlaki Eğitim- Pratik Eğitim*. Ahmet Aydoğan (Çev.). İstanbul: Say
- Kaplan, İsmail (2005). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. İstanbul: İletişim
- Kara, Cihan (2013). “2004 İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Kazanımların Ön-Son Test Sonuçlarına Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”. *Doktora tezi*. Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Elazığ
- Kaya, Tülay (2015). “ABD’de ev okulu uygulamasının tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu üzerine bir değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 30. Sayı, 2015/1, 79-98.

Kayaalp, Fatih (2015). “İdeoloji - Vatandaşlık İlişkisi Bağlamında 1923 - 1950 Türkiye’inde Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarının İncelenmesi”. *Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Erzurum

Kızılloluk, Hakkı (2013). *Eğitimin Toplumsal Temelleri*. Ankara: Anı

Koçak, Şeyda (Tarihsiz). “İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları: Louis Althusser”.
Erişim Tarihi: 09.05.2019:
https://www.academia.edu/7373990/%C4%B0deoloji_ve_Devletin_%C4%B0deolojik_Ayg%C4%B1tlar%C4%B1_Louis_Althusser?auto=download

Konuk, Osman (2003). “Toplum ve Eğitim”. *Sosyolojiye Giriş (İhsan Sezal)*. Ankara: Martı

Koyuncu, Bayram (2015). “Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programlarının İncelenmesi”. *Yüksek Lisans Tezi*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kilis

Köymen, Nusret (1966). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: M.E.B

Marshall, Gordon (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim Sanat

Mızrak, Aylin (2010). “1980-2009 Yılları Arası Hükümetlerin Eğitim Politikaları Ve Bu Politikaların İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıması”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana

Nair, G. (2008). *Bilgi Toplumu ve Türkiye*. İstanbul: Gündoğan

Özdemir, Soner Mehmet (2009). “Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve Değerlendirilmesi” *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ed. Mustafa Safran, Ankara: Pegemakademi Yay.

- Özkalp, Enver (1987). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 49
- Polat, Mizrap (2017). *Toplumsal Yaşam Bilinci Olarak Değer: Konuya Değerler Sosyolojisi ve Değerler Eğitimi Bağlamında Bir Yaklaşım*. Ankara: Pegem
- Russell, Bertrand (1981). *Eğitim ve Toplum Düzeni*. İstanbul: Varlık
- Selanik Ay, Tuğba ve diğerleri (2015). “Sosyal Bilgiler Dersinin Sosyolojik Boyutu”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt 16, Sayı 1: 235-254
- Smith. Anthony D. (1994). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim
- Şahnagil, Sinem (2017). “Siyasi Partilerde Milli Kimlik İnşa Stratejileri: Ak Parti Örneği”. *Route Educational and Social Science Journal*, vol.4 (7): 118-131
- Şanlı, Süleyman (2007). “Sosyolojik Açından Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Ve Sosyalleştirme Rollerini”. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya
- Tavşancıl, Ezel ve Aslan A. Esra (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon
- Tezcan, Mahmut (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Tezcan, Mahmut (1993). *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar Ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi
- Tezcan, Mahmut (1999). *Eğitim Sosyolojisi, Çağ*: Ankara
- Töremen, Fatih (2010). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık
- Tufan, Ayhan (2004). “İlköğretimde Sosyal Bilgiler Eğitiminin Geçirdiği Muhteva Değişimi ve Bunun Türk Toplum Dinamikleri İçerisindeki Yeri”. *Yüksek lisans tezi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya
- Varış, Fatma (1988). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

- Yayla, Onur (2011). "Ivan Illich'in 'Okulsuz Toplum' Önerisinin İşlevselci Ve Çatışmacı Yaklaşımlar Açısından İncelenmesi". *Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana
- Yıldırım, Adem (2011). *Eleştirel Pedagoji-Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*. Ankara: Anı
- Yıldız, M. Cengiz ve Koçoğlu, Erol (2015). "Sosyal Bilgiler Dersinde, Sosyoloji Eğitimiine ilişkin Yer Alan Konulara Yönelik Öğretmen Alguları". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Erişim tarihi: 05.04.2018. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70620>
- Yılmaz, Zafer (2015). "Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016 Güz, sayı: 22, s. 299-313. Erişim Tarihi: 09.05.2019 www.flfsdergisi.com
- Yüksel, Yusuf (Tarihsiz). "İçerik Analizi". Erişim Tarihi:09.05.2019: https://www.academia.edu/24209083/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K_%C3%87%C3%96Z%C3%9CMLEMES%C4%B0

İnternet Kaynakları

- Çeşitli İstatistikî Veriler <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>
- Ders Kitaplarının Toplatılmasıyla İlgili haber (2017). www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/828362/MEB___Basina_sansur_yolsuzlugu_artirir__yazan_ders_kitabini_toplatti.html Erişim Tarihi: 17.10.2018
- <http://www.mkutup.gov.tr/tr/Sayfalar/default.aspx>
- M.E.B (2005). "Sosyal Bilgiler Dersi". http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13140945_SOSYAL_BYLGYLE_R_SUNU.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2018
- M.E.B (2018). "Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları". <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328> Erişim Tarihi: 17.10.2018

<http://www.mebpersonel.com/meb/meb-in-2018-butcesi-aciklandi-h217782.html>
Erişim Tarihi: 09.05.2019

SBDÖP (2018). “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı”.
<http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> Erişim Tarihi: 19.10.2018

TCMB (2008). “Türk Lirası’na Geçiş Projesi Bilgilendirme Toplantısı”.
<http://www3.tcmb.gov.tr/tlkampanya/sunumlar.html> Erişim Tarihi: 25.10.2018

TES (2017). “Türk Eğitim Sistemi”.
http://sgb.meb.gov.tr/eurydice/kitaplar/Turk_Egitim_Sistemi_2018/TES_2018.pdf
Erişim Tarihi: 17.10.2018

İçerik Analizi Yapılan Ders Kitaplarının Kaynakçası

4.sınıf

Başdoğan, Ünal (2015). *Sosyal Bilgiler 4*. Ankara: Evrensel İletişim

Birbiçer, Bekir (2013).). *Sosyal Bilgiler 4*. Ankara: Dikey

Karabıyık, Erol Ünal ve Ertuna, Serpil (2006). *Sosyal Bilgiler 4*. Ankara: Evren

Koyuncu Kaya, Miyase ve diğerleri (2011). *Sosyal Bilgiler 4*. İstanbul: M.E.B

Şenünver, Güler ve diğerleri (2000). *Sosyal Bilgiler 4*. İstanbul: M.E.B

Tekerek, Meltem ve diğerleri (2005). *Sosyal Bilgiler 4*. İstanbul: M.E.B

Tüysüz, Sami (2018). *Sosyal Bilgiler 4*. Ankara: Tuna

Yavuz, Nuri (2006). *Sosyal Bilgiler 4*. İstanbul: Meram

5.sınıf

Başol, Samettin ve diğerleri (2012). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: M.E.B

Başol, Samettin ve diğerleri (2014). *Sosyal Bilgiler 5*. Ankara: Korza

Çetin, Ayşe ve diğerleri (2006). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: Başarı

Çetin, Ayşe ve diğerleri (2012). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: Başarı

Ersöz, Tahir (2013). *Sosyal Bilgiler 5*. Ankara: Pasifik

Evirgen, Ömer Faruk (2017). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: Bilnet

Karagöz, Demet ve diğerleri (2005). *Sosyal Bilgiler 5*. Ankara: M.E.B

Öztürk, Cemil ve Diğerleri (2007). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: Sürat

Şahin, Erhan (2018).). *Sosyal Bilgiler 5*. Ankara: Anadol

Şenünver, Güler ve diğerleri (2000). *Sosyal Bilgiler 5*. İstanbul: M.E.B

6.sınıf

Genç, Emine ve diğerleri (2006). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Milsan

Karabıyık, Erol Ünal (2006). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Evren

Kaya, Kezban (2013). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: İmaj

Köstüklü, Nuri (Ed.) (2011). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Saray

Şenünver, Güler ve diğerleri (2000). *Sosyal Bilgiler 6*. İstanbul: M.E.B

Tekten, Zahide (2014). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Yakın Çağ

7.sınıf

Evirgen, Ömer Faruk (2016). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: Eko

Gültekin, Gökhan (2018). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: M.E.B

Güven, İsmail (Ed.). (2015). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: Özgün

Güven, İsmail (Ed.). (2016). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: M.E.B

Karabıyık, Erol Ünal (2010). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: Evren

Polat, Mecit Mümin ve diğerleri (2012). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: Evren

Şenünver, Güler ve diğerleri (2006). *Sosyal Bilgiler 7*. İstanbul: İhlas

Tüysüz, Sami ve Yıldırım, Őenol (2011). *Sosyal Bilgiler 7*. Ankara: Tuna

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Büşra GÜNEŞ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 17.10.1991 / Tokat

e-posta: b.gunes17101@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Çankırı Karatekin Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans		

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS ()	ÜDS ()	TOEFL ()	EILTS ()
-------------------	---------	--------	----------	----------